Traducere de Ileana Carmen Moldovan

compania

Macheta şi realizarea: compania

Ilustraţia copertei: fotografii coperta IV şi coperta I, de la stânga la dreapta: regina Maria-Christina şi regele Alfons al XIII-lea, Margherita de Savoia, împăratul Wilhelm al II-lea, regele Eduard al VII-lea şi regina Alexandra, regina Elizabeta (Carmen Sylva), regina Victoria, împăratul Franz Joseph Redactarea: Dorica Boltaşu şi Adina Kenereş Culegere şi procesare computerizată: Iuliana Lincan şi Bogdan Constantinescu Corectură: Mihaela Popescu Procesare filme: Creoprint Tipărit la Lumina Tipo

Cuprins

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României VĂCĂRESCU, ELENA

Regi şi regine pe care i-am cunoscut /

Elena Văcărescu; trad.: Ileana Carmen Moldovan.

— Bucureşti: Compania, 2004

224 p.; 18, 5 cm. – (Figuri & Clipe)

ISBN 973 – 8119 – 94 – 4

I. Moldovan, Ileana Carmen (trad.) 94 (4)"!": 929 (O: 82 – 94)

Titlul original: *Rois et Reines que ai connus*.

E. Sansot & Cie, Éditeurs, Paris, 1908 e compania, 2004 pentru prezenta versiune în limba română

Str. Prof. Ion Bogdan Nr. 16, Sector 1, 010539 Bucureşti Tel.: 211 59 64 Fax: 211 59 48 Departamentul difuzare Tel.: 210 66 90 210 61 94 e-mail: companiardslink.ro www.compania.ro

Regina Elizabeta a României (Carmen Sylva)

Împăratul Germaniei împăratul Austriei

Regina Victoria

Regina Alexandra

Regele Eduard al VII-lea

Suveranii Serbiei

Margherita de Savoia

Victor-Emmanuel al III-lea şi regina Elena

Regina Maria-Christina şi regele Alfons al XIII-lea al Spaniei

Notă/ asupra/ ediţiei

Ediţia de faţă – prima în limba română, după ştiinţa noastră – urmează volumul *Rois et Reines que ai connus*, apărut în 1908 la E. Sansot & Cie, Editeurs, Paris. Această ediţie franceză, prezentată ca traducere, realizată de Gastane Jeffry, a cărţii publicate în limba engleză mai întâi, în 1904 (*Kings and Queens I Have Knoum*, Harper & Brothers Publishers, New York şi Londra), conţine, de fapt, cu trei texte mai puţin decât ediţia iniţială. Lipsesc relatările intitulate «Ţarul şi ţarina», «Wilhelmina I, regina Olandei» şi «Papa Leon al XIII-lea».

Ţinând cont de faptul că Elena Văcărescu a autorizat ediţia franceză – aşa cum rezultă şi din nota traducătorului, pe care o reproducem –, am considerat-o, la rândul nostru, ediţie de referinţă, rezultat al deciziei definitive a autoarei în privinţa selecţiei textelor. Documentele nu oferă nicio explicaţie pentru trecerea de la treisprezece texte la zece. Cunoscând însă şi ediţia integrală în limba engleză, putem presupune că autoarea a dat întâietate amintirilor care îmbogăţeau substanţial imaginea oficială a înaltelor personaje, aducând unghiuri cu adevărat noi în descifrarea personalităţilor, precum şi, implicit, o lecţie de viaţă. Fotografiile reproduse pe fundalul copertei provin din ediţia în limba engleză.

Nota/ traducătorului1

Acest volum are o ciudată particularitate. A fost scris în engleză de către o autoare cunoscută şi foarte apreciată în lumea literelor franceze. Având în vedere marele succes al cărţii la Londra şi în America, domnişoara Elena Văcărescu a autorizat cu bucurie traducerea sa. Deşi volumul nu a fost scris în franceză, el s-a născut dintr-o preocupare constantă de a menţine legătura cu Franţa.

1 Este vorba de Gastane Jeffry, traducătorul din engleză în franceză al volumului.

Dedic această carte Maiestăţilor lor Imperiale şi Regale, Regilor şi Reginelor, Alteţelor lor Imperiale şi Regale, Prinţi şi Prinţese ale căror nume, chipuri şi cuvinte sunt celebrate aici, în semn de profundă gratitudine pentru bunătatea pe care i-au arătat-o autoarei.

Elena Văcărescu

Chipul reginei României1 mi-a luminat întreaga viaţă. Încă de când eram copil, vorbele şi privirea ei m-au învăţat să venerez tot ce e bun, nobil şi adevărat. Am învăţat de la ea – care îmi oferea cu generozitate gândurile ei ca pe nişte flori – să iubesc frumuseţea

naturii şi a muncii, pietatea, să mă aplec cu atenţie asupra sufletului meu, să înţeleg că bucuria înseamnă armonie şi graţie… Îi datorez momentele mele cele mai înalte şi scânteia de iubire care sălăşluieşte în sufletul meu.

1 Elizabeta-Paulina-Otilia-Luisa (1843 – 1916), principesă germană, fiica prinţului Hermann de Wied. Căsătorită în 1869 cu Domnul Carol I, a devenit regină a României în 1881. A semnat, ca scriitoare, cu pseudonimul Carmen Sylva (n.trad.).

Reţiuuv EIU – aheta, a, Ro nubilei (Carmen/ Sylvtv)

Dacă n-ar fi fost decât regină, nu şi poetă, aş fi înţeles mai greu felul ei de a fi chiar şi eu, care am petrecut atâta timp în compania ei şi i-am cunoscut ideile şi proiectele mult mai bine decât ceilalţi biografi. Biografii ei sunt foarte numeroşi, dar, oricât de diferite pot părea opiniile lor şi oricât de variate le sunt abordările, portretele pe care i le fac reginei sunt însufleţite de acelaşi entuziasm. Fiecare portret este adevărat pentru că Elizabeta, regina României, are o personalitate atât de complexă, încât aproape toţi istoricii pot oferi o soluţie acceptabilă enigmei sufletului ei… Unii o prezintă ca pe o prinţesă romantică, care a comis greşeala de a fi, în acest secol materialist, o visătoare şi o teoreticiana. Alţii o compară pe această regină atât de atrăgătoare cu femeile rafinate şi erudite ale Renaşterii italiene, care ne farmecă încă imaginaţia prin fineţea şi eleganţa conversaţiei ce făceau din Curtea lor adevărate centre de activitate intelectuală. În sfârşit, alţii ne-o înfăţişează ca pe o femeie independentă, cutreierând întinsele păduri carpatine, ascultând cu un amestec de plăcere şi teamă zgomotul cascadelor prăvălindu-se peste stânci. Niciuna dintre aceste interpretări nu este falsă, căci regina României se regăseşte în ele rând pe rând. Ar fi putut inspira, de altfel, alte şi alte portrete, iar fiecare ar fi fost o reproducere fidelă a realităţii.

Niciunul dintre suveranii actuali nu provoacă în lumea modernă mai multă curiozitate şi admiraţie decât această Regină-poetă care continuă să se învăluie într-un mister blând şi dureros – o sfântă şi strălucitoare enigmă. Înzestrată cu toate virtuţile care se sprijină pe forţa morală, Regina este totuşi vulnerabilă ca un copil atunci când se confruntă cu realităţile vieţii. Teribile neînţelegeri se iscă atunci între ea şi cei ce o judecă subordonând gândul faptei. Mulţi cred că Regina este bună din fire, oarbă la rău, cu porniri generoase, dar puţini ghicesc adevărata măreţie a acestei bunătăţi, izvorul viu de iubire care

întreţine acest elan mereu înnoit şi clarviziunea ce se ascunde în acea orbire voluntară. Sufletul omenesc este un câmp de bătălie tăcut; dacă îl observi cu atenţie, poţi număra învingătorii şi învinşii. Observând lupta din sufletul Reginei, am văzut cum ranchiuna şi indignarea erau mereu înfrânte, iar simpatia şi mila triumfau.

În fiecare moment al existenţei sale atât de pline, două aspiraţii opuse se înfruntă şi se rănesc de moarte… Vocaţia poetică se împotriveşte îndatoririlor de regină. Trebuie să se supravegheze permanent, să-şi controleze zâmbetul, vorbele, visele care o îndeamnă să se lase purtată pe aripile imaginaţiei, şi se mânie atunci când e nevoită să arate indiferenţă faţă de tot ce o atrage. Revolta permanentă, dualitatea împinsă la extrem au temperat admiraţia celor care ar fi vrut ca ea să fie în exclusivitate regină sau a celor care ar fi dorit s-o vadă dedicându-se numai talentului său. Multitudinea năzuinţelor şi opiniilor ei se află într-o contradicţie violentă cu atitudinea rezervată pe care trebuie s-o arate. Obligată să-şi contro-*Regina*, *Etuabeta*, *ou României* (*Carmen*, *Sylvtv*)

leze emoţiile cele mai puternice şi aspiraţiile cele mai îndrăzneţe, regina României este pradă elementelor destinului.

Nimeni nu va şti dacă regina sau poeta va fi suferit cel mai mult în această situaţie extraordinar de complicată. Să-i fi părut oare coroana împodobită cu rubine şi diamante care a stat pe capul Josephinei, soţia lui Napoleon I, atât de grea, încât o scotea cu un suspin de uşurare, trecându-şi degetele fine prin păr, ca şi cum ar fi vrut să şteargă orice urmă a apăsătorului simbol?

Adesea, după un bal sau un dineu oficial, vedeam coroana zăcând pe biroul din budoarul său şi o întrebam: «Cea care te abandonează în felul acesta ţi-a reproşat cumva că ai ţinut-o departe de frumoasele ei însingurări?»

Îmi imaginam câteodată şi iritarea Reginei care, deşi atrasă de foile albe şi de tocul lung şi subţire, era nevoită să împartă zâmbete mulţimii adunate la spectacole fastuoase şi solemne… De câte ori n-am văzut superba coroană şi umila pană odihnindu-se alături într-o armonie desăvârşită, încât îmi era greu să-mi amintesc că ele erau adversarele al căror antagonism umplea de spaimă sufletul unei regine. Într-o seară, pe când îşi potrivea cercul de rubine pe frunte cu mişcări graţioase, Regina mi-a spus: «O, dacă ar avea darul vorbirii, coroana aceasta ar putea povesti multe despre domnia efemeră, dar

eroică şi splendidă a marelui Napoleon şi despre sentimentele împărătesei creole!»

R egi şi regine-pe, *careirOMtt cunoscut*

«Nicidecum, m-am gândit eu. Dacă ar putea vorbi, coroana ar uita de Josephine de Beauharnais şi de palatul Tuileries1 şi nu ne-ar povesti decât despre Carmen Sylva!»

Tinereţea Reginei a fost cu adevărat tristă; zăboveşte adesea asupra acestei perioade întunecate din viaţa ei şi lacrimile i se preling pe obraji. Anii de singurătate pe care i-a petrecut alături de fratele ei bolnav şi de tatăl său muribund au contribuit mult la dezvoltarea facultăţilor sale uimitoare şi a imaginaţiei sale extraordinare. Temerile, aşteptarea înfrigurată a bucuriilor care nu aveau să se ivească niciodată, gloria şi vicisitudinile destinului său regal, suferinţele secrete şi izbânzile aparente ale poziţiei sale nobile – nimic nu a putut aduce o schimbare esenţială în spiritul Reginei. Sufletul ei a rămas cel al tinerei fete de odinioară, năvalnic şi meditativ, fermecat de castelul regal de pe malurile Rinului; continuă să fie prinţesa-copil care alerga în voie, după plac, iute şi armonioasă precum valurile care purtau pe sub ferestrele palatului vapoare vesele. Păstrează în ochi limpezimea zilelor în care mama sa o numea «trandafirul meu sălbatic» şi se minuna văzând cum mintea-i tânără se îmbibă de legende şi de istorie, lăsându-se purtată de entuziasm.

Umbra morţii a întunecat primii ani din viaţa prinţesei Elizabeta de Wied. Fratele ei mai mic, Otto.

1 Reşedinţa regilor Franţei, la Paris. Palatul a fost incendiat în 1871 (». trad.)

Regina, *Elizabeta*, *a*, *României* lipsit de bucuriile copilăriei din pricina bolii crude cu care se născuse, s-a stins încet sub ochii ei, în vreme ce tatăl său – precum ultimele licăriri purpurii care întristează cerul la apus – zăcea, devenind pe zi ce trecea mai plăpând. Continua însă să reverse asupra copilei comorile minţii sale luminate şi dragostea lui profundă. Frumuseţea calmă şi suferinţele acestui declin treptat plutesc asupra întregii tinereţi a Elizabetei.

«Imaginea tatălui meu îmi rămâne veşnic în amintire, spunea ea, îmi apare în minte când mă gândesc la copilărie, nu-mi pot întoarce privirile spre trecut fără s-o văd. Dau la o parte ramurile copacilor care înconjură locuinţa noastră de vară, zăresc casa mare, albă, strălucind prin frunziş şi sunt cuprinsă de dorinţa de-a alerga de la o fereastră la

alta şi de-a arunca o privire curioasă în fiecare din camerele care-mi sunt atât de dragi. Una din ferestre mai ales îmi atrage atenţia, un punct anume exercită asupra mea o fascinaţie invincibilă. Fereastra tatălui meu! Chiar acolo se aşeza! Mâinile-i slăbite i se odihneau pe genunchi sau pe o carte deschisă, privirea îi rătăcea în depărtarea sau ochii lui se întâlneau îndelung cu ai mei. Această imagine a tatălui meu îmi umple toată viaţa. Era atât de înţelept încât credea în lucrurile supranaturale pe care le dispreţuiesc ignoranţii. Credea în miracole, pentru că facerea lumii şi umanitatea i se păreau miraculoase. Era smerit şi uimit în faţa forţei naturii şi a lui Dumnezeu, şi, asemenea unui om aşezat la cumpăna a doua râuri năvalnice, stătea şi el între viaţă şi eternitate, şi cântărea fiecare lucru cu seninătate şi credinţă. În amurg, atunci când întinsele păduri adorm iar soarele se stinge în depărtare, mă chema la el. Mă uitam la faţa lui lividă, care devenea din ce în ce mai străvezie, asemenea undei râu-lui atunci când se ridică luna. Trăsăturile lui subţiate purtau deja amprenta morţii. Dar voinţa lui energică şi calmă îmblânzeau moartea. Se vedea limpede că acest visător delicat descindea dintr-un neam străvechi, adăugând un gânditor lungului şir de eroi. Ochii lui de azur, mişcările graţioase şi flexibile îi indicau apartenenţa la acele străvechi familii din preajma fluviului care personifică forţa şi farmecul Rinului natal. Iar sufletul lui frumos şi puternic era asemenea dealurilor acoperite cu viţă-de-vie a căror înşiruire armonioasă se reflectă în apele lucitoare ale fluviului. Căci tatăl meu era un adevărat prinţ renan – nu unul dintre acei stăpâni pe care îi proslăveşte istoria, nu un senior însetat de bogăţii şi de mărire, ci un prinţ dornic să intre în împărăţia cerurilor.»

Mama prinţesei Elizabeta era fiica cea mare a ducelui de Nassau, sora marelui duce de Luxemburg şi a regelui Suediei: drăguţă, vioaie, inteligentă, a fost crescută la Curtea fericită a unui ţinut pitoresc, numit pe drept cuvânt «grădina Germaniei». A mai rămas din acele locuri doar castelul Biebrick, un fel de Trianon german, unde se dădeau odinioară recepţii pline de viaţă şi petreceri încântătoare. După plecarea stăpânilor, castelul pare că plânge, ca o fantomă, la marginea parcului abandonat, povestindu-i

Regina, *Elizabeta*, *a*, *României* (*Carmen*, *Syum*,)

Rinului splendorile trecutului. După naşterea fiului cel mare şi a fiicei sale Elizabeta, prinţesa de Wied a mai avut un fiu, un copil adorabil, care n-a cunoscut decât suferinţa. Trupul său fără vlagă are o

rană mereu deschisă şi sângerândă, iar desele operaţii n-au reuşit decât să prelungească această viaţă de martir. Regina Elizabeta a scris câteva pagini zguduitoare despre trista şi scurta viaţă a micului prinţ Otto; simplitatea dramatică a naraţiunii îi conferă cărţii un loc aparte printre celelalte lucrări ale Reginei, apreciate pentru umanitatea ce răzbate din ele şi realizarea lor artistică. În tot ce ne spune regina Elizabeta despre fratele său mai mic, despre suferinţele lui prelungite, despre aşternuturile pătate de sânge şi corpul său crispat de durere nu există niciun cuvânt care să nu vădească răbdare şi credinţă. Numai cititorul se revoltă împotriva naturii care a asociat atât de crud hohotele de plâns cu gânguritul suav al copilului. Micul prinţ nu şi-a pierdut niciodată nădejdea şi n-a scos nicio şoaptă împotriva sorţii sau a lui Dumnezeu.

Într-un suflet precum acela al reginei Elizabeta, acumularea acestor prime suferinţe se poate compara cu stratul de frunze moarte acoperind toamna pământul, strat sub care mustește, gata să ţâşnească în muguri şi flori, seva plantelor ascunse. Când parfumurile primăvăratice se amestecă, în aprilie, cu mirosul ruinelor şi când vântul aduce ploaia binefăcătoare şi razele soarelui, florile înăbuşesc frunzele moarte care le-au hrănit. Tot aşa, o adiere însorită străbate existenţa prinţesei Elizabeta şi împrăştie pentru o vreme incertitudinile şi disperarea, iar întreaga ei fiinţă se trezeşte luând un nou avânt.

O mătuşă din partea mamei, marea ducesă Elena a Rusiei, se decide să o cheme pe lângă ea pe tânăra ei nepoată de care îi este milă şi pe care o admiră mult.

«Trimite-mi-o pe scumpa ta copilă», îi scrie ea prinţesei de Wied. Şi aceste cuvinte au fost pentru prinţesa Elizabeta un adevărat «Sesam deschide-te!», care i-a dezvăluit o lume nouă şi a dus-o departe de cercul lugubru al grijilor.

«Am plâns când l-am părăsit pe tatăl meu; şi el a vărsat lacrimi, dar ale mele erau lacrimi de speranţă, pe când ale lui erau lacrimi de despărţire, căci îşi dădea seama că nu mă va mai revedea pe lumea aceasta. Ţinea mult la marea ducesă Elena şi era încântat de călătoria care urma să mă conducă spre zări şi chipuri noi, dar, pe când mă strângea în braţele-i tremurânde, figura sa exprima o mare spaimă. Mi-a trebuit mult timp ca să mă smulg din această tristă trăire.» Mai târziu, fastul de la Curtea Rusiei, imaginaţia vie a Reginei atrasă de

frumuseţi şi măreţii nemaiîntâlnite până atunci îi vor alunga din suflet tristele amintiri. Îi scria tatălui ei scrisori atât de vesele şi pline de viaţă, încât atunci când acesta, pe moarte, i-a trimis răspunsuri încurajatoare, nici nu a bănuit că pulsul i se accelerase iar mintea îi slăbise!

«Rusia este o ţară atât de interesantă, atât de uimitoare! Lumina Asiei pluteşte parcă asupra Curţii imperiale», scria Regina, evocând cele două ierni petrecute la Sankt-Petersburg. «Nimfele şi spiriduşii nopţii, care-mi sunt atât de dragi, erau discreţi şi nu-mi bântuiau somnul; cât despre zile, erau pline de spectacole grandioase, splendide. Mătuşa mea trăia în palatul care îi revenise după moartea soţului ei, palatul Mihailov, şi găzduia sub acoperişul său aproape două sute de persoane, în cea mai mare parte necunoscute. Luxul imens de care era înconjurată nu-i schimbase întru nimic gusturile simple şi naturaleţea. Oamenii de rang înalt trebuie să trăiască în mare fast, considera ea, căci luxul, ceremoniile sclipitoare şi solemne sunt pe placul publicului care le consideră un fel de favoruri ale suveranilor.

Şi totuşi, Marea Ducesă m-a învăţat să descopăr suferinţa ascunsă în cutele de purpură şi hermină. Eram atât de convinsă de adevărul spuselor ei, încât, dacă o voce mi-ar fi şoptit atunci: „Şi tu vei fi regină”, aş fi tremurat şi plâns de deznădejde. Mulţi vor surâde sau se vor îndoi de ceea ce spun. Oamenii îşi imaginează că tinerele prinţese nu visează decât la mulţimi în delir, arcuri de triumf, coroane, sceptre! Nicidecum, instinctul ne avertizează să nu ne încredem în ele. Ştim că putem deveni regine, iar gândul acesta ne înspăimântă. De regulă, nu fiicele de regi devin regine; prinţesele cele mai puţin vizibile sunt cele mai expuse acestui destin primejdios. Marea ducesă Elena – Junona Nordului, cum era numită – era foarte înzestrată. Îi datorez toate calităţile practice pe care le-am dobândit şi pe care m-am străduit să le dezvolt; m-a învăţat să mă aplec cu interes asupra persoanelor al căror aspect exterior

[UNIVERSITATEA „1 DECEMBRIE 19W1 ALBA IULIA
BIBLIOTECA /
Nr. inv. WJL) 20 Ol ne repugnă. M-a convins că nu există nicio creatură umană care să nu poată fi învăţată să mânuiască elocinţa şi să se perfecţioneze. Când călătoream, popasurile noastre se transformau de îndată în reuniuni intelectuale agreabile. Am vizitat Parisul şi Curtea lui Napoleon al III-lea1, radiind splendoare la vremea aceea.

Am asistat la Tuileries la un mare bal şi am văzut-o pe împărătească intrând în sala mare de recepţie alături de Marea Ducesă; aceasta din urmă părea, în ciuda vârstei şi a veşmintelor simple, mai distinsă decât toate femeile fermecătoare care o înconjurau. Frumuseţea ei stârnea la tot pasul murmure de admiraţie şi entuziasm. „Eşti ca un boboc de trandafir”, mi s-a adresat împărăteasa când a trecut pe lângă mine, şi, deşi repetase acelaşi compliment fiecărei tinere fete, inima mi-a tresărit la auzul acelor cuvinte plăcute, amintindu-mi de „trandafirul meu sălbatic”, nume cu care îi plăcea mamei să mă alinte. împărăteasa francezilor îmi apare şi acum ca o întruchipare a graţiei, tinereţii, fericirii, iar nenorocul ei de mai târziu nu a putut schimba imaginea pe care mi-o făcusem despre ea.»

Când s-a întors din Rusia, prinţesa Elizabeta de Wied a găsit un mormânt sub teii care cresc la poalele munţilor Rinului. Iubitul ei tată murise şi, din acea clipă, întreaga ei viaţă a fost marcată de această pierdere.

1 împărat al Franţei (1852 – 1870). Nepot de frate al lui Napoleon I (n.trad.).

Regina/ Elizabeta/ a, României (*Carmen-Syum*,)

Într-o seară, la Veneţia, pe când contemplam, alături de Regină, laguna sub ultimele raze ale soarelui, Maiestarea Sa mi-a spus întinzând braţul spre orizont: «Nu, nimeni nu ştie, nimeni nu va şti mai bine decât tine ce e în sufletul şi în mintea mea. Nimeni nu-mi cunoaşte suferinţele şi nu a fost părtaş la ele, cum ai fost tu. Promite-mi să povesteşti la ceasul potrivit istoria vieţii mele, curăţată de erorile cu care au încărcat-o alţii, să arăţi cum era sufletul meu, cu emoţiile şi pornirile lui, aşa cum l-ai văzut, cu trecutul pe care ţi l-am dezvăluit numai ţie. îmi promiţi?» – «Da, Doamnă, promit să mă supun voinţei dumneavoastră, cu ajutorul lui Dumnezeu!»

În amurg, nuanţele purpurii – ultimele licăriri ale soarelui la apus – închid ca într-un colier sângeriu cerul întunecat şi apoi pătrund în apă, cufundând laguna în întuneric. Tot astfel şi valurile sufletului meu învelesc promisiunea sacră care, într-o zi, se va elibera plină de forţă şi viaţă.

Nu creionez aici decât o schiţă intimă şi rapidă a celei care a fost Carmen Sylva. Biografii trecuţi, prezenţi şi viitori mă voi urî căci am distrus una din iluziile lor favorite şi una din ilustrele lor erori – o eroare de nenumărate ori repetată. Nu mă voi ierta pentru că spun că

regina României nu s-a căsătorit din dragoste. Fireşte, toate căsătoriile princiare apar ca întemeiate pe iubire şi oricine îndrăzneşte să afirme contrariul este pe dată acuzat de erezie, de crimă împotriva idilei. De cum se anunţă o căsătorie regală, ziarele şi revistele iau startul în a asocia căsătoriei proiectate o mulţime de anecdote şi-şi dispută recordul povestirilor senzaţionale despre amorul împărtăşit al logodnicilor. Această absurdă deprindere a dobândit frumuseţea unei tradiţii. Popoarele doresc oare să fie guvernate doar de suverani guvernaţi ei înşişi de iubire? Regina României a avut bunătatea să ne povestească prima ei întrevedere cu Regele: «Să lăsăm deoparte, începu ea, povestea învechită şi mincinoasă cu scara, mai obsedantă acum decât o istorie cu fantome. A fost repetată de atâtea ori, încât nici nu mai am curajul s-o neg. La Berlin, pe când îi făceam o vizită reginei Prusiei (viitoarea împărătească Augusta a Germaniei), l-am zărit în trecere pe prinţul Carol de Hohenzollern. Dar de atunci au trecut mulţi ani, ani de tristeţe şi disperare pentru mine. Tinereţea mi-a fost îndoliată de suferinţă şi moarte, dar sufletul meu a descoperit frumuseţea jertfei de sine, care ar fi făcut din mine o excelentă infirmieră sau o mamă devotată.

Doream să găsesc un mijloc pentru a-mi folosi energia latentă şi trăiam cu speranţa că voi cunoaşte mai bine lumea şi încleştările ei. Mulţi prinţi aspirau atunci la mâna mea, dar numai unul singur dintre aceşti iluştri pretendenţi mă atrăgea, deşi nu-l văzusem niciodată. Era văduv şi avea mulţi copii… Foarte mulţi copii! Dorinţa mi-ar fi fost imediat împlinită! Mama s-a opus însă acestei căsătorii şi propunerea a fost abandonată… Marea ducesă Elena îi scria adesea mamei şi am aflat mai târziu că puneau la cale, împreună şi în mare taină, numeroase proiecte…

Regina/ Elizabeta, a. României (*Carmen-Sylrtv*)

Într-o zi, la Köln, unde veniserăm pentru a asista, câteva ore, la un festival Beethoven, am întâlnit, *cu totul întâmplător* – aşa cum s-a grăbit mama să-mi atragă atenţia – pe principele României, Carol de Hohenzollern-Sigmaringen. Ne aflam la Hotelul Nord – pe care îl poţi vedea din tren când acesta trece prin gara din Köln şi de fiecare dată când, îndreptându-mă spre Germania, ajung acolo nu pot să nu-mi amintesc iarăşi foarte clar fiecare cuvânt al întrevederii care urma să-mi schimbe destinul. Eram foarte fericită să-l întâlnesc pe principele României despre care auzisem multe. Ştiam că dobândise tronul

înfruntând primejdii politice tot atât de mari ca şi cele din timp de război. Ca să poată trece prin Austria, a fost nevoit să se deghizeze, căci guvernul austriac s-a opus vehement numirii sale. În mica grădină a Hotelului Nord, pe care se lăsa umbra măreţelor turnuri ale catedralei, l-am asaltat cu întrebări fără să arunc vreo privire asupra trăsăturilor sale fine şi regulate, iar el mi-a răspuns cu răbdare la toate întrebările. Mi-a vorbit de dificultatea sarcinii pe care şi-o asumase, de ţara aceea exotică devenită ţara sa, de întinsele ei câmpii, de munţii sălbatici, de ţăranii îmbrăcaţi din cap până-n picioare în alb, de înfăţişarea lor gravă şi obiceiurile lor simple, de strania lor înzestrare pentru oratorie şi poezie. A vorbit îndelung şi a vorbit bine. L-am ascultat cu interes, uluită şi fericită. Mi-a descris marile moşii şi pe acei boieri şcoliţi, dar cu spirit şi obiceiuri barbare, în al căror suflet se simţea influenţa bizantină şi care aveau origini latine. Am admirat fermitatea cu care tânărul suveran ţinea în mână sceptrul şi am exclamat sincer: „Sunteţi un om fericit!”

— Şi concertul? mă întrebă mama după ce am urcat în camerele noastre. Şi nerăbdarea cu care aşteptai acest concert înainte de a veni prinţul!

— Concertul? repetai eu cu stupoare. Am uitat complet de Beethoven… O, mamă, acest tânăr prinţ al României este foarte interesant! îl invidiez pentru sarcina lui superbă! Imaginează-ţi o naţiune nouă, cu rădăcini străvechi, cu o istorie veche şi crâncenă deopotrivă. Prinţul are datoria s-o înţeleagă şi s-o facă fericită!

— Ei bine, copila mea, la această sarcină, la această misiune poţi lua şi tu parte. Prinţul României doreşte să te ia în căsătorie. A venit aici cu singura dorinţă de a te întâlni şi întâlnirea n-a fost întâmplătoare, aşa cum ai crezut. Nu trebuie să spui decât un cuvânt…

Câteva clipe am rămas încremenită, apoi, dând parcă ascultare unei porniri irezistibile a destinului meu, am răspuns: «Da, doresc să devin soţia lui. Vreau să-l ajut şi-l voi urma în acea ţară uluitoare.»

O jumătate de oră mai târziu, prinţul de Hohenzollern a urcat în salonaşul nostru privat. Când s-a aplecat să-mi sărute mâna, înclinându-şi capul, mi-am lipit buzele, tremurând, de fruntea lui. A ştiut atunci că era acceptat ca logodnic. De data aceasta, numai el a vorbit tot timpul: eu eram tulburată şi tăcută, dar atentă la fiecare din cuvintele lui. Nicio vorbă

Regina, *Elizabeta*, *a*, *României* (*Carmen*, *Sylua*,)

de iubire, niciun compliment nu a fost pronunţat în acele ore a căror semnificaţie a aruncat o lumină prevestitoare asupra întregii mele vieţi. Căsătoria noastră nu a fost defel o căsătorie din dragoste, ci o uniune întemeiată pe devotament reciproc, pe simţul datoriei şi pe dorinţa arzătoare de a ne purta cât mai bine unul faţă de altul şi faţă de naţiunea pe care o iubeam deja.

Chiar în aceea seară, prinţul a plecat înapoi spre România, de unde urma să se întoarcă trei săptămâni mai târziu pentru a mă lua de soţie şi a mă duce departe. În absenţa lui, vraja s-a rupt şi am trăit nopţi tară somn şi zile fără odihnă, pline de teamă dinaintea unui viitor neclar şi neliniştitor. Îl văzusem atât de puţin pe logodnicul meu! Figura, vocea lui nu mi se întipăriseră în minte. Ore întregi mă uitam la portretul lui şi încercam să-i descopăr în priviri taiha sufletului. Cum e oare descendentul severilor Hohenzollern? Va fi de acord cu părerile, cu visurile mele? În secret, eram deja poetă şi, în compania oamenilor inteligenţi din anturajul meu şi al marii ducese Elena, dobândisem ideile liberale de egalitate şi democraţie care astăzi poartă numele de „socialism”. îmi dădeam seama ce uimit avea să fie principele României când va afla toate aceste lucruri, căci principiile şi cutumele familiei sale coborau chiar din marea tradiţie. Aceste gânduri mă înspăimântau.»

Dacă prinţesa Elizabeta de Wied ar fi cugetat mai profund, ar fi descoperit poate că există în sufletul prinţului Carol un teren propice pentru ideile democratice. Şi-ar fi amintit că nu era numai descendentul unei familii de viţă nobilă, una dintre cele mai nobile şi semeţe, al unei familii care şi-a făurit faima în mari evenimente ale istoriei; că el nu-i reprezenta numai pe Hohenzollern-ii austeri şi curajoşi, ci şi gloria dobândită pe câmpurile de bătălie moderne de războinici cu strălucit renume, deşi de origine umilă, şi că în vinele Regelui curgea sânge republican francez. Numai cu câţiva ani înainte de începutul secolului al XIX-lea, străbunica lui franţuzoaică, Fanny Mouchard, a jucat un rol important, chiar dacă nu întotdeauna onorabil, în timpul Revoluţiei, fiind în preajma celor care au mânat acele vremuri tulburi. Inteligenţa şi bunăvoinţa sa, la care s-a adăugat înrudirea recentă cu împăratul ca urmare a căsătoriei acestuia cu Josephine, i-au creat o situaţie la care spiţa şi viaţa ei n-ar fi îndreptăţit-o. L-a nemulţumit adesea pe Napoleon cu manierele ei slobode, cu cântecele ei fluşturatice, cu obiceiul de a compune versuri

de felul acestora:

Egle, frumoasa poetă, e ca o mumie Ce se sulemenește în loc să scrie.

Că această figură bizară a devenit mama unui șir de regi nu e decât una din uimitoarele întâmplări ale comediei epice jucate în Franța de Revoluție și de Primul Imperiu.

Prin bunica din partea tatălui, Regele ține încă de acea rasă viguroasă de țărani francezi din rândul cărora s-au ivit eroi desăvârșiți. Această bunică făcea parte din familia Murat, soră cu viteazul rege al Neapolelui, care, așa cum se știe, a fost în tinerețe grăjdar la un han din Aveyron. Hanul există și astăzi, și numeroși sunt călătorii care se opresc acolo și meditează la uluitoarea soartă a rândașului care nu a devenit rege decât ca să moară, părăsit de toți, în puțurile Calabriei.

Încetul cu încetul, Regina s-a lămurit asupra gusturilor soțului său. Nepotul lui Fanny Mouchard nu putea să nu îndrăgească poeții și poezia, strănepotul grăjdarului din Aveyron trebuia să fi moștenit idealul democratic care a transformat Revoluția în Republică.

Elizabeta a României și-a ținut oare legământul făcut în acea primă zi de toamnă în care a aflat că drumul destinului său va fi anevoios? Acum, după atâția ani, supușii săi ar putea să răspundă într-un glas: «Da.» De când a sosit în noua ei patrie și până în acest moment, viața i-a fost o strădanie permanentă, o neostenită lucrare de iubire și dăruire. Cu răbdare și fără odihnă, se ține aproape de viața poporului său, participă la nevoile și aspirațiile unui neam pe care s-a străduit și adesea a reușit să-l înțeleagă. Când a sosit pe malurile Dunării, când au apărut țăranii îmbrăcați în alb, purtând la brâu hangere de argint cizelat și pene mari de păun la căciuli; când au venit în întâmpinarea ei femeile, în costumele lor viu colorate, cu trăsăturile semețe învăluite în marame – subțiri ca ceața ridicându-se din munți –, cu pieptul acoperit de salbe tremurătoare; când tinerele satului, împodobite de sărbătoare, au dansat în fața ei dansuri populare, acompaniate de o biată scripcă; când țigani ciufuliți și în zdrențe au cântat la naiurile lor înverzite melodii vechi de o mie de ani, dar împrospătate de o eternă și naivă tinerețe – Elisa-beta și-a imaginat că viața ei va fi o perpetuă pastorală. Și-a dăruit atunci sufletul oamenilor din popor care îi făcuseră o primire atât de călduroasă și care i-au preamărit surâsul fermecător și dorința de a-i cunoaște mai bine. Și-a adus aminte că reginele din *Iliada*, frumoase și simple, așezate în

mijlocul supuselor lor, le învăţau deopotrivă pe femeile tinere şi pe cele vârstnice să ţească, să toarcă, să împletească şnururi de aur şi argint, să brodeze chipuri de zei şi formule pilduitoare pe darurile destinate războinicilor, ţinându-le astfel departe de tovărăşii primejdioase şi gânduri rele. Ştia că şi soţiile domnitorilor români din vechime şi cele ale unor faimoşi boieri îşi instruiseră tot aşa nobilele doamne şi domniţe, care, în timp ce dădeau la vârtelniţă, cântau doine, păstrând amintirea eroilor dispăruţi. Sufletul ei de poetă se bucura să reînvie un trecut nobil. Poate că nimeni nu va şti şi nu va aprecia cum se cuvine strădania ei generoasă.

Când am întâlnit-o pe Regină prima dată sau, mai degrabă, când m-am apropiat de ea, eram încă un copil. O zăream adesea pe străzile Capitalei noastre şi, deşi nu aveam decât cinci sau şase ani, mă încerca de fiecare dată o emoţie vie, un amestec de durere şi bucurie, care mă făcea să-mi simt sufletul tresărind. Surâsul luminos şi ochii albaştri, blânzi şi înţelegători, părul bogat, cu onduleuri largi – şi poate şi imensa pană albă a servitorului în livrea, aşezat în spatele trăsurii – erau pentru mine o imagine a măreţiei, care mi-a lăsat în suflet o urmă aurită. Copiii au adesea idoli secreţi, pe care-i iubesc cu o pasiune mai mare decât cea pentru jucăriile şi păpuşile lor, iar când acestea din urmă sunt date uitării, frumuseţea idolilor renaşte în amintirea lor. La sfârşitul celui de-al optulea an de viaţă, am scăpat ca prin minune de o boală foarte gravă, care mă lăsase inertă câteva ore; doctorii îşi pierduseră speranţa de a mă mai salva. Regina îşi exprimă atunci dorinţa de a o cunoaşte pe fetiţa care, timp de şase săptămâni, îi neliniştise atâta pe părinţii ei şi de a cărei soartă se interesase toată societatea Bucureştiului. În vremea aceea, ea forma o singură mare familie. Am urcat, strângând-o pe mama de mână, scara mare a Palatului. Febra şi delirul făcuseră să mi se şteargă complet din minte imaginea graţioasă care îmi fermecase plimbările pe când eram de-o şchioapă. De câte ori revăd în minte acea fericită clipă în care, abia răsuflând, cu o bucurie nestăvilită ce trebuie că apărea pe chipu-mi palid, îmi regăsesc şi recunosc idolul, subiectul primelor mele visări! Vibrează în sufletul meu trăiri uitate, îmi revine atât de uşor în amintire parfumul imenselor odăi împodobite cu plante căţărându-se pe spaliere aurii sau susurul cristalin al apei ce ţâşnea din mica fântână şi unduia apoi într-un bazin ornamental de piatră sau cădea printre frunze. Culorile tari ale draperiilor şi plantelor păreau să se adune în

persoana zveltă şi mlădioasă care stătea în mijlocul acestui cadru. Regina purta o rochie de catifea verde intens, împodobită la mâneci, la gât şi pe poale cu o bordură de pene cenuşii care tremura la cea mai mică mişcare. Chipul ei radios s-a aplecat asupra mea, ea a deschis braţele, iar eu m-am năpustit la pieptul ei, ca o pasăre în cuib. Întrevederea, cu toate amănuntele ei, trăieşte încă în mine… Carmen Sylva a vrut să oprească apa din fântână pentru ca eu să aud mai bine cântecul păsărilor. Şi a părut fermecată de replica mea: «O, vă rog, nu faceţi asta! Sunt sigură că păsărelele cântă numai de dragul izvorului şi vor fi nefericite dacă nu vor mai auzi apa!»

Regina m-a mângâiat pe cap, iar eu i-am povestit, cu lacrimi în ochi, cum mi-au tăiat părul meu cel lung, cu nişte foarfece mari, cum mama l-a ascuns sub perna mea şi cât de mult ţineam la el. «Nu te necăji, spuse Carmen Sylva, eşti o fetiţă bună şi drăguţă, şi părul fetiţelor drăguţe creşte foarte repede. Vei avea din nou un păr lung, lung…» – «Dar nu-mi doresc asta. Nu vreau alt păr lung pentru că părul meu vechi, cel care a fost tăiat, ar putea să se supere pe mine că-l iubesc mai mult pe cel nou.» Auzind aceste vorbe, Regina a surâs şi a şoptit: «Se vede că este nepoata unui poet.»

N-am mai revăzut-o apoi pe Regină multă vreme. Am plecat la Paris, la studii, şi anii s-au scurs.

Regina, *Elizabeta*, *a*, *României* (*Carmen*, *Sylva*,)

După ce am împlinit şaisprezece ani, reveneam în ţară în fiecare vară şi petreceam în compania Reginei trei săptămâni la Castelul Peleş, la Sinaia. Palatul construit de Rege contrasta puternic cu peisajul dimprejur.

Castelul, în stil renascentist, cu înfăţişare severă, pare o sfidare adresată munţilor ale căror culmi impunătoare se înalţă mult deasupra micilor turnuri… Clădirea greoaie din piatră cenuşie şi cărămidă roşie simbolizează, în adâncurile întunecaţilor Carpaţi, afirmarea unei voinţe energice şi puţin înclinate spre blândeţea artei. Printr-un anacronism bizar, Castelul Peleş se ridică în mijlocul pădurii, ca pecete a unei forţe misterioase puse pe frumuseţea sălbatică a naturii, pecete de Ev Mediu şi de burgravi din care se trage Regele. În interior, acest contrast persistă între decoraţia camerelor şi persoanele care le locuiesc.

La acea vreme, logica şi arta pură nu mă preocupau deloc; frumuseţea reşedinţei de vară de la Sinaia mi se părea tară seamăn.

Chiar şi acum îmi aduc aminte de toate detaliile şi nu mă pot gândi la atracţia şi farmecul pe care le exercitau asupra mea fără să simt din nou fiorul de plăcere pe care mi-l provocau încăperile cu lambriuri din lemn şi tapiserii în sumbre tonuri rembrandtiene. Vitraliile, colorate în purpură şi azur, evocă amintirea baladelor şi a poveştilor cu zâne. O fântână arteziană îşi aruncă apa şi o lasă să cadă, iar glasul ei se asociază atâtor emoţii şi reverii, încât sentimentele mele se regăsesc în cântecul ei. Reginei îi plăcea casa ei dintre munţi şi, cu paşi uşori, însufleţea coridoarele acoperite de covoare stacojii, luminate ici şi colo de scânteierea unei lămpi aurite de perete sau de tavan. Frumoasă şi senină, trăgând în urmă voalul alb, vorbea cu bucurie despre ultimele dorinţe ale sufletului ei de poetă sau de regină.

La vârsta la care se nasc primele dorinţe, la vârsta activităţilor pasionante şi a dulcei nepăsări, la vârsta la care fiecare eveniment îşi lasă amprenta în fiinţa noastră cea mai profundă, la vârsta aceea am trăit în preajma Reginei. Am fost nevoită să mă despart de mama şi de familia mea, de care eram foarte legată. Şi totuşi, tristeţea lor era mai mare decât cea resimţită de mine; compania Reginei, vorbele Reginei, surâsurile Reginei erau totul pentru mine. Numeroase au fost distracţiile, legăturile, proiectele la care am renunţat pentru ea; n-am regretat nimic: voi fi întotdeauna mândră că am putut-o vedea pe Regină, că am putut s-o aud şi că am avut bucuria de a participa la o viaţă ca a ei. Mulţi vor fi iubit-o pe această regină-poetă cu devotament, unii doar pentru bucuria de a primi favorurile care vin de sus, alţii pentru inteligenţa, bunătatea şi buna ei dispoziţie. Eu am iubit-o şi o mai iubesc încă pentru zilele nenumărate în care sufletul ei generos şi îndrăzneala gândului izbucneau cu putere şi se înălţau pe aripile unei imaginaţii vii şi variate asemenea razelor curcubeului. La vremea aceea, viaţa ei era o activitate permanentă, o splendidă şi exuberantă extravaganţă a lucrului făcut şi a voinţei iradiante.

«Maiestatea Voastră este un adevărat căpcăun intelectual», a spus într-o zi marele sculptor german Begag, voind să exprime setea de artă şi emoţie care o mistuia pe Regină.

La Sinaia, muncea mult şi mai ales scria, depăşind ceea ce până şi cel mai harnic dintre noi ar fi reuşit să facă. De nenumărate ori, la orele opt dimineaţa o găseam în camera de lucru, aşezată la birou. În faţa ei erau aşezate unele peste altele foi de hârtie acoperite cu scrisul ei neşovăitor, iar lampa, pe care uitase s-o stingă la ivirea zorilor,

ardea încă. Douăzeci de scrisori stăteau grămadă lângă manuscris, în plicuri cenuşii pe care, evitând stema şi coroana regală, pusese să se imprime cu litere negre cuvintele simple: «Carmen Sylva». Albă şi zveltă în veşminte de nea, Regina se ridica, îşi trecea mâna pe frunte, ca şi cum ar fi vrut să alunge nălucile ivite, şi, cu o mişcare rapidă, nerăbdătoare, deschidea uşa dublă de la balcon, lăsând să pătrundă în încăpere aerul dimineţii îmbibat de mirosul brazilor. Devotată obligaţiilor de regină, îşi cufunda mâinile în teancurile de documente împrăştiate pe sofa: petiţii, jalbe, solicitări de ajutoare şi favoruri, indulgenţă şi milă, în fiecare dimineaţă, urcau în valuri din inima naţiunii spre inima augustei femei, spre soţia stăpânului. Examina cu atenţie şi interes problemele ce îi erau prezentate.

«Ce doreau de la mine cele două femei pe care le-ai primit ieri? Ai putut să afli de ce una din doamnele mele de onoare era atât de abătută în timp ce luam ceaiul? Ştii cumva dacă medicamentul pe care i l-am trimis valetului meu personal i-a fost de folos? Bietul om, părea atât de copleşit… Şi băieţelul paznicului e încă bolnav? Trimite-i această carte cu poze mari şi cu frumoase poveşti fantastice; aşteaptă, o să-mi scriu numele pe ea – spune-i că i-o trimite „mama Regina”… Mi-ar fi plăcut să interpretez acum unul sau două preludii de Bach sau să cânt ceva, dar avem atâta treabă şi trebuie s-o terminăm. Ce anume îmi cere cu atâta stăruinţă acest deţinut nefericit? Libertatea, presupun! O gură de aer proaspăt. O, într-o zi ca asta, în care respiri în voie aerul înmiresmat, îţi vine greu să crezi că sunt unii care zac în închisori! Şi asta? E de la o văduvă – atât de săracă, atât de neajutorată! Are cinci copii care mor de foame – cinci copii!»

Regina întoarce capul, suspinând. Îi ghicesc gândurile: «Cinci copii şi o viaţă de sărăcie! Eu am palate şi milioane, şi am avut doar o fetiţă şi aceea mi-a fost luată.»

Dar acest gând trist este repede înăbuşit şi Regina se întoarce la îndatoririle sale. Deodată, se ridică şi porneşte să umble de-a lungul şi de-a latul apartamentului. Este, poate, singurul exerciţiu pe care şi-l permite în timpul dimineţii. împinsă de instinctele ei de artist, se opreşte ici şi colo ca să aranjeze cutele unei draperii sau pernuţa de pe un fotoliu, ca să îndrepte un tablou pe care nu cade bine lumina… Aşa se face că apartamentul său, deşi înţesat de aceleaşi obiecte, are în fiecare zi o altă înfăţişare.

ziere, cameristele se năpustesc asupra noastră, ne scot hainele

și ne îmbracă din nou în doar câteva minute. Și o fac cu atâta îndemânare, încât aranjarea costumului românesc nu pare o treabă complicată. Aproape fără să ne dăm seama, ne trezim împodobite în splendidul port al fetelor de la țară: fustă cusută cu mărgele, șirag albastru în jurul gâtului și flori de diferite culori împletite în cosițe…

De-abia ne așezăm în marea sală de recepție că Regele și Regina sosesc și ei. Regina poartă un frumos costum de femeie măritată. Pe corpul ei zvelt, veșmintele capătă înfățișarea luxului bizantin, iar ea pare mai degrabă o împărătească decât o femeie bogată din popor. Apare atât de plină de viață și atât de interesată de conversația cu vecinii ei de la masă, încât ai fi putut crede că până atunci nu făcuse decât să se gătească. Nimeni nu și-ar fi închipuit că se trezise odată cu ciocârlia și că își îndeplinise deja multe din îndatoririle ei obositoare de regină și de gazdă.

Două ore mai târziu, îmbrăcată într-un costum de munte din catifea verde închis, bătea cu piciorul coastele împădurite care înconjurau castelul, se căță pe potecile abrupte cu un pas atât de ușor, încât ne era uneori greu s-o urmăm. Rătăcea printre brazi și aluni, încerca să se ia la întrecere cu pârâul, provocându-i undele repezi. Când obosea, se așeza pe marginea unui puț și ne chema în jurul ei. își deschidea sufletul, ne vorbea despre viață și despre toți cei pe care-i cunoscuse și iubise. Într-o zi, mi-a povestit prima ei întâlnire cu împărăteasa Elizabeta a

Am surâs văzând-o pe împărătească atât de înfricoșată de robuștii mei ponei, ea, care era de fapt o formidabilă călăreață. Dar am fost nevoiți să mergem pe jos, urmați de un alai întreg și jenați de a le fi făcut oaspeților noștri imperiali o asemenea primire, pe care, totuși, împărăteasa a preferat-o unei recepții fastuoase.»

După plimbările prin pădure, ne întorceam la castel și Regina ne aduna în sala de muzică – o încăpere maiestuoasă, solemnă și liniștită ca o catedrală; ne citea cu voce tare versuri sau proză, sau cânta la orgă. Doamnele de onoare, în veșminte de preț, se așezau pe scaune înalte de lemn, păstrând o ținută sobră. Erau atât de fermecate de armoniile pe care le ascultau, încât, cu timpul, ajunseseră să personifice de-a dreptul atenția, fervoarea și extazul.

«Astăzi nu mă ocup de nimeni, astăzi îi aparțin lui Beethoven», spunea uneori Regina. «Cum a putut să înțeleagă oare pasiunile oamenilor, el, care era atât de aproape de Dumnezeu?» După ce ne

prezenta cele mai cutezătoare manifestări ale geniului lui Beethoven, Regina lua o carte şi, cu vocea ei melodioasă, ne citea versuri minunate. Calme şi blânde erau serile în care Carmen Sylva se ocupa pe rând de fiecare dintre noi. Ne încuraja să vorbim despre ceea ce ne preocupa, despre casa şi problemele noastre de familie, despre speranţele şi greutăţile noastre; ne ghida şi ne sfătuia. Se interesa atât de mult de noi, încât fiecare era încredinţată că Regina îi acordase o atenţie cu totul aparte.

«O, o voi pedepsi, am găsit pentru ea o pedeapsă foarte bună. Voi fi o regină rea, rea de tot.» Aceste vorbe, deşi pronunţate cu glas blând, m-au făcut să tremur, căci n-o mai auzisem niciodată pe Regină vorbind astfel. În plus, Maiestatea Sa avea un aer atât de misterios, încât am rugat-o în câteva rânduri s-o cruţe pe tânăra mea prietenă. Dar ea repeta, tenace, pe ritmul unui cântec de copii: «O regină rea, o regină rea şi răzbunătoare!» Curiozitatea şi teama mea creşteau. N-am putut afla care urma să fie cumplita răzbunare şi nici când avea să vină ziua teribilă anunţată de regina cea rea.

Dar ziua a venit – nu voi uita nicicând tensiunea acelui moment. «Iată răzbunarea mea», zise Regina şi-mi arătă o foaie mare de hârtie pe care o ţinea cu ambele mâini deasupra capului. «O scrisoare, mă gândeam, demisia! Ce pedeapsă crudă!» Mi-au dat lacrimile gândindu-mă la sărmana fată, orfană, însingurată, smulsă din luxul în care trăia şi lipsită de afecţiunea celor din jur, lăsată pradă vieţii din această lume tristă. Am aşteptat în tăcere.

«N-am închis ochii douăsprezece nopţi ca să pot termina mai repede şi să fie ceva frumos. Priveşte!» Şi Regina îşi puse foaia de hârtie pe genunchi. Era o bucată mare de pergament, pe care pictase cu fineţe şi răbdare miniaturi reprezentând scene din Noul Testament. Aceste miniaturi formau bordura unui text scris cu litere de aur. «Cât de mult o va durea asprimea mâniei mele, mi-a spus Regina, şi cât de mult se va căi când îşi va da seama că, în timp ce ea neroadă jună pretinde că iubeşte singurătatea, cărţile, compania soţului şi a copiilor ei; ambiţioşii îmi spun că-şi doresc venituri modeste şi o pensie liniştită. De câte ori pot, încerc să-i dau tinerei frivole ocazia să se ocupe de casa ei şi să-şi petreacă după-amiezile citind; iar pe bărbatul ambiţios îl pun să se mulţumească tocmai cu existenţa al cărei farmec mi l-a descris.» Regina se înşală crezând că este capabilă să rănească sufletul omului. Nu a fa-cut-o niciodată nici cu vorba, nici cu fapta,

fiindcă e bună din fire, atât de bună, încât cei care-i sunt cu adevărat devotaţi sunt tentaţi să fie mai degrabă indignaţi de constanţa ei sufletească decât mişcaţi de îngăduinţa ei infinită.

Încă de la începutul relaţiei noastre, am înţeles că singurul fel în care voi merita întotdeauna interesul ei era să elimin orice animozitate personală, să nu dezvălui niciodată în prezenţa ei faptele rele îndreptate împotriva mea, să nu vorbesc niciodată de perfidiile a căror ţintă eram. Nu m-a suspectat niciodată de invidie sau de rea-credinţă faţă de cei asemenea mie sau mai prejos decât mine. Regina era conştientă de strădania mea de a-i semăna moralicește, de permanenta constrângere pe care o aplicam sentimentelor şi aversiunilor mele, şi-mi era recunoscătoare. «Te binecuvântez, copila mea, mi-a spus într-o zi, făcând pe fruntea mea semnul crucii cu degetele ei fine. Te binecuvântez, ai acceptat întotdeauna cu bucurie razele de lumină şi căldura la care aspiră sufletul meu şi pe care încerc să ţi le transmit.»

Ianjeni… Sunt atât de fericită. O, draga mea, iubita mea Românie!» Şi copilul plecă spre grădinile pe care le vedea şi bău apa pe care o ceruse din izvorul vieţii veşnice.

Razele de soare, devenite purpurii, se răsfrângeau măreţ deasupra oraşului înmărmurit. Era cu adevărat o zi a Patimilor. Naţiunea, îndoliată de moartea Mântuitorului, şi-a pus straiele de doliu şi pentru fetiţa pe care o iubise din adâncul inimii. Niciun vlăstar domnesc nu va dăinui în sufletul poporului nostru cu mai multă putere decât micuţa prinţesă Maria. Copila sprinţară şi veselă, cu cap de înger şi bogate bucle aurii, le atrăsese tuturor atenţia ca o rază de soare care dansează pe luciul apei. Fragilul înveliş al unui suflet de miraculoasă lumină a fost înmormântat pe coama dealului din parcul de la Cotroceni unde îi plăcea să se joace. Pe acest colţişor de pământ legănat de zumzetul îndepărtat al oraşului s-a ridicat o capelă, iar în interior o statuie de marmură o reprezintă pe cea ai cărei paşi au hoinărit atât de puţin prin grădina vieţii şi ale cărei mâini drăgălaşe au cules atât de puţine flori dintre cele ce cresc pe pământ. Pe ridicătura de pământ învelită de iarbă se profilează o cruce albă, iar inima reginei Elizabeta se frânge la atingerea ei. Sufletul i se destramă sub greutatea pietrei, iar movila sub care zace copila creşte în faţa ochilor ei, se face mai înaltă decât muntele cel mai înalt, atât de înaltă, încât îi acoperă viitorul.

să se stingă vântul iernii, iar vara suflă doar adieri călduţe. De

fiecare dată, Regina îmi arăta, tăcută, banca pe care să mă aşez, iar ea stătea în picioare lângă movila tăiată în două de umbra crucii. Croncăneau corbii în jurul nostru, dinspre oraş se ridica un murmur ca de mare liniştită, tulburat de fanteziste armonii de goarne şi trompete. Regina păşea încet pe cărarea care se încolăcea de trei ori în jurul mormântului, atentă doar la tresăririle inimii ei şi lăsându-se învăluită de amintiri.

«Când te gândeşti că, pe când ea trăia, eram o femeie fericită, eram mamă! Nu mă deosebeam prea mult de cea care sunt azi, aceleaşi picioare care mă purtau spre copila mea mă conduc acum spre mormântul ei, aceleaşi braţe cu care o strângeam la piept se apleacă acum spre ţarina în care odihneşte! Eram o femeie care îşi ţinea copilul pe genunchi şi-i arăta soarele şi luna şi trăsurile de pe drum. Când te gândeşti că eu am fost acea femeie fericită, dar nu-mi venea atunci să strig de bucurie! Ştiu că ea nu mai este aici – e în locul în care se află misterul şi fericirea supremă, dar ea continuă să fie şi aici, cu mine, în mine, tot aşa ca pe vremea când purtam în pântec greutatea binecuvântată a bucuriei ei încă necunoscute.»

În ciuda durerii ce trăieşte mereu în sufletul ei, Regina e veselă. Priveşte fiecare lucru cu un surprinzător amestec de interes, milă şi entuziasm. Întruchipează emoţia omenească neîncetată, reînnoită. Posibilităţile ei de a o asimila şi de a crea sunt egale.

transportaţi la etaj; unii erau întinşi pe scări şi se tânguiau. Sângele se prelingea pe zăpada proaspăt căzută. Chirurgii şi infirmierele alergau de la un grup la altul. I-am urmat.

…Puţin mai târziu, am reuşit să aranjăm un lung şir de paturi în sala de la etaj, în care am muncit şi eu cot la cot cu ceilalţi. De altfel, răniţii m-au luat foarte repede drept o adevărată infirmieră. Rangul şi eticheta au fost repede date uitării! Adesea, rochia mi-a fost pătată de acelaşi sânge care a înroşit câmpiile Bulgariei şi au început să mă doară umerii tot ridicând şi sprijinind capul muribunzilor. Vai, bieţii, sărmani copii! Câţi n-am văzut stingându-se! Încru-cişându-le mâinile pe piept, mă gândeam la mamele, la nevestele lor neliniştite care-i aşteptau undeva departe, în satele pierdute sub zăpadă, numărând pe degetele lor obosite zilele acestei ierni nemiloase care lua cu ea atâţia eroi!»

În timp ce Regina vorbea, frumuseţea acelei după-amiezi de toamnă se răspândea, deplină. În depărtare, cât puteai cuprinde cu

ochii, lumina dansa pe ramurile scăldate în soare, până în fundul văilor. Din pământ şi din copaci se ridica un miros pătrunzător, întrupare a puterii pământului românesc, care parcă îi răspundea Reginei.

«Fii binecuvântată, Regină! Fiii mei nu vor putea niciodată uita acele zile în care ai fost o adevărată mamă pentru ei. Vei înceta vreodată să fii mama poporului tău, Regină iubită între toate reginele? Fii binecuvântată pentru picăturile de sânge care au pătat albul pur al rochiei tale de zăpadă. Fii binecuvântată pentru truda sfântă pe care te-au făcut s-o înduri muribunzii odihnindu-şi capul pe umărul tău binefăcător. Ce regină din trecut sau din viitorime îţi va fi pereche? O, admirabilă Regină!»

Împăratul Germaniei împăratul Qerppuuuel

Dacă, pentru a fi socotit un om important, e suficient să vorbeşti despre propria persoană şi să acţionezi în orice împrejurare astfel încât să se vorbească despre tine, atunci împăratul Germaniei1 este într-adevăr un om mare. Dacă, pentru a fi un geniu, e suficient să cânţi la toate instrumentele, să te dedici tuturor artelor, convins că le cunoşti mai bine decât cei care, pentru a-şi perfecţiona tehnica, şi-au dat toată osteneala şi şi-au consacrat acestei îndeletniciri tot timpul, atunci, într-adevăr, împăratul Wilhelm este un geniu. Dacă, pentru a fi proclamat monarhul cel mai puternic, e suficient să uimeşti şi să iriţi opinia publică, uneori chiar impunându-i voinţa ta, atunci împăratul

1 Wilhelm al II-lea, rege al Prusiei şi împărat al Germaniei (1888 – 1919) («*trad*).

Germaniei este cel mai puternic monarh al timpului său. Dacă, pentru a fi un artist admirabil, e suficient să prezinţi şi să duci la îndeplinire toate ideile originale şi incoerente care îţi trec prin minte, atunci împăratul Germaniei este un artist admirabil. În sfârşit, dacă, pentru a fi un erou, e suficient să cucereşti imaginaţia a milioane de indivizi, atunci împăratul Germaniei se poate lăuda că este personajul eroic prin excelenţă, cel care trezeşte uimire şi admiraţie prin tot ce face şi trebuie să fie mândru că are admiratori şi detractori la fel de numeroşi şi neobosiţi ca valurile mării.

La orizontul evenimentelor contemporane, silueta sa ciudată şi agresivă se detaşează dreaptă şi clară. În acest veac în care fiecare individ are impresia că nu mai are nimic nou de văzut şi cunoscut, împăratul este dintre cei câţiva cărora e de-ajuns să le pronunţi

numele ca să creezi senzaţie: «L-am văzut de curând pe Wilhelm al II-lea. Chiar am vorbit cu el.»

Uşurinţa cu care trece de la o stare sufletească la alta – comparabilă cu aceea cu care îşi schimbă costumele – este cea mai marcantă dintre trăsăturile caracterului său – toate extraordinare, dar care i se potrivesc atât de mult.

Până la el, numai Proteu1 în împărăţia legendei şi Shakespeare în domeniul emoţiei artistice ne-au

1 Divinitate marină în mitologia greacă, înzestrată cu darul profeţiei şi capacitatea de a lua mereu alte înfăţişări. De aceste atuuri se folosea ca să se sustragă întrebărilor puse de pământeni (n.trad.).

deprins cu ciudăţenia transformărilor rapide pe care le poate cunoaşte o fiinţă umană. Dar acolo unde Proteu – rând pe rând torent, flacără vie, furtună şi jivină – întruchipează subtila putere a forţelor naturii, iar Shakespeare, prin personajele lui, simbolizează destinul nostru, împăratul, schimbându-şi uniforma de trei ori pe zi, are intenţii care nu sunt nici foarte subtile, nici prea profunde. El aparţine unei epoci în care acţiunea rapidă e considerată o virtute, iar marea lui dorinţă este aceea de a fi reprezentantul fidel al timpului său. Câţi regi şi regine, eroi sau eroine reuşesc – precum Maria, regina Scoţiei**1** –

---

[1] Bossuet, Jacques Bénigne (1627-1704), orator şi scriitor francez (n. trad.).

împăratul germaniei

urmărească şi să atingă summumul emoţiilor adevărate, care i-a împins pe amîndoi să înveţe de la alţii şi să-i înveţe pe alţii plăcerile eternei căutări ; din acest punct de vedere, se poate spune că împăratul se aseamănă cu marii eroi ai Renaşterii italiene.

să-şi păstreze peste veacuri autoritatea şi amintirea, câţi mai vin încă din adâncurile timpului să ne impresioneze cu destinul lor măreţ şi trist? Mulţi trăiesc încă în spiritul poeţilor şi filosofilor şi nu vor muri niciodată tocmai pentru că interesul nostru, mila noastră, admiraţia noastră i-au făcut nemuritori. Wilhelm al Germaniei vrea, asemenea acestor aleşi, să dăinuie în memoria poporului său. Este un om ambiţios în multe privinţe şi în toate accepţiunile cuvântului. Cele mai mari ambiţii ale sale sunt frumoase şi dezinteresate; unele însă se învecinează cu vanitatea meschină. De multe ori caută spre viitor cu o privire neîncrezătoare şi sfidează acea mulţime mută care se numeşte «posteritate». Adesea, în liniştea

1 Maria Stuart, regină a Scoţiei (1542 – 1567). Căsătorită cu «Delfinul» Franţei, viitorul Francisc II, a rămas văduvă şi s-a întors în Scoţia. Acuzată de complot împotriva reginei Angliei, a fost executată în 1587 (». trad.).

faimoasele scrisori ale domnişoarei de Lespinasse**2**. Dar, spre deosebire de Bossuet care, în faţa rămăşiţelor pământeşti ale lui Ludovic al XIV-lea, spunea: «Fraţii mei, numai Dumnezeu e mare!», împăratul nu ezită să afirme: «Numai eu sunt mare, o, poporul meu!» În ciuda acestor rezerve şi a tuturor celor pe care le-aş mai putea exprima de-aici încolo, sper din toată inima că toţi cititorii mei vor înţelege că sunt o admiratoare a suveranului, a eroului german – căci

---

A moştenit calităţile intelectuale de la mama sa, dar atunci cînd e binedispus şi se poartă tinereşte, îi seamănă mai degrabă tatălui. Pentru a-i face portretul, e uneori util să apelezi la mitologie. Omul aminteşte de miticul Faeton1 căruia tatăl său i-a încredinţat, pentru o zi, glorioasa sarcină de a mîna pe un drum de aur carul de foc al soarelui. Condus cu o mînă de fier şi o privire hotărîtă, ca şi carul lui Faeton, carul lui Wilhelm se arată măreţ, strălucitor. Dar degetele lui nervoase strîng prea tare hăţurile întinse ; privirea semeaţă a imperialului zeu-soare nu se pleacă nicidecum în faţa strălucitoarelor raze care îşi concentrează lumina arzătoare asupra lui. In istoria naţiunilor, ca şi în cea a indivizilor, umanitatea se împarte în două clase : de o parte sînt semănătorii, iar de cealaltă, secerătorii; cei care întorc brazda şi muncesc din greu, şi cei care strîng roadele şi se bucură de ele. împăratul Germaniei este un secerător, un secerător lacom şi plin de speranţă, care răstoarnă fiecare bulgăre de pămînt şi nu lasă în

[2] Fiul lui Helios, în mitologia greacă. I-a cerut tatălui său carul de foc, dar, neştiind să conducă armăsarii, era gata să pîr-joleasca întreg pămîntul. Zeus 1-a doborît din văzduh cu un

este cu adevărat un erou, lucru suficient pentru a-l plasa deasupra tuturor suveranilor din vremea noastră. Iar în dorinţa sa de a rămâne un erou, el nu cunoaşte nici teama, nici odihna. Cine îi urmăreşte cariera pas cu pas trebuie să admită că forţa sa constă tocmai în înverşunarea cu care caută să-şi îndeplinească dorinţa. Toată lumea trebuie să recunoască faptul că un erou care găseşte eroism până şi în cele mai mărunte fapte ale existenţei cotidiene este un poet demn de acest nume, chiar dacă nu este conştient de vocaţia sa. Se poate spune că este cel mai bogat dintre bogaţi, căci încearcă o bucurie pe care alţii n-o vor cunoaşte niciodată: împăratul Germaniei posedă pe deplin acea artă care l-a făcut pe Leonardo da Vinci – ca şi pe Cezar Borgia3 – să

1 Julie de Lespinasse (1732 – 1776), scriitoare franceză

2 Cesare Borgia (1475 – 1507), fiul lui Rodrigo Borgia (devenit Papă sub numele de Alexandru VI). Politician abil, fără scrupule, bun militar, a urmărit crearea unui principat în centrul Italiei («trad.).

Împăratul Germaniei urma lui nicio sămânţă. Exemplul bunicului1, semănător ce surâde mereu, şi cel al unchiului2, semănător grav, sever, mereu încruntat, nu l-au putut abate de la sarcina pe care şi-a asumat-o.

Există vreo ţară care să nu-l cunoască pe împăratul Germaniei? Pe unde nu a trecut? În ce oraş n-a fost primit cu onoruri şi drapele? Există vreo străveche cetate ce nu l-a aclamat? A străbătut Ţara Sfântă; a auzit apelul muezinilor din înaltul turnurilor egiptene; a urmărit, agonizând pe cerul Nordului, amurgul cu tente violete; a văzut, aproape de palmierii Arabiei, luna adormind în răcoarea nopţii orientale. A pătruns în frigul prăfuit al universităţilor savante, cu manuscrise roase de molii, şi s-a lăsat sedus de frumuseţea păgână a Siciliei, a Florenţei şi a Neapolelui. A rătăcit printre statuile de marmură ale Partenonului, iar eterna divinitate a graţiei lor trăieşte în sufletul său. Roma l-a surprins plimbându-se pe străzile ei, descoperindu-i cartierele mărginaşe. Din toată Europa n-a uitat decât o ţară: ţara care îmi e cea mai dragă, pentru că este a mea. Este surprinzător faptul că împăratul Germaniei nu a întors niciodată numeroasele vizite pe care i le-a făcut regele României şi nici n-a

---

t răsnet (n. trad.).

trimis la Bucureşti vreun reprezentant al casei sale regale, deşi ştia că acesta ar fi un oaspete binevenit.

1 Wilhelm I, rege al Prusiei (1861 – 1888) şi împărat al Germaniei (1871 – 1888) (». *tra A*.).

2 Frederic-Wilhelm IV. Suferind de o boală mintală, a fost înlocuit la tron de fratele său, „Wilhelm I («trad.).

Împăratul Germaniei a jucat toate rolurile posibile din repertoriul istoric: a fost pe rând pontif nehirotonisit, războinic fără bătălii şi fără duşmani, dramaturg fără vreo piesă; în toate aceste întruchipări a rămas acelaşi personaj imperios şi subtil. Posedă în cel mai înalt grad arta de a-i fermeca, dar şi de a-i răni pe oameni. La el, buna dispoziţie şi furia nu sunt, ca în cazul lui Napoleon, instrumente pe care să le poată mânui după plac; starea lui de spirit variază de la un moment la altul şi atât de repede, încât, în decurs de o oră, poate fi pâinea lui Dumnezeu sau cruzimea întruchipată. Unora le pare extrem de amabil, altora complet lipsit de inimă. În realitate, nu este niciuna, nici alta – este împăratul, adică o fiinţă nerăbdătoare, semeaţă, dornică să placă şi să uimească, o minte puternică, atoateştiutoare şi omniprezentă. Pentru ca personajul să fie complet, i-ar mai fi trebuit ceva: farmecul misterului, puterea vrăjii din forţa Sfinxului faraonic, din templul în care era venerată Isis sau din legendara aureolă a lui Filip al Il-lea1 al Spaniei. Acest farmec îi lipseşte împăratului Germaniei. Dintre toţi monarhii în viaţă, el este cel mai puţin misterios şi cel mai puţin discret. Îi plac fastul şi strălucirea serbărilor, de parcă ar fi însufleţit de dorinţa de a demonstra că poate dispune lesne de trupele sale şi se poate înconjura în acelaşi timp de splendoare.

1 Filip al II-lea (1558 – 1598), rege al Spaniei şi al Ţărilor de Jos, fiul lui Carol Quintul şi al Isabelei de Portugalia în trad.).

E interesant de notat ce impresie a făcut în Franţa. La Paris, mai ales, persoana lui stârneşte discuţii aprinse; de câte ori i se pronunţa numele în saloanele pariziene izbucnesc violente controverse. «Este un geniu», zice unul. «Nu! Un nătărău, un cabotin», zice altul. «Este cel mai înzestrat orator al momentului şi, dacă ar scrie articole de fond în unele din ziarele noastre, nimeni n-ar putea rivaliza cu el.» – «Haida de! Chiar îl credeţi în stare de vreo treabă ca lumea? Să fim serioşi!» – «Dar uitaţi-vă la portretul lui – ce fizionomie, ce ochi! Ai zice să le general sau împărat francez. Ţine la panaş, ca şi noi!»

— «E o ruşine pentru un francez să vorbească aşa!»

— «Dragul meu, vreau doar să spun c-ar fi trebuit să se nască şi să crească în Franţa. Nu este un teuton, are numeroase calităţi proprii rasei latine.» În acel moment, cineva intervine, stârnind interesul: «Eu l-am văzut pe împărat şi am avut onoarea să discut îndelung cu el.» Toţi sunt numai urechi: şi detractorii, şi admiratorii aşteaptă cu înfrigurare părerea celui care s-a aflat faţă în faţă cu suveranul german.

Împăratul urăşte mai presus de orice locurile comune dintr-o conversaţie banală, chiar şi în cercul restrâns de la Curte, unde fiecare se străduieşte să creadă că tot ce spune el e inteligent şi elegant.

Îmi voi aminti întotdeauna cele trei zile petrecute în castelul princiar de la Sigmaringen, sub acelaşi acoperiş cu familia imperială germană. Sigmaringen Schloss a aparţinut timp de câteva secole ramurii catolice a familiei de Hohenzollern, ramură care nu *împăratul Germaniei* mai are nicio legătură cu cea protestantă, mai prosperă, care stăpâneşte imperiul german. Hohenzol-lern-ii catolici se înclină cu profund respect în faţa averii celorlalţi, iar ramura favorizată binevoieşte ocazional să admită vaga lor înrudire, pierdută în negura vremurilor. Regele şi regina României sosiseră la castel înaintea gazdelor lor imperiale. Reşedinţa regală era arhiplină. Mulţi prinţi şi prinţese ale Germaniei se alăturaseră prinţului şi prinţesei Leo-pold de Hohenzollern şi împărtăşeau o mare bucurie, amestecată însă cu un soi de teamă, la gândul întâlnirii cu împăratul Germaniei, înrudit de departe cu cea mai mare parte dintre ei. Mulţi erau mici potentaţi care, deşi se temeau să pară nişte vasali, luptau tocmai împotriva secretei convingeri că aceasta era, de fapt, situaţia lor. Din fericire, fastul ceremoniei militare maschează întotdeauna asemenea emoţii.

Intrând în apartamentul ce-mi era rezervat, am găsit pe masă programul festivităţilor care urmau să se desfăşoare după sosirea cuplului imperial. Ni se preciza, de asemenea, ce toalete trebuia să purtăm la întâmpinarea de la gară şi la ceremonie, seara. Atmosfera vibra de emoţii şi surescitare. În cursul după-amiezii, am avut, totuşi, câteva momente libere. De la fereastră vedeam până dincolo de întunecatele dealuri şi gândul m-a purtat în trecut. Mi-am amintit că palatul este proprietatea unui prinţ ce coboară de-a dreptul, pe linia maternă, din familiile Beauharnais şi Murat, şi deci în vinele lui curge sângele burgheziei franceze şi al acelui viteaz soldat care a fost odinioară grăjdar, apoi hangiu. Vizita împăratului Germaniei la

străbuna fortăreaţă feudală reprezenta oarecum vizita învingătorului de-acum la victoriile de altă dată, chiar la marele Napoleon, din apriga voinţă a căruia prinţii germani au fost cândva obligaţi să se însoare cu tinere de rang modest precum «micuţa Stephanie şi micuţa Murat».

La gară, în ziua următoare, am fost dezamăgită văzând o mulţime de prinţi, ofiţeri şi personaje importante în uniformă de gală, căci mi-am dat imediat seama că-mi va fi imposibil să-l zăresc pe împărat. Goarnele sunau, trupele s-au aliniat şi erau gata să prezinte onorul, persoanele de la Curte se adunaseră în grupuri pe covoare roşii, groase; un zid de oameni, toţi înalţi şi falnici, se ridica între mine şi locul unde trenul urma să oprească. Am reuşit totuşi, să-l zăresc pe împărat printr-o fantă ce se deschisese între umărul unei Alteţe Regale, îmbrăcate în mătase, şi mâneca unui husar. Pentru o clipă, am iar în faţa ochilor chipul rece, palid, cu ochi strălucitori şi gură severă. împăratul coboară repede din tren, urmat imediat de împărătească, căreia îi aud râsul cristalin în timpul ceremoniei de prezentare. Ne îndreptăm în grabă spre peron, căci dorim să prindem momentul în care împăratul soseşte şi răspunde aclamaţiilor mulţimii. După câteva clipe în care trece în revistă trupele, împăratul se iveşte deodată la câţiva paşi de mine. În lumina slabă a amurgului, mi se pare şi mai palid decât în primul moment. îşi îndreaptă privirea gravă spre mulţimea adunată în onoarea sa, însă uralele entuziaste nu par să-l emoţioneze; în schimb, privirea lui fixată asupra oamenilor face să vibreze toţi nervii, aşa cum zvâcnesc muşchii bidiviului arab atunci când stăpânul îi mângâie uşor coama.

Împăratul purta o uniformă neagră împodobită cu nasturi şi fireturi de argint; cascheta neagră era şi ea tivită cu argintiu. împărăteasa îmbrăcase o rochie albă, uşoară şi elegantă. Am pornit după acest cortegiu strălucitor care urca pe străzile strâmte ale cetăţii, însoţit de salve de tun, dangăte de clopot şi zumzetul exclamaţiilor entuziaste – era ca şi cum ne-am fi croit drum printr-un ocean de sunete armonioase, în lumina ce se revărsa din balcoanele şi terasele imensului castel.

Nu ne-am revăzut gazdele imperiale până seara târziu – s-au. retras să se odihnească şi au cinat în familie, laolaltă cu prinţii şi prinţesele. La ora nouă, am fost invitaţi în marea sală a tronului. Ne-am aşezat în cerc, fiecare la locul desemnat, iar inimile au început să bată şi ochii să strălucească de nerăbdare şi curiozitate. Flori şi evantaie

tremurau în mâini emoţionate. Întorceam mereu ochii spre uşa pe care urma să intre cortegiul, coborând apoi cele trei trepte care despărţeau holul de sala tronului. Nu eram atât de absorbită de cadrul acelei uşi încât să nu observ că, dintre toate persoanele adunate în acel imens cerc, numai eu eram de neam latin. Doamnele de onoare şi persoanele oficiale erau amabile şi curtenitoare cu mine şi, deşi dezinvoltura vorbelor şi purtărilor mele le şoca întrucâtva, nu mi-o arătau; m-au tratat ca pe un distins oaspete aparţinând unei Curţi Regale, m-au invitat să ocup un loc în primul rând din cerc, lângă uşa în dreptul căreia doi aprozi nemişcaţi stăteau de gardă precum două statui de aur şi argint.

Primul şambelan intră şi lovi de trei ori în podea cu bastonul său aurit, ceea ce mi-a amintit scena din teatrele franceze în momentul ridicării cortinei. Liniştea era totală, pauza se prelungea; prin uşa larg deschisă a intrat, în fine, împăratul Germaniei. Regina României se sprijinea de braţul lui şi amândoi s-au oprit câteva clipe înainte de a coborî cele trei trepte. Figura împăratului, cu bărbia semeţ ridicată, lucea în lumina puternică a lustrelor şi candelabrelor. Albul strălucitor al uniformei sale era pus în valoare de panglica stacojie a ordinului românesc pe care-l purta de-a curmezişul pieptului. Părea radios, deşi păstra un aer grav. Regina României înainta alături de el; rochia ei, dintr-o ţesătură cu fir subţire de argint, te făcea să te gândeşti la valurile încremenite sub razele lunii.

Împăratul are un chip senin, dar nu surâde. Admir din nou ochii lui mari – culoarea lor, profunzimea şi nobleţea lor calmă evocă săbiile de Toledo, pe care aurul şi oţelul scânteiază ca razele unduitoare ale soarelui şi lucirile palide ale fulgerelor. Cu asemenea ochi, împăratul Germaniei ar fi imediat recunoscut pretutindeni, chiar dacă ar călători incognito sau şi-ar ascunde chipul sub o mască. Înaintează cu paşi măsuraţi, atent să nu agate cu pintenii trena fină a Reginei. împărăteasa, Regele nostru, contele şi contesa de Flandra urmează, în ordinea de protocol, dar eu n-am vreme să le acord nici măcar o privire, împăratul şi Regina s-au oprit brusc în faţa noastră. Cred că m-am arătat aşa cum eram în realitate, stângace, deplorabil de intimidată şi atât de repezită în a-mi face reverenţa, încât împăratul începu să râdă înainte de-a mi se adresa, iar Regina îi spuse: «Iată o fetiţă pentru care această clipă este foarte importantă şi care n-a dormit toată noaptea gândindu-se la onoarea şi bucuria care o

aşteaptă… Se vede cât este de emoţionată…» – «Şi de ce, mă rog?» întrebă cu vioiciune împăratul, dându-şi capul pe spate, în timp ce amuzamentul i se citea pe chip. «Şi de ce, mă rog? Această tânără interesantă a cunoscut deja mulţi oameni importanţi, destule personaje ilustre, mult mai mari şi mai remarcabile decât mine! Mi s-a spus că a văzut şi alţi împăraţi! Unul în plus sau în minus nu mai contează! Mi s-a spus, Doamnă – zise el pe un ton grav –, că aţi avut, pe când eraţi copil, extraordinarul privilegiu de a petrece seri lungi în compania lui Victor Hugo, la el acasă. Regina dumneavoastră spune că aveţi multe istorii captivante de povestit despre el. Cum aţi putea fi deci emoţionată în prezenţa mea, după ce v-aţi aflat faţă în faţă cu Geniul?»

Cu niciun preţ n-am fost în stare să găsesc un răspuns. împăratul reluă atunci: «Nu v-aţi fi imaginat că aveţi faţă de mine un avantaj pentru care vă invidiez, nu-i aşa? Am văzut deja tot ce merită să fie văzut, dar nu l-am văzut niciodată pe Victor Hugo şi nici n-am întâlnit vreun adevărat geniu literar. Era gârbovit de vârstă? Vorbea clar? Care erau subiectele sale de conversaţie preferate?»

În acel moment aproape că-mi revenisem, Regina m-a încurajat cu un surâs şi, încetul cu încetul, împăratul m-a făcut să ies din muţenie. Mă întrerupea aproape la fiecare frază, punea întrebări directe, pe care le pronunţa cu o intonaţie afirmativă, întrebări de genul: «Mă înşel oare crezând că…?», ceea ce însemna, în mod evident: «Eu nu mă pot înşela.» îşi muşca mereu buza de jos cu dinţii săi ascuţiţi. Era un tic nervos care sugera o încăpăţânare hotărâtă, ideea unui ordin ce trebuia urmat întocmai, fără ezitări sau explicaţii. Părea că ţine în mână o baghetă de fier cu care îmi ghida cuvintele. «Scrieţi în franceză, nu-i aşa? N-o să scrieţi până la urmă şi în limba dumneavoastră? Ştiu că vă place să scrieţi franţuzeşte şi să vorbiţi englezeşte. De aceea v-am şi vorbit în limba cea mai plăcută pentru conversaţie sau, cel puţin, una dintre cele mai plăcute», zise împăratul, corectându-se.

«Şi engleza devine limbă de Curte», zic eu. O uşoară încruntare a sprâncenelor mă avertizează că mă angajam pe un teren minat. Brusc, împăratul mă întrerupe scuzându-se în şoaptă: «Bine, bine! vorbim mâine despre Paris, despre literatură şi scrierile dumneavoastră. Vedeţi – zise el, întorcându-se spre cercul imens de fiinţe atente la toate gesturile lui –, acum trebuie să mă ocup de toţi. Zăresc aici mulţi

cunoscuţi şi prieteni.» Şi se îndepărtează, grăbit. Încerc în zadar s-o găsesc pe Regină ca să-i mulţumesc pentru bunăvoinţa de-a fi atras atenţia împăratului asupra mea, dar se pierduse şi ea în grupul de prinţese. Un cerc de doamne s-a format în jurul împărătesei Germaniei, iar eu rătăcesc la întâmplare prin această mulţime fastuoasă „când o uşoară atingere pe umăr mă face să tresar. Mă aflu faţă în faţă cu Regina mea.

«Nu ai fost încă prezentată împărătesei, vino cu mine, e deja târziu.» Supusă, o urmez. Înveşmântată într-o superbă rochie de mătase galbenă, împărăteasa, surâzătoare, le povesteşte doamnelor dimprejur un incident petrecut la un spital din Berlin pe care-l patronează şi-l vizitează de două ori pe săptămână – ceva despre o neînţelegere dintre doctori şi infirmiere. Ne face un semn cu amabilitate şi, după ce îmi strânge mâna, îşi continuă povestirea veselă, însufleţită, având grijă să facă un rezumat pentru nou-veniţi. În tot imperiul este considerată *Die echte Deutsche Fraux* şi niciun alt apelativ n-ar putea reda mai bine felul ei de a fi uşor placid, tenul palid, extrema modestie, naturaleţea limbajului şi a purtărilor. Există în fiinţa ei ceva pur şi firesc, care aminteşte de acele eroine cu suflet simplu pe care poeţii germani le slăvesc în baladele lor. Înainte de a se retrage, îmi spuse: «Am rugat-o pe Regina dumneavoastră

1 Autentica femeie germană (în limba germană în text – n.trad.).

să-mi trimită traducerea baladelor româneşti pe care le-aţi compus. Regret că nu aveţi cartea la dumneavoastră. Ador poeziile cu specific popular – ceea ce eu numesc „literatură practică” – şi îmi place să cunosc naţiunile prin cântecele poporului…»

«Nu, nu sunt deloc obosită», adăugă împărăteasa, răspunzând întrebării pe care i-o pusese contesa de Flandra. «Dragă Maria, călătorim confortabil, vedem chipuri de oameni fericiţi şi simţim de fiecare dată entuziasmul lor, nu ne mai saturăm privind frumoasele noastre păduri, munţii noştri, râurile noastre, în sfârşit, Germania… A călători este o adevărată plăcere pentru noi. împăratului îi plac deplasările în străinătate, dar eu prefer călătoriile în care, la fiecare cotitură a drumului, mă regăsesc acasă.» împărăteasa se îndepărtează, iar mulţimea se retrage dinaintea ei. «Aţi remarcat diamantul pe care Maiestatea Sa îl poartă în păr – nestemata aceea, piatra preţioasă pusă în vârful coafurii ca o stea ce clipeşte… sau ca o lacrimă?» mă întrebă un prinţ, pe când mă întorceam la locul meu. «Este o piatră foarte

scumpă, care îşi are povestea ei – de fapt, o relicvă. Este diamantul care a strălucit pe tricornul lui Napoleon, vestita pălărie a micului caporal, care a fost găsită sub un copac de trupele lui Blucher1 după bătălia de la Waterloo. Admiraţi-l mai de aproape.» În grabă, mă apropii iar de împărătească şi, stând în spatele ei, încerc să zăresc imensul diamant. Maiestatea Sa e lângă uşă şi.

1 Feldmareşal prusac (1742 – 1819) (n.trad.).

Înainte de a ieşi, se întoarce şi, zărindu-mă, exclamă, cu o surprinzătoare intuiţie: «Vreţi să-mi vedeţi bijuteriile? Nu vă sfiiţi, veniţi să le admiraţi din faţă. Aceste perle sunt superbe, dar prea mari… Priviţi acest diamant, îl port mereu.» Dar am aşteptat în zadar ca împărăteasa să-mi confirme în vreun fel ceea ce auzisem.

A doua zi de dimineaţă, m-am trezit cu sentimentul foarte plăcut şi atât de rar că mi se întâmplase ceva frumos şi neobişnuit, care avea să se şi repete. O oră mai târziu, mergeam veselă de-a lungul Dunării şi, în timp ce admiram apa curgând liniştit lângă mine, perspectiva de a-l întâlni din nou pe împărat mi-a luminat sufletul, ca un blând răsărit de soare. Era o dimineaţă răcoroasă, cu văluri de ceaţă albăstruie ce pluteau printre copaci şi deasupra apei. Vorbeam cu Dunărea la izvoare: «Nici nu bănuieşti tu, râuşor, că valurile tale vor clipoci sub un cer nespus de senin înainte de a se arunca în mare. Te îndrepţi spre ţara mea natală, dragul meu râuşor, şi acolo te vei face la fel de mare şi puternic ca marea. Vei scăpa de dimineţile umede şi ceţoase de aici. Curgi grăbit ca să ajungi în ţara mea.»

După această lungă plimbare, m-am hotărât, înainte de a mă întoarce la palat, s-o iau pe aşa-numita Alee a Prinţilor, pe care se plimbau după masa de dimineaţă toate Alteţele şi majoritatea oaspeţilor castelului. Suverani şi prinţi, prinţese, generali, aghiotanţi, doamne de companie – toată lumea era acolo, împărăteasa avea o ţinută de dimineaţă gri deschis, împăratul purta o tunică de vânătoare; amândoi se întreţin cu toţi cei ce se opresc să-i salute sau să facă reverenţa. împărăteasa m-a întrebat surâzând cum mi-am început ziua, plimbându-mă sau mâncând. I-am răspuns că am preferat a doua variantă. «Păreţi o persoană foarte sănătoasă şi rezonabilă, îmi spuse ea, şi nu cred că veţi ajunge vreodată un poet mort de foame.» împăratul, bine dispus, arăta copacii din preajmă, îşi exprima părerea despre dresajul câinilor sau trecea peste peluză ca să culeagă câteva flori sălbatice. Mi le arătă şi îmi spuse: «Nu sunt aşa de frumoase ca

laurii dumneavoastră, dar sunt totuşi foarte drăguţe. Spuneţi-mi adevărat, v-aţi dus la râu ca să vi-i împrospătaţi?»

După-amiază am făcut o plimbare cu trăsura prin întinsele, superbele păduri care înconjură Sigmarin-gen-ul cu un cerc de verdeaţă. În liniştea codrului se aude sunet de corn; o ceată de călăreţi mergând înaintea unui mic şir de trăsuri trece ca fulgerul prin faţa noastră. În mijlocul grupului, călare pe un bidiviu negru, se afla împăratul, în uniforma neagră a Husarilor morţii. Expresia energică, hotărâtă îi înăsprea trăsăturile, privirea i se pierdea departe, în adân-curile pădurii, iar în pupilele dilatate, un fulger de autoritate inspira teamă. Ca o statuie de piatră, ca o imagine a Destinului, trecea nepăsător prin faţa noastră, fără să arunce măcar o privire spre trăsuri sau spre cei dinăuntru. Mai târziu am aflat că împăratul fusese în ziua aceea deranjat şi iritat de veşti sosite din Westfalia, unde izbucnise o grevă neliniştitoare. Cu toate acestea, la ora cinci, luând ceaiul cu Alteţele lor regale şi cu ceilalţi invitaţi în superbul muzeu al castelului Sigmaringen, împăratul, spre marea mea surpriză, oferea admiraţiei noastre un alt costum, o nouă expresie şi o cu totul altă stare de spirit. Sala era plină de vitrine adăpostind minuni de artă veche, ce dovedeau bunul gust al ultimului prinţ de Hohenzollern. Cu această ocazie, Wilhelm al II-lea a declarat că îl admiră pe Albrecht Dtirer şi a demonstrat, lăudând piesele de argint măiestru cizelate, că avea vaste cunoştinţe în acest domeniu al anticarilor şi al colecţionarilor. Niciun obiect, oricât de mic sau înnegrit de patina vremii, nu a scăpat cercetării sale înţelepte. Nu mai era împăratul pe care îl văzusem în cursul dimineţii, nici sumbrul şi impozantul călăreţ din pădure; şi totuşi, pentru un observator atent, severitatea privirii, îmblânzită doar câteva clipe, nu se risipise.

«V-am tachinat dimineaţă cu laurii», îmi spuse, apropiindu-se de un colţ de vitrină în care descoperisem o minunată ceaşcă din vremea Renaşterii, a cărei lucrătură delicată mă captiva. «Apropo, unde ţineţi faimoasa coroană? Sunt deconcertat. De cum am ajuns aici, mi s-a spus că voi întâlni o persoană extraordinară, o tânără care nu este nici regină, nici prinţesă, dar care poartă pe cap o coroană, o coroană de lauri oferită de Academia Franceză. Şi când, pentru prima dată în viaţa mea, mă aştept la o coroană de laur adevărat, iată că tânăra cu pricina îndrăzneşte să se arate cu capul descoperit seara, iar ziua, cu pălării insipide. Se poate? Unde este faimoasa coroană? O ţineţi agăţată la

căpătâiul patului sau la fereastră, ca s-o admire trecătorii?»

«Sire, împăraţii şi regii îşi poartă coroanele la ocazii importante, dar poeţilor nu le este permis acest lucru nici în momentele cele mai importante ale existenţei lor; altfel, Maiestatea Voastră ar fi văzut-o pe a mea şi ieri, şi azi. Coroanele noastre sunt invizibile – nu există decât în imaginaţia noastră, iar bogăţiile şi regatele noastre scapă astfel de privirile muritorilor de rând.» – «Şi aşa se face că nici nu sunteţi în pericol de a le pierde», spuse împăratul. «Dar asta înseamnă că speraţi să rămâneţi poetă pentru tot restul zilelor? Boala asta nu trece, ca rujeola? O, chiar nu glumesc! Pentru mine, o femeie care scrie e o fiinţă absurdă, ridicolă.» – «Mi s-a spus că Maiestatea Voastră detestă intelectualele, precum şi intervenţia femeilor în orice alte treburi decât cele domestice.» – «O, nu merg chiar atât de departe! Luate individual sau în grup, intelectualele sunt nişte femei periculoase, care ar trebui să poarte botniţă înainte de a putea muşca, dar credeţi că femeia trebuie să fie inteligentă pentru a scrie? Dimpotrivă, inteligenţa femeilor constă în a evita ridicolul, iar femeile inteligente sunt cele care se îngrijesc de înfăţişarea lor. O femeie care scrie poate oare să rămână frumoasă? Gesturile, ţinuta unei femei care mâzgăleşte hârtia sunt contrare oricărei estetici. Oare o femeie poate rămâne frumoasă dacă încruntă din sprâncene ca un gânditor muncit de o idee sau aplecat asupra unui subiect important sau serios?»

Împăratul se opri, aşteptând, bineînţeles, un răspuns stânjenit sau spiritual, apoi conchise: «Sunteţi foarte inteligentă, mult mai inteligentă decât credeam c-ar putea fi o femeie care scrie. Rămâneţi surâzătoare, indiferentă, netulburată, de parcă n-aş fi atins înalta dumneavoastră concepţie despre feminism, rănindu-vă, poate, chiar amorul-propriu.» – «Eu nu am amor-propriu, sire, ci convingeri ferme, pe care nimic nu le poate clinti.» – «Oricum ar fi, aveţi o natură agreabilă şi nu sunteţi nici preţioasă, nici prea îndrăzneaţă. O să vă fac o concesie-două, deşi se pare că nu vă pasă prea mult de cum văd eu mişcarea feministă. Muzica şi pictura pot face fericită existenţa unei femei – şi familia poate beneficia de asta – şi voi admite chiar că femeia nu este întru totul inaptă să fie poetă. Femeile nu sunt rezonabile, cum nu sunt nici poeţii; femeile sunt făcute pentru a consola şi pentru a spori bucuria de a trăi, ca şi poeţii. Ei bine, puteţi rămâne poetă, fără să mă exasperaţi.» – «Îi mulţumesc Maiestăţii Voastre pentru amabila îngăduinţă.» împăratul izbucni în râs şi, cum împărăteasa se apropia

de el, adăugă: «Tocmai i-am prezentat pe scurt acestei tinere doamne ideile mele despre feminism şi despre femeile scriitoare.» – «împăratul este prietenul poeţilor, fie ei bărbaţi sau femei, răspunse cu drăgălăşenie suverana, şi îi voi da să citească *Baladele româneşti*.»

A A

„În seara aceea, la cină, împăratul a pronunţat un toast în onoarea familiei de Hohenzollern, a capetelor încoronate prezente, a verilor săi şi a celorlalţi înalţi oaspeţi cu care împărăteasa şi el însuşi fuseseră fericiţi să petreacă momente de neuitat. *Speech*-ul, deşi scurt şi simplu, a fost elocvent şi plin de simpatie, încălzind ca o flacără inimile celor de faţă. Vocea metalică a suveranului ne răsună în urechi şi în suflet, dându-i fiecăruia dintre noi impresia că se află în comuniune directă cu oratorul.

Înainte ca Maiestăţile lor să plece, toţi cei care avuseseră privilegiul să li se adreseze şi-au luat, rând pe rând, rămas bun de la cuplul imperial. Am fost condusă într-un salonaş albastru în care împăratul şi împărăteasa ne primeau pentru a ne spune la revedere.

«Vă urez mult noroc, îmi spuse Wilhelm al II-lea, şi noi coroane de lauri care să vă împodobească fruntea cu totul. Nu e o urare frumoasă?» – «Nu, nu, îl corectă împărăteasa. Eu vă doresc fericire, sub orice formă o voiţi dumneavoastră, şi pace.»

M-am înclinat pentru a-i săruta mâna pe care mi-o întindea, apoi m-am alăturat doamnelor şi persoanelor oficiale care aşteptau în hol. În acel moment, prinţii şi prinţesele, precum şi suveranii germani de care tocmai se despărţiseră au trecut prin cerc salutând în dreapta şi în stânga şi s-au retras, în acordurile imnului *Heil Dir im Siegerkranz*. De atunci i-am mai întâlnit de câteva ori pe cei doi drumeţi imperiali, mai ales la Curtea Italiei, unde am avut ocazia şi să vorbesc cu ei. Dar numai în acea fortăreaţă medievală, în acel castel îndepărtat, în pădurile şi grădinile lui, am avut revelaţia adevăratului caracter al lui Wilhelm al II-lea. Numai în acele păduri întunecoase, pe malurile Dunării, am învăţat să judec stra-nietatea împăratului Germaniei şi să admir ceea ce era admirabil la el.

Împăratul Austriei împăratul Austriei

Nu sunt mulţi cei care au băut până la fund din cupa amărăciunilor. împăratul Austriei1 a avut acest ciudat destin: nu i-a rămas nimic necunoscut din necazurile şi nenorocirile lumii. De câte ori ne gândim la venerabilul suveran, oriunde i s-ar pronunţa numele,

nu vedem imaginea măreţiei sale, nici strălucirea surâsului său şi nici limpezimea pătrunzătoare a blânzilor săi ochi albaştri, ci destinul său tragic. Nu-l vedem sub baldachinul tronului din palatul său, înconjurat de mulţimea de curtezani veniţi să-şi salute stăpânul şi seniorul mult iubit, ci în mijlocul unui cortegiu funebru, cortegiu de umbre purtând fiecare o urnă neagră, plină de cenuşă şi de lacrimi. Coroane

1 Franz Joseph de Habsburg, împărat al Austriei (1848 – 1916) şi rege al Ungariei (1867 – 1916) (*n. trad*).

de flori îndoliate le apasă fruntea; umbrele înaintează încet, cu pas şovăielnic. Aşa cum, la poarta infernului, Dante îi punea întrebări poetului al cărui alb veşmânt era singura rază de lumină în tenebre, murmurăm şi noi: «De unde vin aceste femei triste şi deznădăjduite? Ce e cu rănile şi cu sângele acesta? De ce bărbatul cu ochii plini de bunătate are o rană în coasta? Şi de ce femeia de neam regesc care merge în urmă-i are veşmintele şi pieptul pătate de sânge? Ţinuta ei graţioasă şi semeaţă îi încununa frumuseţea mai strălucitoare decât aurora. Cine este minunatul adolescent cu chip însângerat ca soarele în asfinţit şi de ce vedem plutind în jurul lui cuţite cu vârfurile îndreptate spre inima-i? Şi cine este acest personaj care merge în fruntea cortegiului funebru cu gesturi ce trădează o sfântă nebunie, misterioasă ca şi cea a lui Hamlet?»

Privirea ni se fixează îndelung asupra acestei scene ciudate şi, tot ca Dante, interogăm din nou trecutul: «Cu siguranţă, povestea lor a fost tulburătoare, tragică. Puneţi mâna pe umărul acestei femei, atingeţi-i părul lung, poate îşi va întoarce capul şi-i veţi vedea ochii în ale căror adâncuri se poate citi toată grozăvia deznădejdii, toată frumuseţea cerului şi pământului. Opriţi-o o clipă pe această bravă soră a lui Hamlet şi poate vă va vorbi despre ţinutul îndepărtat în care iubitul său soţ a pierit de mâna celor care ar fi trebuit să-i fie pavăză. O, călăuză luminată, de l-ai face să vorbească pe cel ce stă mut în mulţimea de sceptre taciturne, de l-ai face pe tânărul bărbat să ne dezvăluie cumplita clipă în care s-a găsit faţă în faţă cu moartea!»

Dar fantomele acestea nu-i bântuie decât pe poeţi. Numai noi avem dreptul să citim în suflete. Aceste umbre ne aparţin, iar atunci când apar în cânturile noastre, ele fac să pălească cele mai puternice creaţii ale imaginaţiei. Am recunoscut-o, ca fiind de-a noastră, încă de când era doar o copilă, pe radioasa împărătească venită din întunecatele păduri ale Bavariei şi purtând în sufletu-i trufaş dorul de

suferinţă şi de fericire. îşi refuza orice bucurie afară de cele pe care i le dăruia natura: ivirea zorilor pe marea învăluită în linişte sau tihna deplină a piscurilor pe care ultimele raze de soare le lovesc cu pumnale de purpură. Iar fiul pătimaş al sălbaticei Împărătese este şi el de-al nostru, este poetul care îndrăgeşte extraordinarele înfăţişări ale forţei şi dorinţei, zvâcnirile năvalnice ale sufletelor mereu gata să înfrunte primejdia. A moştenit de la mamă o sete de libertate pe care obstacolele convenţionale au transformat-o în revoltă. Şi tot de la ea are temperamentul tumultuos, apt oricând să învingă sau să piardă. Se pare că, înainte de-a se naşte, o ursitoare rea l-a încredinţat unui destin cumplit, iar neagra-i putere l-a împins spre dezastru, împărăteasa însăşi l-a comparat într-o zi cu fiul lui Thetis şi l-a plâns aşa cum regina mărilor şi-a jelit eroicul fiu. Suverana a pus să se înalţe o statuie a lui Ahile pe ţărmul grec al mării, acolo unde, printre trandafiri şi ramuri de mirt, Thetis soseşte purtată de valuri şi-i cere uscatului să-i redea războinicul dispărut.

O, ce cortegiu de umbre, ce vaier şi jelanii vin în urma blândului împărat! Mersul îi este însă hoţului sau în liniştea mormântului, umbrele ale căror voci înecate de plâns îi răsună în urechi. Cu hotărâre şi curaj, le cere să-l urmeze şi chiar să-l ajute să-şi facă datoria. Umbrele stau cu el la masă, locuiesc sub acelaşi acoperiş, nu-l părăsesc niciodată. Asemenea unui prizonier neînfricat, în lanţuri, însă neînvins, împăratul este mândru că-şi poate îndura nenorocirea, îşi ascunde suferinţa, dar, în mijlocul unor splendide ceremonii regale, privirea i se opreşte pe un loc gol, altă dată luminat de prezenţa fiinţelor iubite. Şi, cu preţul unui inepuizabil efort de voinţă, surâde. Pe vremuri a fost fericit, deşi misterioasa împărătească era adesea departe de el – chiar înainte de marea nenorocire, acesteia îi plăcea să rătăcească de colo-colo. Se întorcea din când în când la Viena şi, o dată sau de două ori pe an, se arăta la balurile oficiale. Atunci, soţul ei îi stătea tot timpul în preajmă, aparent, fericit şi mândru de impresia produsă de frumuseţea ei. împărăteasa îşi lăsa părul lung să-i cadă pe umeri şi, în ciuda etichetei severe de la Curtea Austriei şi a solemnităţii ceremoniei, moştenitorul prezumtiv – un tânăr între zece şi treisprezece ani – îşi necăjea în glumă mama călcând pe bogatele plete aurii; împăratul îl dojenea puţin şi râdea mult, în timp ce mândra împărătească, cu un aer visător, se uita la cei care dansau, apoi se strecura cu pas uşor printre invitaţi, lăsând să-i scape cu nonşalanţă

cuvintele de pe buze. Inventase un fel de-a vorbi, imitat imediat de arhiduci şi de prinţesele austriece, care reducea vocea la un gângurit voalat. împărăteasa re-Urăşte pe toată lumea. L-am botezat „papagalul răutăcios”. O să vezi şi alte păsări.»

Regina pleacă, iar eu traversez galeria de muzică – îmi pare lungă şi neprimitoare, pentru că uşile se deschid spre sera în care palmierii nădăjduiesc zadarnic să capete libertatea copacilor din grădină. Aud deodată o respiraţie lentă, regulată şi sonoră, care trădează totuşi o apăsare a pieptului. Intru în seră, dar zgomotul paşilor mei nu-l deranjează deloc pe necunoscutul întins confortabil în fotoliul de sub palmieri. Văd şi acum în faţa ochilor imaginea lui de atunci: trăsături încremenite într-o expresie de dâr-zenie şi crispare, una din acele fizionomii pe care n-o îmblânzeşte nici zâmbetul. Cum stă cu capul dat pe spate, îi zăresc vârful bărbii roşcate care urmează conturul unui maxilar puternic. Degetele, nervoase şi subţiri, se joacă pe braţul fotoliului de răchită.

Sunt surprinsă şi mă întreb cine este străinul care stă ca la el acasă în fotoliul Reginei. Tuşesc uşor. Zgomotul îl face să tresară, iar eu declar dintr-odată: «Eu am venit să văd papagalii!» Străinul pare plin de el, atât de absent la ceea ce încerc eu să-i comunic, încât nici nu-i pasă că mă aflu în încăpere. Spre marea mea surpriză nici nu mă bagă în seamă şi, de ciudă, îl poreclesc în gând «monstrul». Sunt obişnuită să aud complimente, să mi se laude buclele, obrajii rozulii şi vorbirea nemaipomenită. «A, papagalii! Cred că nu sunt departe de aici, dacă e să ne luăm după ţipete.» Cuvintele, pronunţate cu voce blândă, îi ies nepăsătoare din gura cu buze cărnoase.

Pronunţă distinct fiecare silabă, ca şi cum n-ar avea mare respect nici pentru propriile gânduri. Apoi, închizând din nou ochii, schiţează un căscat cu jumătate de gură, se întoarce la farnientele lui şi visează în continuare. Mă cuprinde o indignare nemărginită. Cine e individul? Cum îndrăzneşte să se instaleze într-un loc în care Regina poate apărea în orice moment? Cum îndrăzneşte să vorbească urât despre papagali? Sunt sigură că în curând voi fi răzbunată. Regina trebuie să sosească din clipă în clipă, iar imprudentul o să se ridice şi o să ceară iertare, iar eu o să mă bucur de încurcătura lui şi, mai mult decât atât, asta o să-l înveţe să respecte papagalii. Până atunci însă, mă împiedic de un obstacol teribil. Străinul mi-a arătat locul de unde se aud ţipetele păsărilor, dar picioarele lui, întinse de-a curmezişul

drumului ca două bariere de oţel, nu mă lasă să trec. Ca să trec pe lângă masă, trebuie să-l rog să-şi tragă picioarele sau să sar peste ele. Tocmai mă pregătesc să fac dizgraţioasa mişcare, când Regina îmi vine în ajutor. «Acum, mă gândeam eu, se va arunca în genunchi, îi va cere îndurare şi se va umili cerându-şi scuze!» Dar, vai! el schiţă o mişcare care-i vădea doar vag intenţia de a se ridica de pe scaun. Se arătă atât de puţin amabil, încât Regina avu vreme să-i spună, întinzând braţele către el: «Vai, dragă Rudolf, nu te deranja, sunt fericită că te văd odihnindu-te o jumătate de oră. Îţi plac palmierii mei? O să luăm ceaiul imediat. Dar mai întâi trebuie s-o duc pe fetiţa asta să vadă papagalii.» De data asta.

Regi şi reginepecare, *l-am cunoscut* atât de intens, încât pasărea părea oglindirea în iarbă a unui fulger. Pe capul mic, cu ochi negri, se clătina o mitră uriaşă de pene albastre, strălucind ca o lamă oţelită ce se învârte la iuţeală. Ne străpunse cu o privire ostilă şi, strângându-şi aripile, se retrase în fundul coliviei.

«Uitaţi-vă la el, zise Regina. Dacă am deschide colivia şi l-am atinge, s-ar repezi să muşte. Are ciocul atât de tăios, că nimeni nu îndrăzneşte să se apropie de el.» – «Chiar nimeni? Cum e posibil?» întrebă Arhiducele ironic. La auzul vocii sale molatice şi caustice, ne-am întors şi l-am văzut venind spre noi. Păşea uşor, cu mişcări nespus de graţioase. Ţinuta şi expresia lui aveau o stranietate eterică.

Cu mare precauţie trecu de cealaltă parte a coliviei, deschise uşiţa cu o mişcare iute şi-şi strecură degetele în penele lucioase ale papagalului. Văzându-l ce face, Regina scoase un ţipăt de spaimă, dar el mângâie mai departe penajul stufos; pasărea, subjugată ca de o vrajă hipnotică, stătea nemişcată, în timp ce mâna fină i se plimba pe spate şi pe minunăţia de aripi. Deodată, îşi întoarse căpşorul superb cu intenţia vădită de a lovi cu ciocul, dar se răzgândi brusc şi, desfăcându-şi aripile, scoase câteva ţipete disperate. Arhiducele chicoti cristalin: «Bine-bine, nu te voi omorî de data asta, mică frumuseţe insuportabilă, dar fii mai puţin vicleană! Papagalii sunt ca toate creaturile – te poţi aştepta la orice de la ei…»

Regi şi reginepecarel-am, *cunoscut* al ducelui de Reichstadt1. Soarta lui a fost atât de nefericită, dar nu mult mai nefericită decât cea a tatălui.» – «Regii şi împăraţii trebuie să fie nefericiţi pentru că sunt şi ei oameni. Nu vreau să spun că sunt mai nefericiţi decât ceilalţi, dar poziţia îi obligă să îndure şi multe lucruri care vin să se adauge

suferinţelor obişnuite. Când veţi merge la Schönbrunn, vizitaţi neapărat apartamentele ducelui de Reichstadt.» Vocea nu i se tulburase, iar ochii lui blânzi nu-şi pierduseră calma seninătate la auzul vorbelor mele nesocotite – aş fi dat orice ca să le pot lua înapoi –, dar întreaga lui fiinţă se cutremurase şi degetele fine i se crispaseră.

O coincidenţă extraordinară a făcut să-i întâlnesc mai întâi pe Arhiduce, apoi pe împărat şi, în sfârşit, pe împărătească în împrejurări asemănătoare: într-un moment neaşteptat, în care nu i-am recunoscut. Am să vă povestesc cum s-a întâmplat cu împăratul şi mai apoi cu augusta sa soţie. La întoarcerea dintr-o lungă călătorie în Germania, Regina, sora mea şi eu ne-am oprit câteva zile la Viena, unde Carmen Sylva urma să întâlnească mai multe arhiducese, rude şi prietene. În plus, o piesă a Reginei trebuia înmânată cu această ocazie actorilor de la Burg-Theaterul

1 Ducele de Reichstadt (1811 – 1832), fiul lui Napoleon I şi al Mariei-Luiza, proclamat rege al Romei încă de la naştere. După prima abdicare a lui Napoleon (1814), a trăit la Viena, alături de bunicul său, Francisc al II-lea. A murit de tuberculoză (n.trad.).

*Regi şi reginepecarel-am cunoscu*t să-i şi dacă ar veni pe jos ca s-o vadă pe Regină?» – «E imposibil, la vârsta lui şi trecând prin mulţimea de pe străzi. Toată lumea l-ar recunoaşte şi s-ar lua după el. Este adorat de poporul lui, iar suveranii noştri îl iubesc şi ei foarte mult.» – «Şi chiar credeţi că toată lumea l-ar recunoaşte pe împărat?» – «Fireşte. Şi eu l-aş recunoaşte oriunde şi oricând! Fizionomia sa nu are nimic special, dar chipul lui are o extraordinară expresie de bunătate. Ar fi imposibil să am onoarea de a-i vorbi fără să ştiu cine este, aşa cum mi s-a întâmplat odată cu nepotul şi cu fiul său.» – «Nu fiţi atât de sigură. Nimic nu este imposibil. împăratul e dornic să-i bucure pe cei din jurul său. Nimic nu-i face mai multă plăcere. Dar acum trebuie să vă părăsesc. Îndrăznesc să vă cer să-i duceţi chiar dumneavoastră Reginei această carte de vizită. Ţin mult ca Maiestatea Sa s-o primească imediat. La revedere.» Amabilul personaj îmi întinse mâna şi dispăru în mulţimea de călători. L-am văzut traversând peronul şi amestecându-se printre trecători.

M-am întors pe călcâie ca să-i îndeplinesc dorinţa, am luat plicul şi am citit înscrisul în franţuzeşte: «împăratul Austriei, Rege al Ungariei». Înfrângerea Reginei, propria mea aventură, vocea şi manierele glumeţe ale împăratului, toate m-au îmboldit să urc scara

cât mai repede. «Prea târziu, prea târziu», am strigat, zărind-o pe Maiestatea Sa cu pălăria pe cap şi mănuşile în mână. «Împăratul a fost aici. Mi-a dat chiar el această carte de vizită. Tocmai am vorbit cu*âm păratul Austriei* argint mai mult decât oriunde. Nicăieri altundeva vocea omenească nu se face mai respectuoasă, îngânând, în reculegere: «Dacă ar putea vorbi, câte n-ar putea să ne spună cel ce odihneşte pentru vecie în sicriul cu tripli pereţi de metal? Dacă ar putea vorbi, câte nu ne-ar povesti, câte taine n-ar desluşi?»

În apropiere, pe un sicriu înnegrit de degetele prăfuite ale timpului, o emoţionantă inscripţie atrage privirea: «Aici odihneşte ducele de Reichstadt, arhiduce de Austria, fiul lui Napoleon I şi al soţiei sale Maria-Luiza1, arhiducesă de Austria şi ducesă de Parma». Mai puternic decât legătura de sânge, acelaşi destin cumplit îi înlănţuie, înrudindu-i, pe misteriosul Rudolf şi pe copilul singuratic, unicul fiu al gigantului războinic, cuceritorul atotputernic a cărui cădere a fost atât de abruptă.

Luna trecută am stat o jumătate de oră la Capu-ciner Gruft, cum i se spune cavoului imperial din Viena. Alături de arhiduce odihneşte acum mama sa, iar blânda lumină a candelei veghează acum ambele sicrie. Ghirlande şi panglici le înconjură. În faţa acestui tablou, sufletul meu a sângerat şi nu m-am putut împiedica să murmur: «Acesta nu e un loc pentru tine, tu, care ai iubit tot ce este frumos şi mare pe pământ. Tu, frumoasă împărătească pribeagă, tu aici, în acest întuneric! Dacă n-aş şti că sufle

1 Maria-Luiza de Habsburg-Lorena (1791 – 1847), arhiducesă de Austria şi ducesă de Parma, împărătească a Franţei (1810 – 1814) prin căsătoria cu Napoleon I («*trai*).

tul pluteşte prin grădini şi mai minunate decât cele pe care le-ai imaginat pe ţărmurile greceşti ale mării, aş plânge ştiindu-ţi rămăşiţele prizoniere în bezna aceasta, în care oasele celor mari şi puternici nu ajung la ţarină, maica noastră, ci se desfac şi se transformă în cenuşă fără a-i plăti naturii cuvenitul tribut. Cer îndurare pentru tine!»

Glasul meu, deşi foarte slab, avea un straniu ecou lugubru în atmosfera umedă din preajma morţilor, iar în minte mi-a revenit ziua în care am întâlnit-o pe împărătească la Wiesbaden, într-un început de martie. Plecasem de la hotel pentru a-i prezenta respectele mele Alteţei-Sale regale prinţesa Christian de Schleswig-Holstein1, prinţesă a Marii Britanii şi a Irlandei. Fiicele sale, prinţesele Luiza şi Victoria2,

mă invitaseră cu amabilitate la ceai. Când am coborât din cameră, am constatat, uitându-mă la orologiul hotelului, că ajunsesem cu o oră mai devreme şi, ca să-mi treacă mai repede timpul, am pornit într-o plimbare. Tot hoinărind, am ajuns, fără să-mi dau seama, pe un bulevard care ducea spre ieşirea din oraş. În plină câmpie se zărea o pădurice dinspre care venea mireasma pământului ce abia înverzea.

1 Prinţesa Elena Augusta Victoria (1846 – 1923), prinţesă a Marii Britanii şi a Irlandei, fiică a reginei Victoria. În 1866 s-a căsătorit cu prinţul Christian de Schleswig-Holstein cu care a avut şase copii, printre care Luiza şi Victoria (n.trad.).

2 Prinţesa Victoria Adelaide Mary Luise, fiică a reginei Victoria. S-a căsătorit cu Frederic Wilhelm, rege al Prusiei (n.trad.).

Primăvara era aproape, trunchiurile copacilor şi crengile goale desenau un păienjeniş pe cerul de un cenuşiu palid. Chiar dacă Rinul nu se vedea, peisajul avea prospeţimea şi claritatea din apropierea unui mare fluviu. Eram fermecată de culoarea cerului, de întregul peisaj şi de adierile timide care se străduiau să alunge iarna, aşa că nu mi-am dat seama că mă îndepărtasem, iar ora fixată pentru vizita la prinţese se apropiase. Când să fac cale întoarsă, am realizat, înspăimântată, că mă rătăcisem. Se vedeau mai mult de douăzeci de cărări şi nu ştiam care dintre ele duce la Wiesbaden, care la Rin şi care spre pod. În acel moment a apărut o doamnă de cealaltă parte a drumului. Era foarte înaltă, cu o rochie cenuşie, simplă, care îi marca foarte elegant talia fină. La încheietura mâinii îi atârna un enorm evantai de pene negre, lucitoare. În cealaltă mână ţinea o umbrelă de soare albă, de care atârna, prinsă cu un elastic, o pălărie neagră de pai ce se legăna la fiecare pas. S-a oprit nu departe de mine. Avea capul descoperit – părul, frumos şi mătăsos, era împletit în coade prinse în vârful capului, dar părea vaporos precum ceaţa mângâiată de soare în zori, imaterial, parcă făcut numai din aer şi culoare. Când am vrut să-i vorbesc, a făcut un gest brusc, ca şi cum ar fi vrut să mă împiedice.

«Iertaţi-mă, Doamnă, zic eu, am rătăcit drumul. Aţi putea să-mi spuneţi care dintre aceste cărări duce spre Wiesbaden? Aş vrea să mă întorc în oraş.»

— «Dar acum vă îndreptaţi spre Rin», răspunse ea.

— «De vină trebuie să fie atracţia apei, vocea veseâmpăratul *Austriei*lelor Driade care mă cheamă.» – «Da, apa atrage. Şi pe mine mă fascinează Driadele şi Nereidele. Mi-ar plăcea să trăiesc şi să mor

printre ele.» Vocea, atitudinea, gesturile, totul în ființa ei era trist și absent, își acoperi fața cu enormul evantai negru, penele mari aproape că-i acoperiră ochii, traversați de fulgere și umbre… «Luați-o pe aici, spuse ea. Mie nu-mi plac orașele, aș vrea să uit pentru totdeauna de existența lor.» Apoi se îndreptă spre fluviu, trecând prin pădurea desfrunzită.

După câteva minute de mers rapid, am ajuns din nou în oraș și m-am dus degrabă la hotel, unde am petrecut o oră delicioasă în compania adorabilelor prințese. După ce ni s-a servit ceaiul, ne aflam în dreptul ferestrelor larg deschise și ne uitam la trecători, când, deodată, prințesa Victoria exclamă: «Repede, repede, luați-vă lornionul! Uitați-o pe împărăteasa Austriei! E doamna aceea în gri!» Necunoscuta pe care o întâlnisem în pădure trecea acum prin mulțime; avea pe cap pălăria neagră cu boruri largi care îi ascundea în întregime chipul.

Împărăteasa nu a știut niciodată cine eram, deși mai târziu s-a interesat de lucrările mele. Întreținea cu Regina noastră o corespondență regulată. Nu erau scrisori din acelea zilnice, intime, pe care și le scriu două prietene, dar ori de câte ori împărăteasa dădea peste o floare, o piatră sau un pasaj dintr-un poem care o impresiona, îi împărtășea Reginei descoperirea ei, iar aceasta o ținea la curent cu căutările sale din domeniul literaturii, artei sau sentimentelor.

Împărăteasa a fost printre primele persoane care au apreciat culegerea intitulată *Cântece românești*; imediat ce a primit primele pagini în copie, ne-a scris: «Mai trimiteți-mi, câte puteți. Nu vă străduiți să le copiați pentru mine. Trimiteți-mi originalele, cu greșeli și corecturi, și păstrați copiile pe curat pentru dumneavoastră și pentru Elena. Îi spun pe nume pentru că mi-e drag numele acesta. În greacă, el înseamnă frumusețe și luptă.»

Printre multele umbre care-l însoțesc pe bătrânul împărat la tot pasul, a împărătesei este cea mai duioasă și mai puternică; iar numele său, precum numele grecesc pe care-l îndrăgea, este deja, în paginile de istorie, sinonim cu Frumusețea, Suferința și dorința arzătoare de Spațiu și Libertate!

Regituv Victoria/

Oricât de numeroase și de interesante sunt relatările celor ce au avut prilejul s-o cunoască pe marea Regină, oricât de ciudate sunt istorisirile despre viața ei publică și privată, cei care au avut onoarea

să se afle în compania ei socotesc că mai sunt încă multe de spus despre această celebră femeie, ale cărei gesturi şi vorbe au intrat în istorie. Atunci când, în prezenţa veneratei Regine, te copleşeşte emoţia – cum i se întâmplă şi celei care scrie aceste rânduri –, la vârsta la care entuziasmul şi aspiraţiile se împletesc, sensibilizându-te la toate trăirile extraordinare, intense, e o bucurie să notezi fiecare tresărire, să înregistrezi cea mai neînsemnată impresie, să reţii cel mai mărunt detaliu. Nu mă tem deci că voi trece drept prea îndrăzneaţă spunând că ştiu lucruri inedite despre bunătatea şi calităţile intelectuale ale reginei Victoria1, lucruri noi chiar şi pentru cei care au citit nenumăratele sale biografii.

Toate circumstanţele călătoriei în Scoţia, în care am însoţit-o pe regina Elizabeta a României, «Carmen Sylva», îmi sunt încă vii în memorie şi-mi vine greu să accept că a trecut mult timp de-atunci. Mi se pare că revăd mica gară de la Ballater, împodobită de sărbătoare cu ramuri şi flori de câmp, şi trenul regal oprindu-se în dreptul eternului covor roşu. Covorul roşu şi mănuşile albe sunt nelipsite de la recepţiile oficiale; le deveniseră de nesuferit Alteţelor lor, iar Carmen Sylva spunea mereu: «O, cât de plăcute, încântătoare ar fi călătoriile mele fără aceste covoare roşii, atât de nou-nouţe, şi fără aceste oribile mănuşi albe! Ce n-aş da să văd pavajul aşa cum e şi mâinile goale…»

Parcă şi aud sunetul pătrunzător al cimpoaielor, melodia lor veselă de bun venit… Uşile compartimentului se deschid şi prinţul de Wales o ajută pe Regina noastră să coboare. Ştiam că totul avea să se petreacă după acelaşi protocol care face ca întâlnirile regale să fie atât de asemănătoare – cea mai neînsemnată silabă, cel mai mic gest sunt studiate şi hotărâte dinainte. Toată lumea pare fericită şi se declară mulţumită; par cu toţii fireşti, sinceri, lipsiţi de afec

1 Victoria I (1819 – 1901), regină a Marii Britanii şi a Irlandei şi împărătească a Indiei. S-a căsătorit în 1840 cu Albert de Saxa-Cobourg-Gotha; au avut împreună nouă copii (n.trad.).

tare, ca şi cum ar fi liberi de orice constrângeri în timp ce se achită de corvoadă… Nici observatorul cel mai fin nu surprinde vreo ezitare, vreo urmă de plictiseală în atitudinea corectă a fiecăruia. Neiniţiaţilor le e imposibil să-şi dea seama că discuţiile sunt toate supuse aceloraşi reguli inflexibile, iar meritul celor ce reuşesc să le insufle un pic de viaţă este absolut remarcabil. Uneori, prinţii înşişi uită că joacă un rol – situaţie care poate constitui un obstacol serios în

calea celor care vor să culeagă informaţii sau să facă studii psihologice. Chipurile, senine şi curtenitoare, poartă o mască de mătase, o peliculă de lac acoperă totul – asemenea covorului roşu şi mănuşilor albe –, făcând lucrurile să pară perfect monotone. «N-aveţi impresia că vedem acelaşi covor roşu în toate gările în care poposim?» întrebă Regina.

Şi totuşi, trebuie să mărturisesc că în călătoriile regale te bucuri de unele avantaje şi de o anume libertate. N-ai nevoie de hamali, nu trebuie să-ţi faci griji pentru bagaje, niciun bătrân arţăgos nu-şi croieşte drum pe dinaintea sobiţei cu cărbuni la care-ţi încălzeşti picioarele, nu asişti la certuri penibile, n-ai parte de niciuna din miile de bătăi de cap care adesea transformă gara unui mare oraş într-un colţ din Infernul lui Dante.

Era o dimineaţă umedă şi ceţoasă de septembrie, iar noi salutam pe toată lumea şi făceam reverenţe în stânga şi în dreapta. Era, deocamdată, singura noastră îndatorire, iar după ce ne-am îndeplinit-o cu conştiinciozitate şi – trebuie să spun – cu eleganţă preţ de zece minute, am avut răgazul să ne uităm în jurul nostru şi să încercăm să recunoaştem personajele importante care veniseră să ne întâmpine. Se aflau acolo prinţesa de Wales, prinţesa de Battenberg şi soţul ei, prinţul Henric, ducele de Clarence, prinţesa Victoria de Wales. Regina noastră trece cu graţie de la unul la altul, sprijinindu-se de braţul prinţului de Wales. Toată lumea schimbă în grabă complimente prietenoase. «Cât sunteţi de bună! Aţi venit de atât de departe! Nici nu îndrăzneam să sperăm că o veţi face.» – «Dar cum s-ar fi putut să mă aflu la numai douăsprezece ore de călătorie de regina Angliei fără să fac tot posibilul s-o văd?» – «Suntem foarte plăcut surprinşi şi încântaţi să vă avem printre noi. Ne-am temut până în ultimul moment că nu veţi putea face această călătorie.»

Noi ştiam însă foarte bine că întâlnirea dintre regina României şi regina Angliei fusese stabilită cu mult timp înainte de plecarea noastră din ţară. Eram încredinţată că o voi vedea foarte puţin pe regina Angliei în cele două zile pe care urma să le petrecem la Balmoral şi nu mă gândeam că voi umbla prin munţii şi văile din Highlands[4] în compania doamnelor de onoare pe care tocmai le

[4] Doamnă de la Curte (în limba germană în text — n. trad.).

cunoscusem şi care vorbeau cu entuziasm despre asemenea plimbări. Când m-am înclinat adânc asupra mâinii pe care mi-o întindea Regina, unica mea preocupare a fost să-i văd chipul. Privirea mea a cuprins-o cu totul:

1 Partea muntoasă a Scoţiei în *trad*).

beşte îndatoririlor ce le revin şi-şi păstrează atât de puţin individualitatea, încât e imposibil să le deosebeşti. Nu mai sunt nişte fiinţe omeneşti, ci nişte copii mecanice menite să apere corectitudinea şi bunele maniere, căci au umila convingere că între rege şi supuşii săi distanţa e imensă.

Prinţul Henric de Battenberg ne spune că în scurt timp se va servi ceaiul şi ne conduce spre salonul Reginei. Îl urmăm. Deschide o uşă şi iată-ne în prezenţa familiei regale. Toate prinţesele sunt în picioare, numai regina Victoria stă jos. Când înaintăm pe rând spre ea, se înclină uşor şi ne întreabă dacă prima zi petrecută în Scoţia nu ni s-a părut tristă şi lungă. Vorbeşte clar, dar nu prea tare, silabele vibrează puţin, deşi vorbeşte bine franţuzeşte, cu un foarte uşor accent. Ştie că poate vorbi englezeşte cu mine.

«Luaţi un scaun şi aşezaţi-vă lângă mine», îmi spune ea,

---

aproape imperceptibil — lucrul m-a impresionat mai mult decît du-te-vino-ul valurilor mării sau tic-tac-ul unui ceasornic. In timp ce ascult bătăile acelei inimi, mă gîndeam la clipa în care mii de supuşi se vor agăţa, neliniştiţi, de suspinele slabe care anunţă apropierea morţii. îmi imaginez ce vor simţi naţiunile, lumea întreagă atunci cînd sîngele pus în mişcare de respiraţia uşoară, care acum mă atinge pe mine, se va răci încetul cu încetul şi umbrele morţii, mai întunecate decît cele ale nopţii, se vor întinde peste regate şi imperii. Abia acum înţeleg ce înseamnă monarhia, ce este acest simbol şi zîmbesc văzînd că lucrurile din jurul meu sînt atît de diferite de reveriile imaginaţiei mele hoinare. Cît de simplu şi de demodat este acest salon cu pereţii acoperiţi de mătase decolorată, cu mobilă masivă, a cărei tapiţerie e aceeaşi de ani de zile ! Cît de ciudate, chiar rustice sînt cele cîteva bibelouri care stau pe etajere şi pe mese. Nici urmă de măreţie, nici un semn indicînd nobleţea succesivilor proprietari.

Prin ferestrele deschise un vînt rece începe să sufle peste noi. Inserarea se lasă repede. Dealurile se văd încă frumos în lumina argintată care străbate prin aerul umed. Regina României şi ducesa de Albany1 frunzăresc un album mare de partituri, in-dicîndu-i melodiile lor preferate unei fete care stă lîngă un pian. Necunoscuta nu pare nici emoţionată, nici tulburată. Liniile pronunţate ale profilului

îndepărtându-i pe ceilalţi cu un gest. Ştiam că era un scaun lângă mine, dar, cum sunt mioapă şi foarte emoţionată, rămân nemişcată; înţelegându-mi încurcătura, prinţesa Beatrice[5] trage un scaun şi mă instalează puţin în spatele Reginei, foarte aproape de ea, astfel încât pot să-i văd toate mişcările şi chiar să-i aud respiraţia… Să auzi respiraţia unei fiinţe vii, să observi atent repetarea cadenţată a zgomotului

1 Prinţesa Beatrice Mary Victoria (1857 – 1944), fiică a reginei Victoria. S-a căsătorit cu prinţul Henric de Battenberg în 1885, împotriva voinţei mamei sale (n.trad.).

mine.» Vocea Reginei întârzia asupra numelui Alsei, mângâindu-l parcă. Era vorba de Alexandra, prinţesa de Wales, şi, cum cu intenţie pronunţase apăsat această ultimă frază, sentimentul de măreţie care fusese absent până atunci mă surprinse, şi nu pentru că aş fi văzut afecţiunea sau ataşamentul unei soacre faţă de nora sa, ci din pricina instinctivului omagiu pe care regina domnitoare i-l aduce viitoarei regine, a respectului faţă de moştenitoarea tronului, femeia în care naţiunea îşi punea toate speranţele. Nobila conştiinţă a propriei

---

[5] Numele celtic al Scoţiei; titlu nobiliar {ti. trad.).

ei frumos, surîsul rece şi calmul respectuos cu care ascultă vorbele prinţeselor contrastează izbitor cu condescendenţa lor bonomă. N-am ştiut cine era tînăra pînă cînd prinţesa Beatrice, apropiindu-se de mama sa, i-a spus: « Mamă, ea va cînta trei romanţe. Elisabeta le-a ales. Mi s-a spus că are o voce frumoasă şi cultivată. » — « Aşa să fie oare ? Ştii, draga mea, trebuie să fie o cîntăreaţă foarte bună, o artistă desăvîrşită, ca să cînte în faţa Elisabetei», răspunse regina Victoria. Şi am înţeles temerea augustei noastre gazde în faţa talentului şi a reputaţiei muzicale a Reginei noastre. — « Da, mamă, poţi fi sigură de asta. Elena (ducesa de Albany) şi soţul meu au ascultat-o azi dimineaţă. Stai bine pe scaunul ăsta, mamă ? Nu te deranjează lumina ? » Şi privirea prinţesei Beatrice se lumina de grijă şi tandreţe. Era o femeie matură, robustă şi sănătoasă ; i se citea fericirea pe buze şi în ochi şi, deşi nu se putea spune despre ea că e frumoasă sau seducătoare — nu avea, de altfel, nici o pretenţie la asemenea calificative -, surîsul său cordial, trăsăturile distinse, conversaţia plăcută şi, mai presus de toate, grija de a-1 face pe fiecare să se simtă în largul său şi să fie mulţumit o făceau foarte simpatică... « Mamă, nu crezi că ar trebui să înceapă să cînte ? întrebă ea. Mai întîi un cîntecel ? Henric, fii amabil şi spune-i s-o cînte pe cea mai scurtă dintre cele trei romanţe. » — « Dar Alsa nu a sosit încă, spuse Regina. Nu vreau să se cînte pînă nu vine Alsa. Fetei i-ar plăcea, desigur, să cînte şi pentru Alsa, nu numai pentru

sale măreţii reflectată în grandoarea dinastiei făcea să strălucească ochii reginei Victoria şi dădea acestor fraze o cădere mult mai mare decât semnificaţia lor aparentă.

«Evident, Alsa ştie c-o aşteptăm, dar, cum Bertie (prinţul de Wales) pleacă cu trenul de ora cinci iar ea îl conduce la gară, va sosi, poate, cu întârziere. Aşa că, dacă eşti de acord, tânăra poate cânta deja.» – «Nu încă, reluă Regina. O vom aştepta pe prinţesa de Wales.» Şi, pentru a pune capăt discuţiei, regina Victoria se întoarse spre mine şi-mi făcu semn să mă apropii, în timp de regina României atingea uşor clapele pianului şi le fermeca pe prinţesele din jurul ei interpretând câteva piese româneşti. Gestul său era amabil şi moderat; tot ce se petrecea era în realitate bizar şi firesc, ca visele acelea care ne duc în locuri dragi pe care suntem siguri că nu le vom mai revedea niciodată.

Maiestatea Sa îmi puse întrebări precise despre gusturile şi preferinţele mele muzicale. Când i-am mărturisit că Mozart şi Wagner sunt compozitorii mei preferaţi, mi-a replicat: «Două stiluri atât de diferite! Şi mie îmi place mult muzica, citesc chiar şi biografiile marilor muzicieni. Au trecut cu toţii prin încercări dureroase şi emoţionante. Până nu demult cântam la pian, chiar studiam când aveam vreme; nu voi uita niciodată zilele fericite în care soţul meu deschidea pianul, mă conducea până la taburet, căuta o partitură de Mendelssohn – îi plăcea mult Mendelssohn – şi-mi indica pasajul pe care voia să-l audă. Acum însă aproape că mi-e ruşine să cânt la pian, sunt o femeie bătrână! Într-o zi, o nepoată de-a mea m-a surprins studiind şi a început pur şi simplu să râdă: „Bunico, zice, cum de mai poţi studia şi de ce o mai faci?” Remarca ei m-a rănit. O vreme am renunţat să mai cânt. Am învăţat de la soţul meu să iubesc lucrurile frumoase şi bune, am învăţat să le caut şi fac asta mai departe, în amintirea lui… Nu puteţi să vă imaginaţi cât de legată este viaţa mea de a celui care nu mai este… Nu simt că trăiesc decât atunci când mă aflu în comuniune cu cei dispăruţi. Rugăciunile mă conduc la ei… Spiritul şi puterea lor mă călăuzesc. Sunt sigură că morţii pe care i-am iubit se roagă mereu pentru noi.»

Am profitat de această ocazie pentru a-i vorbi Maiestăţii Sale despre grija sinceră, tulburătoare, a ţăranilor români pentru morţii lor, despre ceremoniile şi cântecele emoţionante care o însoţesc şi care constituie o caracteristică a specificului naţional. Regina spuse: «încep să iubesc România. România trebuie să fie, fără îndoială, fericită că are o regină ca Elizabeta. N-aş fi crezut niciodată că mă voi lega atât de

repede de o străină. Toate vorbele şi gesturile ei sunt încântătoare; mă simt atrasă de bunătatea ei, de inteligenţa ei. Şi ce voce are! De bună seamă că este adorată în ţara dumneavoastră, nu-i aşa? Vă rog să le spuneţi tuturor celor care se interesează de călătoria dumneavoastră în Scoţia că o admir enorm pe Regină. Doresc ca ea şi supuşii ei să ştie acest lucru! Nu mă entuziasmez repede şi nu sunt înclinată să exagerez. De data aceasta însă, sunt încântată şi vorbesc cu convingere – cât de ciudate par aceste cuvinte ieşind din gura mea! Cei care nu au trăit în preajma mea nu pot înţelege.»

Ochii săi de un albastru deschis se cufundau din ce în ce mai adânc în ai mei, ca şi cum ar fi căutat în străfundurile sufletului meu secretele neamului şi ţării îndepărtate din care veneam. «Mai vorbiţi-mi despre România, îmi spuse ea. Este o ţară ale cărei mistere n-au fost exploatate îndeajuns nici de scriitori, nici de ghidurile de călătorie. Mă mir că drumeţii englezi nu se aventurează mai des prin ţinuturile dumneavoastră pentru a le descoperi obiceiurile şi priveliştile neobişnuite. Scrieţi o carte despre România şi invitaţi-i pe englezi s-o viziteze, căci clima plăcută şi locurile frumoase îi atrag. Vor face excursii lungi şi vor reveni, ceea ce va fi bine pentru ţara dumneavoastră. Gândiţi-vă numai cât le datorează Italia şi Elveţia englezilor! Invitaţi-i pe malurile Dunării, de pildă. Aş fi fericită să văd că această sugestie dă roade şi am numeroase motive s-o doresc. Englezilor le plac acele locuri ale lumii în care pot face istorie sau o pot reînvia pe cea a vremurilor de mult apuse. Scotociţi, deci, prin arhive, treziţi-i pe eroii naţionali şi englezii vor veni la dumneavoastră. Dar, ca să-i atrageri, va trebui să-i duceţi la pescuit de păstrăvi şi să le propuneţi ascensiuni montane. Câteva din legendele ţării dumneavoastră îmi amintesc de folclorul indian. Acum învăţ hindi. Nu râdeţi. Sunt foarte bătrână, dar am trăit întotdeauna după un principiu de care vă sfătuiesc să vă aduceţi aminte: „Trebuie să trăim ca şi cum am fi nemuritori.”»

După părerea mea, seninătatea şi influenţa reginei Victoria îşi găsesc explicaţia în acest precept. Regina a adăugat apoi, cu un surâs blând, melancolic: «Numai aşa moartea va veni ca o splendidă surpriză, ca o minunată favoare neaşteptată; iar bucuria de a-i revedea pe cei dragi va fi totală, răvăşitoare.» Deodată, un murmur uşor se răspândi în încăpere. Regina Victoria se ridică sprijinindu-se în bastonul gros de abanos. Toţi ceilalţi erau în picioare. Prinţesa de

Wales se apropia, într-o admirabilă rochie de catifea roşu închis. Chipul şi braţele ei albe, ca un penaj de lebădă, se decupează din atmosfera de amurg cu reflexe argintii. Uşoară ca spuma mării mângâind ţărmul, prinţesa se îndreaptă spre bătrâna Regină. O îmbrăţişează afectuos, îi aranjează cutele rochiei negre şi agaţă la loc pe braţul fotoliului bastonul de abanos. Bătrâna doamnă i se adresează în şoaptă: «Copilă dragă, te aşteptăm cu nerăbdare. Am invitat o tânără şi graţioasă irlandeză să ne cânte câteva melodii din ţara ei. Beatrice spune că are o voce foarte frumoasă şi aş vrea, cu această ocazie, să-i fac o bucurie şi Elizabetei, care ne-a fermecat pe toţi. Dar eu tot vorbesc, iar tânăra abia aşteaptă să cânte.»

În acel moment se înălţă o voce tânără, limpede şi puternică; sfeşnicele de pe pian, cu flacăra lor tremurătoare, păreau două faruri. Undele armonioase se revărsau la început ca un galop al războinicilor ce înaintează prin lucirea palidă a răsăritului, apoi păreau că suspină la vederea cohortei sângerânde şi se întorceau, epuizate şi îndurerate, sub privirea rece a lunii. Din când în când, glasul cântăreţei răsuna ca un ţipăt. Interpreta cânturile unui Erin1 sălbatic şi revoltat; tânguirile sufletului său pornit în căutarea libertăţii se transformau în strigăte de suferinţă. O linişte solemnă plutea peste distinşii ascultători, peste grupul de nobile doamne şi lorzi atunci când vocea, cu o vehemenţă pătrunzătoare, revărsa în sala tăcută ca un sanctuar trufaşe proteste şi sfidări.

Simţeam cu toţii că era un moment crucial pentru tânăra cântăreaţă, unul de care depinde poate viitorul ei, întreaga ei carieră, destinul ei. Cânta în prezenţa Reginei şi, în timp ce notele sale argintii spintecau întunericul albăstrui al serii, ni se părea că desluşim bătăile nebuneşti ale inimii ei, zbaterea sân-gelui în artere. Brusc, cântecul se stinse şi muri. Je auziră doar câteva şoapte prudente în liniştea ce se

1 Numele poetic al Irlandei («trad.).

lăsase deodată în încăpere; contrastul dintre entuziasmul tinerei irlandeze, impetuozitatea şi talentul extraordinar ce se vădiseră în interpretarea ei şi aparenta răceală cu care fusese întâmpinată melodia ar fi părut nemilos dacă prinţesa de Wales nu s-ar fi apropiat şi n-ar fi felicitat-o pe superba artistă al cărei profil îndrăzneţ părea opusul chipului blond şi blând, care surâdea încurajator, exprimând mulţumirile tuturor celor prezenţi.

Carmen Sylva spuse la rândul ei: «Ce minunat cântaţi, doamnă!

Această muzică exprimă atât de bine elanul inimii dumneavoastră, căci cred că nu există o mai nobilă interpretare a emoţiilor şi a fer-vorii irlandeze.»

Între timp, se aduseseră lămpi, dar prin încăpere oamenii continuau să se mişte ca nişte umbre, iar cea mai mare parte a chipurilor nu se desluşeau. Deodată, regina Victoria spuse tare şi răspicat: «Aş vrea să ascult *The Wearing of the Greenx*.» Nouă nu ne-a spus nimic acest titlu, dar el a creat o atmosferă de tensiune jenată în asistenţă şi am auzit voci murmurând: «A, nu, nu aici!» Regina însă a cerut din nou: «Cântaţi această bucată, vă rog. Doresc mult s-o ascult. Faceţi acest lucru pentru mine.» – «Da, Doamnă.», răspunse cu fermitate frumoasa irlandeză. Chipul îi încremenise şi ochii ei aveau o strălucire ciudată. Când a început să cânte, am înţeles de

1 Cântec naţionalist de protest în care «verdele» irlandez apare ca persecutat de «roşul» englez (n.trad.).

ce propunerea Reginei fusese întâmpinată cu reţinere şi nelinişte. Luminată de o lampă pusă în apropiere, extraordinara femeie, ale cărei trăsături păreau să se dezvăluie în bravura perfecţiunii, începu să cânte. Vocea ei se înălţa şi creştea, căpătând accente pătimaşe, înflăcărate, înverşunate, furioase ca strigătele sălbatice ale unei mulţimi întărâtate, accente cu adevărat înfricoşătoare, dar magnifice.

Era o melodie populară, un îndemn la milă, o sfidare aruncată de cel slab celui puternic, un lucru cutremurător, ca un trăsnet căzut în marea învolburată şi trezind mii de ecouri printre valuri. Şi toate strigătele acelea răzbunătoare, toate urletele de revoltă, toată ura aceea adunată se întindeau la picioarele Reginei precum spuma valurilor. Am văzut din nou atunci în privirea Reginei expresia aceea de mare limpezime, ca şi cum ochii ei ar fi fost plămădiţi din apă şi aer şi ar fi putut alunga sau şterge toate lacrimile, toate spaimele, toate jelaniile acelui cântec disperat. Acesta era pe sfârşite – se rostogoleau tocmai ultimele strofe şi din fiecare măsură se revărsa vehement setea de dreptate şi de victorie. Ne gândeam cu toţii: ce vom spune atunci când tânăra îşi va termina cântecul? Cine va îndrăzni să rupă tăcerea de data asta? Ce-o să se întâmple? Şi când s-a făcut în fine linişte, ne era parcă frică şi să respirăm. Nimeni n-a scos un cuvânt. Dar s-a întâmplat ceva pe cât de neaşteptat, pe atât de extraordinar. Urmându-şi imboldul inimii, demnă dar afectuoasă, regina României a

traversat încăperea, a îngenuncheat lângă imensul fotoliu al reginei Victoria şi, luându-i mâinile în ale sale, i-a spus: «Ce mare regină trebuie că sunteţi şi cât de încredinţată trebuie să fiţi de dragostea supuşilor dumneavoastră ca să puteţi asculta aici un asemenea cântec! Şi, într-adevăr, dacă n-aţi fi o mare regină, nimeni n-ar fi îndrăznit să vă facă astăzi pe voie.» – «Dar cântecul e superb, spuse regina Victoria, şi doream să-l ascultaţi. În plus, îi iubesc mult pe irlandezi, puteţi fi sigură de asta.» Apoi, întorcându-se spre tânăra care cântase, a adăugat: «Îţi mulţumesc din inimă, copilă dragă. Mi-ai făcut o mare bucurie şi mi-ai oferit prilejul de-a primi de la regina României un compliment pe care nu-l voi uita niciodată.»

La cină, în seara aceea, am stat lângă ducele de Clarence, nu departe de Regină, la dreapta căreia se afla Carmen Sylva. De cealaltă parte a mesei strălucea prinţesa de Wales, aşezată la stânga soacrei sale. Regina Victoria a vorbit puţin, dar a urmărit conversaţia cu mult interes.

«Maiestate, zise prinţesa de Wales, priviţi-o pe domnişoara Văcărescu şi încercaţi să vă amintiţi cu cine seamănă. Aduceţi-vă aminte de Florenţa şi de doamnele pe care le-aţi întâlnit acolo. Cred că seamănă cu o persoană dintr-o anume fotografie.»

Privirea reginei Victoria se opri pe chipul meu: «Da, dragă Alsa, înţeleg despre ce sau, mai degrabă, despre cine vorbeşti. Dar mă întreb dacă domnişoarei Văcărescu i-ar plăcea să semene cu acea doamnă, care este aproape o compatrioată de-a ei. Am remarcat, în călătoriile mele, că persoanele care aparţin aceluiaşi neam au multe trăsături asemănătoare.» – «Doamna la care ne referim este foarte drăguţă», se grăbi să adauge cu tact prinţesa de Wales. «Prin urmare, vă rog să nu vă supăraţi.» – «Cu siguranţă, această doamnă este frumoasă, mult mai frumoasă decât dumneavoastră, copilă dragă. Cred că aţi şi ghicit despre cine e vorba, dar citesc dezamăgire pe chipul dumneavoastră. Nu vă place să fiţi comparată cu ea.» Am încuviinţat dând din cap. Iar Regina a continuat: «Este, într-adevăr, superbă, dar chipul său este lipsit de viaţă, inexpresiv, ceea ce nu se întâmplă în cazul dumneavoastră, deşi aveţi trăsături mai puţin alese şi armonioase. Dar dumneavoastră preferaţi ca în locul perfecţiunii pe care o dă frumuseţea să vi se oglindească sufletul pe chip. În locul dumneavoastră, aş avea aceeaşi preferinţă. Nu-mi plac chipurile şterse, care nu exprimă nimic, deşi în Anglia şi în majoritatea ţărilor nordice

oamenii admiră fizionomiile făcute să ascundă emoţiile, ba chiar şi curiozitatea firească a unei inteligenţe dornice să cunoască şi să înţeleagă. Poeţii meridionali ar râde de eroinele noastre pe chipul şi în gesturile cărora nimeni nu poate citi năzuinţele lor secrete.»

După masă, am trecut în salon, iar conversaţia a devenit vioaie şi spirituală, păstrând totuşi un ton discret. Lordul Rosse, ministrul aflat atunci în serviciul Reginei, ne-a spus că în acea dimineaţă abordase împreună cu Maiestatea Sa chestiuni referitoare la India; era singurul membru al Cabinetului care conducea acel departament. «Aşa, deci, sunteţi ministrul „însărcinat cu Indiile", i-am spus. M-aţi putea ajuta să-mi împlinesc cel mai mare vis. Vreau să fiu, fie şi numai pentru câteva zile, vicereginа a Indiilor. Aş vrea să mă sui pe un elefant alb care ar trebui să îngenuncheze ca să bea apă din Gange; aş vrea să văd ţara bogăţiei şi a diamantelor, ţara fachirilor şi a templelor tară sfârşit. O, am ezitat îndelung între atracţiile irezistibile ale civilizaţiilor extrem de moderne sau nespus de străvechi, între cei doi poli ai lumii în materie de istorie sau de religie. Mi-am dorit cu ardoare să ajung împărăteasa Statelor Unite, împărăteasa întregii Americi de Nord! Dar de când sunt aici şi mi se oferă o asemenea ocazie, ei bine, prefer Indiile!» La auzul acestor cuvinte, lordul Rosse începu să râdă, iar doamnele din suita noastră, prinzând din zbor gluma cu «împărăteasa Statelor Unite», o repetară atât de tare, încât toată lumea se sesiză. Am fost foarte încurcate văzând că Regina noastră duce un deget la buze, dar prinţesa de Wales surâse aprobator, zicând: «Nu, nu, continuaţi, Reginei îi place ca tineretul să fie vesel. Vedeţi, Maiestatea Sa vine să afle motivul bunei voastre dispoziţii!»

Prinţesa nu se înşelase. Regina Victoria se apropie de lordul Rosse şi-l întrebă: «Ce spun aceste tinere de vă distraţi aşa de bine, lord Rosse? Pot să ştiu şi eu?» – «Desigur, Doamnă. Iată o tânără care doreşte să-i cer Maiestăţii Voastre s-o numiţi vicereginа a Indiilor, fie şi pentru câteva zile ori chiar

Regina-Victoria, câteva ore.» – «Şi de ce, mă rog?» întrebă Regina, curioasă şi amuzată. I-am descris atunci visurile mele de copil şi i-am spus cât de mult doream să văd şi să explorez acel îndepărtat tărâm al luminii, imperiul a cărui preaiubită şi blândă împărătească se găsea dinaintea mea, înveşmântată modest într-o rochie de mătase neagră.

«Aceste pietre vin din Indii», spuse Regina, arătând spre colierul

de diamante care îi strălucea pe piept. «Este un cadou din partea oraşului Bombay.» Şi continuă: «Te înţeleg, copila mea. Am dorit şi eu, ca şi dumneata, să văd aceste minunate ţinuturi îndepărtate. Sunt doar regina lor, şi totuşi, n-am avut bucuria să-mi văd supuşii şi nici acele oraşe superbe scăldate de râuri pe malurile cărora elefanţii îngenunchează să bea apă. Dorinţa dumitale trebuie să se înfăptuiască! Eşti poetă şi de aceea vei avea tot ce-ţi doreşti. Dormi liniştită noaptea asta şi, în acest timp, eu voi semna un decret invizibil care-ţi va da putinţa să zbori către paradisul visurilor dumitale şi să devii regina lui. O să te joci cu păsări şi rubine, o să crezi că toate îţi aparţin, şi încă mult mai mult decât îmi aparţin mie.» – «Dar Maiestatea-Voastră ştie, interveni lordul Rosse, că domnişoara Văcărescu se gândea să devină şi împărăteasa Statelor Unite?» – «A, ce titlu bizar şi neaşteptat! exclamă Regina. Sunt încântată să aud această extraordinară împerechere de cuvinte: „Împărătească” şi „Statele Unite”. Să fie o prevestire? Cum s-ar putea întâmpla aşa ceva? Statele Unite şi imperiul! Vei trăi destul ca să

Regi şi reginepecare, l-am *cunoscut* vezi aşa ceva?» Regina păru o clipă răpită de un gând, apoi se îndepărtă încet, murmurând: «împărăteasa Statelor Unite! Ce idee extraordinară! Ce titlu! Să fie oare o profeţie? Statele Unite, monarhie?»

«Mama doreşte să vă amintiţi întotdeauna că aţi petrecut alături de ea ziua dumneavoastră de naştere», mi-a spus prinţesa Beatrice a doua zi dimineaţă, când am intrat în salon. «Regina României ne-a spus că ieri a fost aniversarea dumneavoastră.» Şi prinţesa arătă spre un volum mare care se găsea pe masă. «Este jurnalul Reginei. Pe prima pagină v-a scris o dedicaţie.»

Am alergat în camera mea ţinând în mână comoara. Pe culoar am întâlnit-o, spre marea mea surpriză, pe regina Victoria. Am încercat să-i mulţumesc. «Nu e nevoie, te rog, spuse Regina. Îţi cer o favoare. Aş vrea să-mi scrii câteva versuri de-ale dumitale într-un album, versuri care se potrivesc cu cele de-acolo. Dar nu vreau să te mai reţin. Fără îndoială, ai scrisori de scris şi sunt şi eu foarte grăbită.» – «Camerista mea are noroc astăzi, Doamnă, am adăugat. De când am plecat din România nu se gândeşte decât la un lucru: s-o zărească pe regina Victoria, şi iat-o acolo, la capătul culoarului, uitându-se, cu ochi mari, la Maiestatea Voastră.» – «O să vorbesc puţin cu ea, sărmana fată!» Şi, până să apuc s-o împiedic pe Regină să se deranjeze atâta, s-a apropiat

de biata femeie speriată şi i-a spus: «Am venit să te întreb dacă te simţi bine aici şi dacă ai tot ce-ţi trebuie.»

Imaginea mormântului în care odihneşte; marea ducesă de Hesse, versuri scrise de mâna ei şi câteva scrisori; erau şi reprezentările pietrelor funerare ale celor după care Regina purtase doliu şi pe care îi iubise. Aceeaşi cinstire li se acordase tuturor, de la personajul cel mai umil până la cel mai important. Figurau şi câteva versuri scrise de mâna lui Tenny-son1, extrase din *in memoriam*; apoi exista duioasa scrisoare a mamei Reginei către fiica ei, flori uscate, o rămurică de păducel din buchetul de nuntă oferit de prinţul Albert soţiei sale şi două flori dintre cele care i se odihniseră în mâini înainte de a fi pus în sicriu. Paginile mişcătoare ale acestui mic album erau un omagiu adus de sufletul încă ancorat prin radele credinţei sufletelor ce călătoresc plutind în lumea eternei fericiri. Am citit noaptea întreagă. Ultima trăsătură de caracter a Reginei, aşa cum reieşea din acele pagini, mi-a rămas întipărită pentru totdeauna în minte.

«Ai scris exact ceea ce aş fi vrut să scrii», mi-a spus a doua zi dimineaţă, atunci când m-am aplecat să-i sărut mâna. Regina m-a sărutat duios pe frunte şi a adăugat: «Îţi mulţumesc din partea lor şi a mea.» Apoi am părăsit acel castel impunător, dar atât de primitor. Era o ceaţă fină prin care puteam vedea pei

1 Tennyson, Alfred (1809 – 1892), poet şi dramaturg englez. Elegia *in memoriam*, compusă la moartea prietenului său A.H. Hallam, are trei părţi: «Disperare», «Regret», «Speranţă» (n.trad.).

Regina, *Victoria*, sajul până departe. Mi-am fixat privirea pe turnul masiv pe care flutura steagul englez.

Mă frământa un gând, zbătându-se în sufletul meu precum gloriosul steag în culori vii ce fâlfâia sus pe castel: «Nu cumva am văzut două femei întruna, două regine într-una? Pe care dintre ele o iubesc mai mult englezii? Pe bătrâna doamnă căreia îi cer mereu câte ceva şi care este întotdeauna gata să-şi deschidă sufletul sau pe cea care păzeşte micul cimitir din albumul cu coperţi negre care m-a impresionat atât de mult? Care dintre cele două regine este mai adevărată? Cea care munceşte până în miez de noapte, până când arde şi ultima picătură de ulei a lămpii, nelăsând să-i scape domniei sale nicio greşeală, nicio eroare, sau suverana indulgentă care ascultă cu o bucurie senină cântecul subversiv apt să dezlănţuie revoluţia? Am văzut două femei întruna, două regine într-una singură.»

Regina, *Alexandra*.

Aproape toate reginele din Europa au o personalitate bine definită, calitate anume care îţi răsare în minte de îndată ce li se rosteşte numele. Nu e de invidiat suverana pe care istoria nu o înregistrează decât în virtutea rangului său şi care n-a reuşit să devină cu adevărat populară. Popularitatea li se acord. l cu generozitate reginelor frumoase şi cu caracter; oricât de mari ar fi meritele oficiale sau particulare ale unei regine, dacă «pentru ea nu bate inima nici unui trubadur», nu va cuceri imaginaţia poporului.

Asociem imaginea ultimei împărătese a Austriei cu setea de libertate şi spaţiile vaste, cu plimbările ei singuratice, cu dragostea ei pentru mare şi castelele ascunse. În şirul unor parcuri sălbatice, precum cel ce ocroteşte somnul lin al Frumoasei din Pădurea Adormită.

Numele reginei Elizabeta a României evocă imaginea unei poete nobile, palide şi zvelte, trezindu-se în zori ca să-şi scrie cânturile şi să contemple Carpa-ţii maiestuoşi care-i păzesc palatul. Maria-Christina1 a Spaniei este regina prudentă, ageră, mamă devotată, suverana fermă a unei ţări greu de guvernat. Ar fi fost imposibil să-i creionez portretul fără ca el să pară aspru dacă n-aş fi descoperit că farmecul surâzător al ochilor şi vorbelor ei contrasta cu lanţurile în care o prinsese destinul; tot ce mi se spusese despre ea s-a spulberat atunci când mi-a fost dat, la Miramar, să întâlnesc această fiinţă radioasă.

Numele Margheritei a Italiei2 sugerează graţia şi frumuseţea; ea a devenit simbolul acestei ţări însorite care a întâmpinat-o ca pe o icoană a Fecioarei.

De numele unora dintre cele mai tinere suverane, precum actuala împărătească a Rusiei sau regina Elena a Italiei, nu se leagă încă nicio legendă. De vină e, poate, tinereţea lor sau firea lor discretă. Şi totuşi, împărăteasa Rusiei este prinţesă a Rinului – un titlu demn de o eroină de baladă şi care are darul de-a o face simpatică pe cea care-l poartă; cât despre

1 Maria-Christina de Habsburg-Lorena (1859 – 1929), a doua soţie a lui Alfons al XII-lea, regentă a Spaniei din 1885, după moartea soţului ei, până în 1902 (n.trad.).

2 Margherita de Savoia-Genova (1851 – 1926), soţia regelui Umberto I al Italiei (1844 – 1900) (n.trad.).

curiozitate care sunt arareori apanajul vârstei adulte, căci în

toamna vieţii sufletul nu mai vibrează la impresii şi senzaţii noi. În ziua aceea, Prinţesa se arătase încântată aflând că ne aflam pentru prima dată în Scoţia. Şi cu ce simpatică bunăvoinţă ne-a descris obiceiurile din Highlands! Ne-a condus de la o fereastră la alta, comentând în detaliu peisajul care se deschidea în faţa noastră, drapat în gloriosul purpuriu al arbuştilor şi învăluit într-o uşoară ceaţă albăstruie. Peisajul părea cufundat în vraja unor curenţi misterioşi, nemaivăzuţi…

«Cu greu pot să-mi imaginez, spune zâna Angliei, că pe Carpaţii voştri, oricât ar fi ei de măreţi, s-ar putea aşeza un asemenea cojoc violet-purpuriu şi că arborii de acolo, ca şi cei de aici, şi-ar putea acorda foşnetul cu susurul pârâului năvalnic şi clar. Prinţul mi-a vorbit despre uimitoarele apusuri de soare de la voi şi mi-a mai spus că nuanţele cerului românesc şi profunzimile lui de azur i-au amintit de India, îmi vorbeşte întotdeauna cu înflăcărare despre călătoriile pe care le face, iar de când s-a întors din România, am aşteptat cu nerăbdare vizita Reginei dumneavoastră la noi. Eram sigură că o veţi însoţi. Ştiu totul despre dumneavoastră şi mi s-a povestit despre splendidul decor natural al Sinaiei. Sper să vă simţiţi bine în camera dumneavoastră. Am avut grijă să alegem una cu vedere frumoasă. Cum sunteţi poetă, veţi aprecia, desigur, priveliştea ei. Veţi putea, doar privind pe fereastră, să vă familiarizaţi cu pădurile şi văile noastre, şi, poate, într-o bună zi, le veţi zugrăvi

Regina, *Alexandra*, în opera dumneavoastră. O, de-aţi putea scrie un poem aici! Inspiraţia nu vine oare atunci când o chemaţi, ca zâna din basme care se arată în prag, cu bagheta ei magică, lăsând să cadă la fiecare pas flori şi nestemate? A, vă rog, când simţiţi că aveţi poftă de scris daţi-mi de veste şi mă voi aşeza lângă dumneavoastră şi vă voi observa, cuminte ca un şoricel… Mi-ar plăcea să stau lângă un poet atunci când scrie.» – «Dacă e pe-aşa, i-am răspuns, n-am nevoie să aştept inspiraţia şi nicio baghetă fermecată nu-mi va fi de folos. Alteţa Voastră Regală va fi zâna, iar eu voi culege florile şi giuvaierurile ce se revarsă de pe buzele şi din ochii unei prinţese…»

Deşi aceste cuvinte puteau părea un banal compliment curtenesc, atitudinea Prinţesei, privirea aprinsă a ochilor ei albaştri, graţia naturală a tuturor gesturilor ei în timp ce se aplecase uşor pe fereastră îmi îndreptăţeau discursul. Glasul apei se împletea cu murmurul copacilor şi mi se părea că blânda nălucă se ivise acolo pentru a completa acel moment. Privirea i se pierduse departe, în

munţii a căror curbură o arăta cu mâna, o mână atât de subţire şi de fină, încât îţi venea greu să crezi că va ţine într-o zi triplul sceptru – infinit mai greu decât bagheta magică a frumuseţii, răsucită în acea zi peste pădurile din Highlands.

«Veţi pune diseară, la cină, un costum popular românesc? întrebă Prinţesa. Aş fi fericită să văd aceste haine! Într-o zi, la o serbare de binefacere, am dat de o păpuşă îmbrăcată româneşte, dar nu ne-am lămurit dacă acel costum semăna într-adevăr cu straiele pitoreşti ale ţăranilor din ţara dumneavoastră.»

Câteva ore mai târziu, ne-am pregătit pentru cină. Am avut cu camerista o discuţie aprinsă despre costumul pe care să-l aleg; ea propunea – lucru firesc, de altfel – să-l arborez pe cel mai strălucitor, încărcat de paiete şi aur. Am sugerat s-o întrebăm şi pe Regina noastră şi i-am scris un bileţel. Maiestatea Sa a răspuns: «Cel mai frumos costum pe care-l ai este, cred, cel alb cu argintiu.» O bătaie uşoară în uşă a întrerupt examinarea brâielor şi a şorţurilor. M-am dus chiar eu să deschid, crezând că Regina ne trimite un alt mesaj, dar am zărit în prag o siluetă zveltă, într-un fel de taior simplu de serj albastru. Nu am recunoscut-o în lumina slabă; a înaintat până în mijlocul camerei şi a spus calm: «Sunt prinţesa de Wales. Nu-i aşa că mă recunoaşteţi acum? Am venit să văd toate costumele şi să mă asigur că apartamentul vă convine.» Se îndreptă spre un divan mare pe care erau întinse, în toată minunăţia lor colorată, costumele româneşti brodate. Prinţesa voia să vadă cum se alătură părţile costumului. Maramă, fotă, brâu i-au fost prezentate pe rând, dar şi-a dat seama că nu era deloc simplu să-i arătăm toate piesele şi a spus: «Vă rog să nu vă mai deranjaţi să-mi daţi aceste lucruri splendide unul câte unul în mână. Mai bine mă uit eu, e mai simplu, vă pun întrebări, iar dumneavoastră îmi veţi da toate explicaţiile.» Şi mi-a pus, într-adevăr, o mulţime de întrebări.

Regina, *Alexanara*.

«— Purtaţi voalul acesta pe umeri sau pe cap?

— Eu nu-l port deloc, Doamnă, şi nici n-aş avea cum s-o fac. Marama este un simbol, e semnul demnităţii la care se ridică o femeie prin căsătorie… dar e şi un semn de robie… O femeie măritată trebuie să-şi acopere părul, pe care nu trebuie să-l vadă alţi bărbaţi decât soţul ei. În satele noastre, obiceiul este păstrat cu stricteţe!

— Ia te uită! se miră Prinţesa. Nu mi se pare normală această interdicţie. Eu cred, dimpotrivă, că femeile sunt şi mai seducătoare

atunci când poartă acest voal. Presupun că e menit să pună stavilă trufiei şi cochetăriei. Dar brâul acesta de ce e aşa de lung?

— Fetele de la ţară înconjură de douăsprezece ori mijlocul cu el.

— Şi ce costum aveţi de gând să purtaţi diseară?

— Pe acesta, Doamnă, cu alb şi argintiu.

— E foarte frumos, dar e mai degrabă greoi şi prea fastuos pentru dumneavoastră, spuse Prinţesa, examinând pe rând fustele roşu aprins şi bluzele albe ca zăpada. Deodată, exclamă cu admiraţie: Ah, ce frumuseţe! De ce nu vă îmbrăcaţi cu asta? E un lucru atât de simplu şi de mult bun gust. Sunt sigură că fusta asta roşie creaţă, brodată cu flori mari galbene şi pe alocuri cu fir de aur, are o semnificaţie anume. Hainele astea mă fac să visez.

— Alteţa Voastră Regală a ghicit. Acesta este costumul pe care îl poartă, în ţara noastră, unii ţigani nomazi. Pânza grosolană, materialul aspru al fustei erau altă dată ţesute anume pentru fetele din aceste triburi ciudate, pe care le poţi vedea şi astăzi, la lăsarea întunericului, aprinzând focul în faţa corturilor numai zdrenţe, corturi strânse înainte de a se crăpa de ziuă de stăpânii lor ce nu cunosc tihna… A fost o vreme în care frumoasele ţigănci se găteau cu fel de fel de podoabe şi o porneau aşa la drum. Acum, ele nu mai poartă decât haine ca acestea pe care le vedeţi, făcute din bucăţi de pânză viu colorată. Veşmântul pe care l-a admirat Maiestatea Voastră este foarte vechi. A fost găsit acum vreo cincizeci de ani într-o ladă de lemn îngropată sub un copac şi nimeni nu ştie cât va fi zăcut sub pământ.

— Extraordinar! exclamă Prinţesa, care urmărise povestea cu mult interes. Continuaţi, vă rog. Ştie cineva de ce va fi fost îngropată această rochie de ţigancă?

— Nu, Doamnă, dar legenda şi imaginaţia pot lucra în voie. Unii spun că tânăra şi-a îngropat frumoasele veşminte din disperare – o poveste de iubire, fără îndoială! Alţii sunt convinşi că a făcut jurământ să renunţe la tot ce avea mai de preţ pentru a obţine bunăvoinţa la care se închină ţiganii. Oricum ar fi, mărturisesc că e şi costumul meu preferat. Iar dacă Alteţa Voastră Regală binevoieşte să privească atent, va observa că aici, pe centură, e cusut un buzunărel în care tânăra ţigancă ţinea o scoică; aici e unul pentru fluier, iar aici mai e un buzunar în care se găsea acest mic pumnal.

— Dar de ce ţinea la ea o scoică?

Regina, *Alexandra*.

— A, da, asta merită o explicaţie. Orice ţigancă este o prezicătoare: citeşte viitorul în stele, în şopotul apei, în frunze, în ropotul cascadelor; ascultă şi voci pe care numai ea le aude şi care numai ei îi vorbesc. Dar majoritatea acestor glasuri misterioase îi vorbesc din adâncul scoicilor. Aşa se face că nicio ţigancă adevărată nu se desparte de ghiocul ei. Să vă spun drept, voiam şi eu să port la cină acest costum original, dar, gândindu-mă mai bine, mi-am zis că nu se cuvine, nu se potriveşte cu eticheta.

— Dar ce se întâmplă dacă vă interzic să apăreţi altfel îmbrăcată? întrebă Prinţesa.

— Mă voi supune cu cea mai mare plăcere, Doamnă.»

Prinţesa a părut atât de încântată de ceea ce aflase în cursul acestei discuţii, încât şi-a prelungit vizita. Ştia uimitor de multe lucruri despre legendele englezeşti şi scoţiene şi ne-a dat sfaturi pentru călătoria noastră în Irlanda, «Insula Verde», pe care o cunoştea foarte bine.

Se făcuse târziu, dar Prinţesa, înconjurată de podoabe orientale, nu dădea semn că ar vrea să plece; soarele se retrăgea dincolo de munţi, lăsând în întuneric camera în care doar silueta ei se distingea ca un reper luminos. «Ar trebui să veniţi mâine la Aber-geldie, reşedinţa noastră din Highlands, spuse ea, dar mai întâi o să vă povestesc despre Abergeldie şi despre viaţa calmă şi reconfortantă pe care o ducem acolo. „Reconfortant” este cuvântul care defineşte cel mai bine şederea noastră acolo, toamna, printre dealuri, într-un loc în care uităm că suntem Alteţe Regale, şi numai bucuria cu care suntem întâmpinaţi de oamenii locului ne face să ne amintim de rangul nostru.»

N-aveam să ascult însă poveştile despre Abergeldie, pentru că în acel moment am auzit bătăi în uşă. Ca să nu fim deranjate de vreun străin, m-am repezit la uşă şi m-am trezit faţă în faţă cu un valet. «Linişte, i-am spus, până ca el să apuce să deschidă gura. Prinţesa de Wales se află aici şi sunt ocupată cu Alteţa Sa Regală. Orice mesaj aţi vrea să-mi transmiteţi, mi-e teamă că va trebui să aştepte.» Dar valetul, fără să se lase intimidat, replică simplu: «Regina doreşte să vă duceţi numaidecât la ea.» – «A, foarte bine. Aveţi amabilitatea să-i transmiteţi Maiestăţii Sale că nu-i pot îndeplini dorinţa pentru că prinţesa de Wales mă onorează cu prezenţa ei.» Valetul păru ca trăsnit de răspunsul meu şi dădu să se retragă, dar Prinţesa se apropie de mine şi-mi spuse: «Faceţi o mare confuzie. Aţi crezut că e vorba de Regina

dumneavoastră, de Regina României. Sunt convinsă că ea ar consimţi să se priveze de compania dumneavoastră în favoarea mea, dar acest om vorbeşte de regina Victoria. Pentru noi, nu există decât o singură Regină – aici, la noi, nu e decât una –, regina Angliei, care nu îngăduie nici întârzieri, nici scuze. Vă sfătuiesc să vă grăbiţi.» Şi, dându-şi seama că valetul plecase, adăugă: «Puteţi să schimbaţi pasul protocolar cu unul de marş? Daţi-mi mâna, o să vă arăt drumul.» Şi, mergând rapid dar graţios, Prinţesa mă conduse, cu mâna

Regişi regine, pe *care*, *i-am cunoscut* mea strânsă în a ei, până dinaintea uşii ce dădea în apartamentele reginei Victoria.

Odată ajunsă faţă în faţă cu Regina, mi-a fost imposibil să-i vorbesc despre altceva decât despre prinţesa de Wales. Maiestatea Sa, încântată de entuziasmul meu, aprobă din cap, zicând: «Şi n-aţi văzut decât o parte din multele ei calităţi; ar trebui să-i cunoaşteţi viaţa pas cu pas. De mulţi ani, Prinţesa încearcă să mă cruţe de oboseala inerentă înaltelor mele responsabilităţi. Inaugurează în locul meu vânzările de caritate, asistă la concerte, vizitează spitale, iar relatările ei sunt atât de vii şi de cuprinzătoare, încât am impresia că am asistat eu însămi la acele ceremonii. Îi spun uneori râzând că este un adevărat dicţionar al cuvintelor „bun” şi „devotat”, cu toată panoplia lor de termeni asemănători, identici sau derivaţi. Nu numai că nu se plânge niciodată de povara pe care o aşez pe umerii ei plăpânzi, ci se şi străduieşte să mă convingă că se bucură să îndeplinească îndatoriri pe care alţii le-ar considera obositoare sau plicticoase. Declară chiar că o recepţie de la Curte este un spectacol dintre cele mai amuzante şi că nu găseşte obositor să se ocupe de toţi cei prezenţi, fără a neglija pe cineva. Cât despre mine, trebuie să mărturisesc că, în prima mea tinereţe, mă interesau mai mult chipurile tinere şi debutantele din lumea nobilă; mai târziu mi-au reţinut atenţia mai ales doamnele de o anumită vârstă şi cele respectabile, iar acum le compătimesc sincer pe doamnele bătrâne care trebuie să poarte cele trei pene de egretă şi să se supună

Regina, *Alexandra*, unui ceremonial complicat, la care mărturisesc că-mi place să asist, în ciuda duratei şi a formalismului, căci e una din vechile tradiţii englezeşti la care nu trebuie să renunţe suveranii britanici. Prinţesa Alexandra prezidează o recepţie de la Curte cu o artă perfectă şi sunt fericită să ştiu că, atunci când nu voi mai fi, pe tronul Angliei va sta o altă regină, demnă de el.»

În acea seară s-a dansat în onoarea Reginei noastre un vechi joc scoţian în faţa castelului Balmoral. Spectacolul era nou şi tulburător pentru noi. Flacăra torţelor, sunetele guturale ale cetei de oameni de la munte îmbrăcaţi în costumul lor pitoresc, descris de Walter Scott, ne-a înflăcărat imaginaţia. Ne aflam pe platforma de piatră din faţa holului luminat. Tartanele se desfăceau în bătaia vântului, iar crâncenii dansatori păreau cuprinşi de frenezia ritmului şi a strigătelor. Regina noastră ceruse să se afle cât mai aproape de dansatori. Pentru a completa poezia unică a scenei, tânguiri molatice de cimpoi ajungeau până la noi de departe, din munţii învecinaţi, ca şi cum un cor de fiinţe misterioase, invizibile ar fi trimis urări de bun venit străinilor fermecaţi de melodiile lor bizare.

O doamnă înfăşurată într-o pelerină de lână cenuşie sta lângă Regina noastră şi, la lumina torţelor ce aruncau sclipiri roşiatice prin beznă, abia de-i desluşeam profilul. Figura îi e ascunsă de o pălărie gri, înfundată pe cap. Era frig, dar parcă nici nu simţeam suflul răcoros al nopţii ce trecea prin ţesătura fină a toaletelor de seară. Dacă nu ne-am fi aflat sub vrajă, cu urechile ciulite şi ochii aţintiţi să nu pierdem niciun sunet, niciun gest, ar fi trebuit să simţim că veşmintele noastre de vară nu ne puteau apăra de răceala muşcătoare. La un moment dat, tăcuta doamnă în cenuşiu, al cărei trup părea că se confundă cu ceaţa care se lăsa, se ridică şi dispăru. Nu m-am mai gândit la ea, dar mlădioasa siluetă apăru iar lângă Regina noastră şi o învălui cu un şal de lână albă, pavăză binevenită, pe care am şi invidiat-o. Dar foarte scurt timp, căci graţioasa apariţie a venit şi la mine cu acelaşi dar. Am ridicat ochii şi am recunoscut-o pe prinţesa de Wales. N-avea răgazul să-mi asculte mulţumirile pline de recunoştinţă, avea braţele încărcate de şaluri pe care le oferea doamnelor din asistenţă. După ce a terminat, şi-a reluat liniştită locul; s-a mai ridicat doar din când în când ca să ne desluşească semnificaţia dansurilor şi strigăturilor.

Ţesăturile dreptunghiulare de lână fluturau în vânt, cimpoaiele gemeau, torţele îşi împrăştiau lumina în întuneric, iar mirosul umed de iarbă neagră se contopea cu cel al râului şi al copacilor. Aceste momente fabuloase vor rămâne veşnic vii în amintirea mea. Când ne-am întors în sala în care prinţii şi prinţesele de rang regal intraseră deja, prinţesa de Wales era aşezată pe o bancă de lângă zidul de piatră albă. Cufundată într-o reverie pe care nimeni nu îndrăznea s-o tulbure, îşi ţinea strâns pe genunchi mantia de lână cenuşie. Când am intrat noi,

s-a ridicat şi ne-a întrebat: «V-a plăcut sunetul îndepărtat al cimpoaielor? Nu vi s-a părut că lângă noi pâlpâia chiar spiritul munţilor?» Avusesem, într-adevăr, aceeaşi senzaţie. «Încercaţi să vă amintiţi mereu de cântecele şi dansurile noastre scoţiene!» Mi-am spus în gând că nu le voi uita niciodată şi că una dintre imaginile ce-mi va rămâne întipărită în memorie va fi aceea a umbrei gri care stătea alături de Regina noastră.

Cred că una dintre numeroasele calităţi ale reginei Alexandra, dar care o defineşte cel mai bine, este acel talent ce nu se poate dobândi şi pe care-l admirăm la eroinele a căror candoare, inteligenţă sau graţie a fascinat masele de-a lungul istoriei: secretul, puterea magică de-a fi în acord cu sufletele pe care destinul li le scoate în cale.

Destinul a făcut s-o întâlnesc pe regina Alexandra în câteva rânduri şi în împrejurări foarte diferite. La Roma, într-o duminică senină şi însorită, în tumultul vesel al unei mulţimi, în mirosul de flori strivite şi în parfumul grădinilor dimprejur, am dat de o fiinţă atât de căzută în suferinţa ei, pe al cărei chip se citea atâta tristeţe, încât expresia *Mater Dolorosa* mi s-a ivit pe loc în minte. N-am avut niciodată în faţa ochilor o imagine mai impresionantă a durerii materne decât jalea care se citea pe acea figură şi care făcea să pălească minunata amintire a zânei Nordului, surâzătoare şi liniştită, pe care o cunoscusem altă dată.

În ziua aceea, prinţesa Alexandra era departe de veselia ce domnea sub splendoarea cerului Romei, rămăsese dusă în amintirea parfumului veşted de flori călcate în picioare, în clipele ce-i răniseră de moarte sufletul, văduvind-o de primul ei născut…

Regi şi regine pecare* l-am cunoscut*

Mai târziu, ne-am întâlnit la Marlborough House. Zâmbitoarea prinţesă, mama distrusă de durere, devenise între timp regină şi o nouă splendoare o învăluia.

«Vă mai aduceţi aminte de Balmoral, mă întrebă ea, vă mai amintiţi de Roma? Acum sunt din nou în doliu şi îndurerată aş rămâne pentru totdeauna, dacă oamenii acestei ţări mi-ar fi mai puţin dragi. Apoi, găsesc un sprijin în credinţa mea, în soţul şi în copiii mei! La început, am crezut că nu-mi voi putea niciodată depăşi suferinţa. Mi-a murit mama; nu eram numai mamă şi fiică, ci şi foarte bune prietene. Apoi s-a dus regina Victoria…» Şi, cu o voce stinsă, mi-a povestit acele zile triste, mi-a vorbit de ziua de dinaintea morţii reginei Victoria şi de

ultimele ore ale acelei glorioase vieţi.

«Trebuie să părăsesc vechea mea reşedinţă, de care sunt foarte legată, ca şi de titlul de „prinţesă de Wales”, pe care l-am purtat în zile atât de fericite. Ca prinţesă de Wales, am fost o tânără soţie, o tânără mamă, o tânără în ochii poporului. Pentru el, dar chiar şi pentru mine, voi rămâne prinţesa de Wales mult după ce voi fi fost încoronată regină. Sunt atâtea lucruri de împlinit şi de îngrijit pe drumul datoriei şi al iubirii! Şi cine poate nega puterea rugăciunii? Dar vorbiţi-mi de scrisul dumneavoastră. Iubesc poezia. Vorbiţi-mi şi vă voi asculta.»

Clipele zburau în timp ce eu vorbeam, iar Regina asculta. Chipul i se lumină iar atunci când depăna amintiri, iar prin vocea sa, îmbibată de melancolie.

Regina, *Alexandra*, credinţa şi speranţa străluciră din nou, ca nişte stele prin frunzişul întunecat.

Nu mai ştiam cât stătusem acolo, când un scutier se îndreptă spre Maiestatea Sa şi-i aminti, şoptind respectuos, cât era ora. «A, într-adevăr, cum zboară timpul!» Şi, întorcându-se spre mine, spuse: «Mă aşteaptă o delegaţie a oraşului Chester, care mi-a oferit în ziua căsătoriei mele o casetă conţinând un document de loialitate. Acum vin să ne felicite pentru urcarea pe tron… Unde sunt cărţile pe care v-am rugat să mi le aduceţi?» Am arătat spre un taburet, iar Regina, cu o mişcare rapidă şi graţioasă, s-a pus în genunchi ca să răsfoiască umilele volume.

«Oh, mulţumesc, mulţumesc, îmi vor plăcea, puteţi fi sigură.» Trebuia să ne despărţim. S-a ridicat să-şi ia din nou rămas bun de la mine – umbrele verzi, tremurătoare ale marilor copaci îi înconjurau capul cu un nimb de smaralde, cu o coroană de speranţă…

Am revăzut-o apoi pe regina Alexandra în clipa de glorie şi emoţie a încoronării de la Westminster, loc a cărui măreţie solemnă reuneşte, ca într-un sipet, toate momentele importante ale acestei ilustre vieţi. Imaginea proaspetei Regine din vechiul palat Marlborough rămâne însă pentru mine întruchiparea blândeţii şi a frumuseţii fără egal, o imagine a armoniei, splendidă şi iradiantă precum numele şi titlul augustei femei, al cărei rang este eclipsat de darurile ei, tot atât de multe ca şi gemele care-i împodobesc coroana…

Regele, *Eduard al Vit-lea*.

Pentru orice Curte, sosirea unui oaspete regal este întotdeauna un eveniment important, mai ales dacă ilustrul musafir e un

necunoscut pentru augustul cuplu-gazdă, or, aşa au stat lucrurile atunci când regele Eduard a venit în vizită în ţara noastră. Regele Eduard, la acea vreme prinţ de Wales, a ales un moment al anului în care Curţii României nu prea îi era la îndemână să primească suverani străini; s-a dezbătut îndelung felul în care i se putea organiza o şedere plăcută la reşedinţa de vară de la Sinaia. Programul oficial obişnuit avea să fie, fireşte, urmat, dar Regina noastră simţea că trebuie să-i ofere Prinţului şi ceva ieşit din comun pentru ca acesta să păstreze o amintire plăcută din ţara care avea o existenţă şi un destin atât de diferite de cele ale altor naţiuni europene. În plus, Maiestatea Sa doreşte întotdeauna să-şi cruţe tovarăşii de suferinţă – adică prinţii şi prinţesele de rang regal – de monotona obligaţie de a asista pretutindeni la aceleaşi festivităţi. De fapt, ştiam foarte puţine lucruri despre prinţul Eduard, deşi ni se dăduseră tot soiul de amănunte despre gusturile şi obiceiurile lui. Nu ne devenise însă mai familiar astfel, căci eram cu toţii convinşi că un prinţ nu poate fi judecat decât de cei cu care vine zilnic în contact şi că nu putem avea încredere nici în zvonurile care circulau, nici în informaţiile apărute în ziare. Nimeni nu ştia ce fel de distracţii i-ar fi pe plac, lui, care văzuse jumătate de glob, vizitase India şi-şi petrecea câteva luni pe an în capitala Franţei. Când mi s-a cerut părerea despre ce ar fi trebuit să facem pentru această vizită, am fost tare încurcată şi m-am văzut nevoită să declar că lucrul cel mai plăcut şi mai firesc mi s-ar părea programul oficial, altfel spus, să-i oferim Alteţei Sale Regale câte cine savuroase şi dejunuri somptuoase poate înghiţi pe durata scurtei sale şederi, să-i organizăm câte plimbări pe jos şi cu trăsura va dori, să-l invităm să asiste la fastuoase ceremonii militare şi să încheiem seria petrecerilor cu o mare recepţie… Pe de altă parte, vremea se arăta cam tristă în acel octombrie; Prinţul avea să ne fie recunoscător dacă îl scutim de cine ştie ce inovaţie, preferând, fără îndoială, ceremoniile banale cu care era obişnuit din copilărie.

Regina m-a fulgerat cu privirea când am spus în încheiere că, probabil, nu vom fi în stare să inven tăm ceva nou sau destul de atractiv în materie de teatru, dans sau mese câmpeneşti. Maiestatea Sa s-a ridicat în picioare şi a declarat că, dacă vremea prea călduroasă ne topise toată energia şi iniţiativa, ea nu era, în schimb, dispusă să împărtăşească nepăsarea noastră şi nici n-avea să îngăduie ca şederea Prinţului în România să fie ternă sau plicticoasă. În zadar am discutat

cu ea, în zadar i-am atras atenţia că data la care urma să aibă loc vizita regală este foarte aproape de cea a manevrelor militare la care Regele ţinea neapărat să participe, în zadar am încercat să-i demonstrez că peisajul înconjurător, frumuseţea stâncilor şi a munţilor sub razele soarelui de toamnă l-ar putea încânta pe vizitator… Chipul Reginei luase acea expresie hotărâră a cărei semnificaţie o cunoşteam foarte bine.

Nu m-am mirat deci deloc când, a doua zi în zori, m-a chemat în apartamentele sale. Pentru astfel de întâlniri matinale, Regina obişnuia să cânte câteva note la pian în chip de semnal şi, cum odaia mea se afla chiar sub budoarul Maiestăţii Sale, mă supuneam apelului şi coboram în mare grabă. Regina se afla în picioare în mijlocul camerei, iar chipul îi strălucea de încântare.

«Evrica, strigă ea. Ah, sunt atât de fericită! Am o idee extraordinară şi am găsit-o tot fără ajutorul tău! Dimpotrivă, leneşă mică, n-ai făcut decât să mă descurajezi şi să-mi zădărniceşti planurile, dar acum voi acţiona aşa cum ştiu eu!

luminând diafan poienile şi cărările, primul meu gând a fost să iau două volume din istoria Angliei a lui Macaulay şi să le răsfoiesc. Am căutat atent, dar fără succes – n-am descoperit personaje potrivite pentru doritele tablouri. Descurajată, abandonasem cărţile pe covor, când Regina – ai cărei paşi uşori nu-i auzisem – şi-a făcut apariţia ţinând în braţe o grămadă de hârtii pe care scrisul ei sigur şi îndrăzneţ trasase ceva ce aducea a plan de bătaie.

«— Uite, fiecare tablou va reprezenta o secvenţă din piesele lui Shakespeare. Cum vezi, toate iniţialele acestor nume formează la un loc cele trei cuvinte „prinţul de Wales”: Perdita, Richard al III-lea, Imogen şi aşa mai departe. Acum te rog să le trimiţi o telegramă tuturor celor care ar putea accepta invitaţia noastră. Iată lista persoanelor pe care va trebui să le chemăm în ajutor. Spune-le să vină la Sinaia cu primul tren, căci nu avem timp de pierdut.»

— Şi manevrele, Doamnă? Presupun că Maiestatea Voastră nu mai intenţionează să asiste la ele.

— Nicidecum, nu renunţ niciodată la ceea ce consider că este de datoria mea. Vom putea combina cele două lucruri, te asigur.

— Şi ce spune Regele?

— Regele ne permite să aranjăm spectacolul după plac, dar cu o condiţie destul de serioasă. Să nu fie nevoit să se implice în pregătirile

noastre, viaţa normală de la castel să nu fie perturbată, iar atunci când va sosi prinţul de Wales, dacă se va simţi cât de cât obosit, va trebui să renunţăm la ideea reprezentaţiei.

distragă de la preocupările noastre. Drapelele fluturau, ordinele sfâşiau aerul fierbinte, regimentele se revărsau ca un fluviu de la îndepărtata linie a orizontului până în dreptul caleştii în care sta Regina, agitându-şi batista, dar în faţa ochilor nu vedeam decât micul teatru în care, în absenţa noastră, repetau câţiva actori improvizaţi. Mergând în urma Regelui pe culoarul lăsat de soldaţii care aclamau cuplul regal, Regina, salutând şi părând interesată de tot ce vedea, se întoarse spre mine şi-mi şopti: «Nu avem încă un Falstaff. Încearcă să găseşti printre cunoştinţele tale pe cineva care ar face bine rolul. Mă tem că nu ne vom întoarce la castel decât diseară, dar sper că repetiţiile au mers bine. Păcat că a trebuit să plecăm chiar în ajunul unei asemenea zile, vom fi nevoite acum să stăm în picioare toată noaptea.»

Pe înserate, trenul regal ne-a adus înapoi la castel, iar Regele s-a îndreptat spre Bucureşti. Urcam încet pe drumul abrupt; bătea un vânt rece, iar luna părea că pluteşte pe cerul frumos de toamnă. Între gară şi castel, vizitiul mâna repede cei patru cai ro-buşti, dar drumul ni se părea mai lung decât de obicei şi răsuflarăm uşurate când se ivi, în sfârşit, castelul luminat feeric. Surugiul anunţă sosirea noastră chiuind sălbatic; voci şi trompete ne salutară cu un vesel bun venit, vestind pădurii adormite că Regina ei se întoarce acasă la lumina lunii.

Porţile monumentale sunt larg deschise. Ne oprim în prag şi, deodată, Regina scoate o exclamaţie de uimire şi bucurie. Eu sunt chiar în spatele ei. Spec albe de muselină, mă aşteptau, temându-se că nu voi ajunge la timp. «Grăbeşte-te, grăbeşte-te, îmi strigă, plecăm la gară.» Este mai cald decât în ajun – noaptea nu răcorise deloc aerul. Îl compătimeam pe bietul Prinţ, nevoit să călătorească pe o asemenea torpoare şi să se supună obositoarelor chichiţe ale etichetei. «Poate asta o să-i amintească de India! Să-i oferim flori şi să-i zâmbim cu toatele! Priveliştea rochiilor albe, a chipurilor vesele, a florilor proaspete îl va răcori fără îndoială, am zis noi.»

Primirea Prinţului se desfăşoară după tipic, cu acompaniament muzical, cu trecerea în revistă a trupelor, cu discursuri şi complimente oficiale. Suntem toate prezentate moştenitorului reginei Victoria şi remarcăm că este amabil şi vesel, în ciuda circumstanţelor. Ni se spune

că Prinţul va dejuna şi va lua ceaiul în compania Regelui şi a Reginei, iar noi îl vom revedea abia la cină. Aveam deci o după-amiază liberă. Am fost bucuroase să ne întoarcem în apartamentele noastre răcoroase şi liniştite şi să ne bucurăm de câteva ore de odihnă bine meritată.

Căţeluşa mea, un superb setter roşcat, mi se odihnea la picioare, pe un covoraş, iar mama, aşezată lângă balcon, lucra cu spor la o broderie fină. Ada, căţeluşa, nu sta la cuştile regale, dar umbla zilnic prin palat. În acea după-amiază ne-am străduit s-o ţinem departe de scări, de teamă să nu-l deranjeze pe Rege. Dar, contrar obiceiului său, Ada părea întruchiparea leneviei şi a bunăstării, iar ochii ei aurii ne observau cu un aer de totală mulţumire. Eram departe de a ne imagina ce rol avea să joace în scurt timp şi vorbeam cu mama despre primirea făcută prinţului de Wales. Va dori oare să vadă tablourile vii? «Ar fi cumplit, zic eu –, dacă prinţul de Wales nici n-ar avea habar de truda noastră cu repetiţiile. Sunt convinsă că, dacă ar şti cât ne-am străduit, ar dori să asiste la reprezentaţie…» Dar n-am apucat să-mi termin fraza. Ada s-a năpustit la uşă, a împins-o şi a pornit-o pe scări, iar noi după ea, strigând în zadar: «Ada, aici, aici, imediat!» Nu îndrăzneam să strigăm prea tare căci în castel era linişte deplină. Am urmărit-o pe hoinară până jos şi am ajuns-o în clipa în care se arunca la picioarele unui domn îmbrăcat într-un costum simplu, cenuşiu, care fuma un trabuc în faţa unei ferestre deschise şi pe care l-am luat drept un scutier al Prinţului. Câinele se alinta pe lângă acel domn, iar lui obrăznicia animalului nu părea să-i displacă. Ne observă o clipă, gâfâinde şi speriate cum eram, şi înţelese situaţia: «Doriţi ca acest câine superb să se întoarcă în camera lui, nu-i aşa? Permiteţi-mi să vă ajut! Câinii mă iubesc şi poate că până şi acesta mă va asculta mai mult decât pe dumneavoastră.» Eram uimită de graţia şi măsura cu care vorbea. Am ridicat ochii spre chipul străinului şi l-am recunoscut pe prinţul de Wales! Am făcut o reverenţă adâncă: «Domnişoara Văcărescu, dacă nu mă înşel, spuse Alteţa Sa Regală. Şi iată, sunt sigur, doamna Văcărescu, căci îi semănaţi foarte mult.» M-am arătat foarte surprinsă că-mi reţinuse numele – doar îl auzise o singură dată, în dimineaţa acelei zile la gară –, iar el a spus: «Am o memorie foarte bună, o adevărată binecuvântare pentru un prinţ. Acum, Ada, întoarce-te la stăpâna ta! Trebuie să te duci înapoi. Sunt obişnuit să mi se dea ascultare. M-ai văzut, te-ai gudurat pe lângă mine şi m-ai

fermecat. Eşti una dintre creaturile cele mai frumoase pe care le-am cunoscut. Complimentul acesta nu ţi-e de-ajuns? Acum du-te înapoi, te rog!» Cu o autoritate calmă, Prinţul atinse zgarda câinelui. Ca hipnotizată de gesturile şi de vorbele lui, Ada veni târâş spre noi, părând dispusă să ne urmeze. Nu ne mai rămânea decât să-i mulţumim, să facem reverenţa şi să-l lăsăm cu gândurile şi cu trabucul lui. Ne-a întins mâna, iar noi eram pe punctul de a ne retrage, când Prinţul, după o oarecare ezitare, făcu din nou un pas spre noi: «Aş vrea să vă spun ceva. Întâmplarea aceasta este binevenită. Văd că vă plac câinii. Am cu mine un căţeluş, pe micuţul meu Beatie, pe care l-am poreclit „Beatie Drumeţul", pentru că mă însoţeşte în toate peregrinările mele. Sărmanul animal este rănit. Vreţi să veniţi să-l vedeţi? Se odihneşte în dormitorul meu. Şi-a prins lăbuţa în uşa vagonului şi acum suferă, cumplit. A stat singur multă vreme şi trebuie că suferă, pentru că e foarte sociabil.» Prinţul deschise uşa apartamentului său spaţios şi confortabil, iar micuţul Beatie veni în întâmpinarea noastră. Ada s-a împrietenit repede cu el. Animalul, un încântător luppetto alb, şchiopăta; lăbuţa rănită îi era bandajată cu grijă.

«N-aţi putea s-o lăsaţi pe Ada cu el cât noi luăm ceaiul?» întrebă Prinţul. – «Cu siguranţă, Sire.

A…

răspunse mama. În plus, pot să stau aici cu ei, căci nu ţin deloc să particip la onorurile şi recepţiile oficiale.» – «Ah, replică Prinţul, ce-aţi spune dacă aţi fi în locul *meu*?»

Beatie îmi stătea pe genunchi şi se simţea în largul lui în compania noastră. îmi veni atunci o idee năstruşnică şi începui să-i spun câinelui: «Beatie ştie oare că noi am pregătit o serie de splendide tablouri vii, care însă nu vor fi prezentate – ceea ce ne-ar întrista peste poate – dacă stăpânul lui Beatie nu-şi manifestă dorinţa de a le vedea?»

Aceste vorbe, spuse într-o doară, au părut să fie tot într-o doară ascultate… Dar, câteva ore mai târziu, aflându-ne din nou în preajma Prinţului, am observat pe chipul Reginei o expresie victorioasă. «Ştiţi, copilele mele (aşa le spunea ea tinerelor sale doamne de onoare), Prinţul ne-a povestit că a adus în România un căţeluş foarte inteligent, pe care îl cheamă Beatie şi care l-a întrebat: „Stăpâne, cum o să-ţi petreci prima seară la Sinaia? Prinţul mi-a pus mie această întrebare! Presupun că aţi ghicit ce i-am răspuns.» Maniera delicată şi spirituală

în care Prinţul aranjase lucrurile a cucerit pe loc toată juneţea din jurul lui.

Tablourile vii au fost un imens succes, graţie îndeosebi amabilităţii Alteţei Sale Regale care, deşi a ghicit cuvintele şaradei aproape de la început, a pretins că scenele i-au dat de furcă şi l-au pus pe gânduri. În sfârşit, ultima scenă i-a adus în faţa ochilor pe Falstaff şi pe prinţul de Wales (viitorul rege Henric al V-lea) în timp ce se recitau versurile:

Tu care-ţi cunoscuşi poporul bând din cupa lui, O, prinţ agil şi înţelept, învingător la Azincourt, Priveşte un alt prinţ, speranţa Angliterei, Demn de iubirea ţării sale ca şi tine.

Prinţul a fost foarte emoţionat şi mi-a mulţumit din toată inima. «Nu vă voi uita niciodată, îmi spuse. V-a plăcut câinele meu şi cunoaşteţi, fără îndoială, proverbul: „Cel care îmi preţuieşte câinele mă preţuieşte şi pe mine”. Iar versurile în care aţi făcut cu atâta elocinţă o apropiere între unul dintre cei mai însemnaţi regi ai Angliei şi mine mă mişcă profund şi aş vrea să le păstrez ca pe un bun augur. Vă rog, scrieţi-mi-le. Vreau să le am scrise de mâna dumneavoastră şi să le pot arăta Mamei şi Prinţesei. Vă vor fi, ca şi mine, foarte recunoscătoare. Trebuie să ştiţi, dacă veţi fi aflat câte ceva despre caracterul meu, că acestea nu sunt vorbe în vânt.» A doua zi, în timpul unei lungi plimbări prin munţi, Prinţul a mers în câteva rânduri alături de mine şi mi-a pus multe întrebări despre ţara noastră şi despre preocupările mele, mi-a vorbit îndelung despre el şi despre impresiile sale din călătoriile pe care le făcea în calitate de prinţ moştenitor.

«Da, mi-a spus el, sunt dintre oamenii cei mai nefericiţi – moştenitorul unui mare tron, dar dispunând şi de o mare libertate. Am o mamă admirabilă.

Regele-Bduarol al Vit-leo/

O soţie perfectă şi copii încântători, o întreagă naţiune sau mai bine zis, mai multe naţiuni reunite într-una singură, pe care o iubesc şi de care trebuie să mă îngrijesc. Mă întreb uneori cum de n-am devenit egoist şi cinic. Iată că, dimpotrivă, necazurile şi nenorocirile mă înmoaie şi, când văd vreun chip abătut, nu-mi găsesc liniştea până nu aflu care este cauza nefericirii lui. Când călătoresc, îi trimit zilnic Prinţesei o scrisoare cu cât mai multe portrete şi descrieri. Ea păstrează scrisorile astea şi ar putea să facă într-o zi o carte cu toate notele mele de călătorie. Mi-ar plăcea s-o puteţi cunoaşte pe Prinţesă.

Are un suflet admirabil, ca şi chipul său, care – cred că ştiţi – e foarte blând şi frumos.»

De-a lungul numeroaselor discuţii pe care le-am avut cu Maiestatea Sa, am descoperit că viitorul rege nu va precupeţi niciun efort în interesul poporului său, iar idealul său de monarh va fi foarte înalt.

«Nimeni nu poate descrie, remarcă el, uriaşa deosebire, creată de schimbarea de situaţie, dintre un moştenitor prezumtiv şi Suveranul în care acesta se transformă. Sunt convins că mi se vor schimba până şi trăsăturile feţei atunci când voi deveni rege. Doresc sincer ca asta să se întâmple cât mai târziu cu putinţă. Ştiu că, în felurite chipuri, aduc reale servicii ţării mele ca moştenitor prezumtiv. Am învăţat să cunosc nu numai poporul englez, ci şi celelalte popoare interesante. Am studiat modul de funcţionare al fiecărui stat şi mulţi politicieni străini mi-au dezvăluit planurile, metodele şi părerile lor. Nimic

Regi sireginepecarel-amcunoscut nu poate contribui mai mult decât călătoriile la creşterea intelectuală a unui prinţ, iar mie mi-a plăcut dintotdeauna să merg din ţară în ţară. Ţara dumneavoastră mi-a amintit foarte mult de India. Presimt că nu mă voi mai întoarce acolo niciodată şi acest lucru mă întristează! Nu vă puteţi imagina, nici măcar în vis, frumuseţea Indiei şi perpetua ei splendoare. Mama – prima împărătească a acestui minunat imperiu – nu l-a vizitat niciodată, deşi, în adâncul inimii, ar fi dorit s-o facă.

I-am pus atunci o întrebare care a părut să-l uimească:

«— Sire, Alteţa Voastră Regală consideră oare că prinţii sunt mai fericiţi decât ceilalţi oameni?

— Care este părerea dumneavoastră? mă întrebă, la rândul lui, Prinţul. Mi-ar plăcea s-o cunosc înainte de-a vă răspunde.

— Ah, Alteţa Voastră, sunt convinsă că sunt de o mie de ori mai fericiţi, deşi, ca şi ceilalţi, sunt şi ei supuşi suferinţelor şi din aceleaşi motive. Sunt sigură că nu consideră grijile Coroanei şi pe cele ale poporului ca o povară care vine să se adauge propriilor frământări. Dimpotrivă, măreţia îi ajută să le suporte mai uşor pe acestea din urmă. Ea aduce cu sine dorinţa de a trăi, iar din responsabilităţile şi din munca pe care ea le inspiră se degajă o mare bucurie.

— Aveţi perfectă dreptate, răspunse Prinţul. Nu cred că prinţii sunt mai expuşi la necazuri decât ceilalţi muritori şi nu cred că le

resimt cu aceeaşi intensitate. Pentru că, vedeţi dumneavoastră, dacă suntem

Regele-Eduaroi al VtI-lea, cu adevărat conştienţi de poziţia şi de îndatoririle noastre, nu mai avem, în schimb, timp pentru propriile noastre trăiri. În plus, certitudinea că atâţia oameni ne împărtăşesc bucuriile şi necazurile este o mare mângâiere pentru noi. Aşa că, la urma urmei, mă consider un om fericit, dar asta nu înseamnă că n-am avut adesea încercări grele şi dureri.»

Aceste cugetări şi altele, asemănătoare, mărturiseau despre înţelepciunea şi vioiciunea regelui Eduard, un om care refuză ipocrizia, îşi menţine buna dispoziţie şi stăpânirea de sine, crede că esenţial este curajul moral care te face să iei în serios orice treabă ai avea şi să preţuieşti fiecare moment al zilei – cea mai înaltă calitate a unui suveran.

Prinţul ne-a părăsit după acele trei zile petrecute în Carpaţi: «Nu vă voi uita niciodată», a repetat el înainte de-a urca în tren. «Nu voi uita niciodată cuvintele dumneavoastră de bun augur.»

Mi-am amintit aceste scene, pe care memoria le fixează cu plăcere, atunci când i-am văzut pe Rege şi pe Regină intrând în abaţia Westminster, în glorioasa dimineaţă a încoronării. Mi-a fost dat să asist la ceremonie şi să contemplu acel admirabil tablou; m-am rugat din suflet pentru fericirea ilustrului cuplu, în timp ce asupra capetelor înclinate ale suveranilor radioşi se revărsa binecuvântarea cerului, iar glasurile unite ale tunurilor, clopotelor şi orgilor purtau vestea cea bună din sat în sat, dintr-un capăt în altul al ţării şi peste mări.

Stwwa Aui Serbiei

Alexandru1 al Serbiei şi soţia sa, Draga, până mai deunăzi personalităţi insignifiante, ne apar în lumina celei mai cumplite drame petrecute în ultimele două secole în sânul caselor regale, fără s-o excludem pe cea de la Mayerling. Vibraţia lugubră a dezastrului, a sângelui vărsat, le însoţeşte amintirea, iar în scurt timp, departe de a se cufunda în uitarea care i-ar fi învăluit dacă ar fi murit de moarte bună vor fi asemeni acelor victime ale fatalităţii care, în istorie sau în legendă, au darul de a ne emoţiona. Se vor aşeza alături de Macbeth la cină, alături de Hamlet

1 Alexandru I Obrenovic (1876 – 1903), rege al Serbiei, fiul lui Milan I. A murit asasinat în urma unui complot militar (n.trad.).

pe terasa de la Elsinore, de Richard al III-lea pe ultimul câmp de

bătaie, de Oedip, Iocasta şi Hecuba pe culmile unui destin atât de cumplit, încât toate greşelile lor vor fi uitate în faţa măreţiei suferinţei şi grozăviei din ultimele lor clipe.

Belgradul se află într-un peisaj dintre cele mai pitoreşti, la confluenţa Dunării cu râul Sava. Pentru cei obişnuiţi cu oraşele occidentale, această aşezare ar putea trece drept un sat, deşi ici şi colo, printre colibe şi case modeste, se înalţă construcţii moderne. Clădiri ce cu greu pot fi descrise, conace încinse cu balcoane de lemn se înşiră de-o parte şi de alta a străzilor pe care câinii şi porcii sunt mai numeroşi decât trecătorii şi par să fie ei stăpânii locului. Din loc în loc, monotonia construcţiilor e întreruptă de o biserică cu bolţi joase şi ziduri îmbrăcate în picturi stângace, ţipătoare, sau de o curte plină de vite, sau de dugheana unui tapiţer. Tapiţerii sunt mai numeroşi la Belgrad decât în oricare alt oraş, sau cel puţin, par să aibă aici un rol mult mai important decât aiurea; meşteşugul lor se ilustrează şi prin marele număr de coşciuge, pe care le lasă la vedere. Etalarea sicrielor n-are de ce să încânte ochiul, iar călătorul răsuflă uşurat când, după ce s-a zdruncinat zdravăn pe drumurile pavate cu pietre aspre, printr-un praf orbitor, ajunge să dea de copaci, de iarbă şi apă.

Parcul Topshideri, de o sălbăticie superbă, aproape la fel de sălbatic şi luxuriant ca faimosul Paradou al lui Zola, a fost teatrul unei tragedii pentru familia Obrenovic. În această pădure a fost asasinat predecesorul regelui Milan1. Proiectul nunţii acestui prinţ cu Caterina Constantinovic i-a ofensat pe sârbi. Ea era vara lui primară, iar religia ortodoxă interzice categoric asemenea căsătorii. Prinţul, decis să înfrunte opinia publică, a tăcut cu logodnica sa o plimbare cu trăsura prin această pădure şi a fost ucis de o bandă de conspiratori. Caterina Constantinovic a fost rănită uşor; s-a însănătoşit şi s-a căsătorit cu un sârb bogat. Locuieşte încă la Belgrad, iar moartea tragică a regelui Alexandru şi a reginei Draga trebuie că i-a readus în minte, cu o stranie intensitate, romanticul şi cruntul sfârşit al primului ei logodnic.

Prinţul Milan, nepotul suveranului asasinat, i-a urmat pe tronul rămas vacant în urma încheierii sân-geroase a unei poveşti de dragoste încă vii în sufletul sârbilor şi pe care o cântă încă poeţii.

Tatăl regelui Milan, ofiţer în armata română, era înalt, frumos, iute la mânie, dar avea o fire deschisă şi generoasă. Cu o avere modestă, nu s-a gândit niciodată că fiul său va deveni cândva rege, căci era de aşteptat ca vărul lui, Milos, să aibă un moştenitor. Milos

Obrenovic, ofiţer de cavalerie în armata română, se căsătorise cu o femeie foarte frumoasă, Maria Catargi, dintr-o mare familie românească.

1 Milan Obrenovic, prinţ, apoi rege al Serbiei (1882 – 1889). Nepotul lui Milos Obrenovic, a succedat vărului său Mihail. A abdicat în favoarea fiului său, Alexandru I Obrenovic, dar a continuat să fie şeful armatei, instituind un regim poliţienesc

Suveranii Serbiei

Maria Catargi era cea mai pură frumuseţe moldovenească; fineţea clasică a trăsăturilor ei, culoarea minunată şi expresivitatea ochilor, mişcare graţioasă a capului şi nobleţea manierelor sale sunt şi astăzi subiect de conversaţie pentru cei care au cunoscut-o.

În primii ani ai copilăriei mele, am auzit atât de des numele regelui Milan, încât personajul mi-a devenit familiar mult timp înainte de a-l cunoaşte. Am avut aceeaşi guvernantă. Cu mulţi ani înainte de a veni la noi, miss Allen, guvernanta noastră scoţiană, se ocupase de educaţia lui în casa mamei şi a bunicii lui materne. Ne povestea în fiecare zi despre vioiciunea şi zburdălnicia lui. În plus, pe pereţii camerei noastre de studiu erau multe portrete ale prinţului Milan: prinţul purtând primul lui costumaş de băiat, prinţul cu cizme în picioare la vârsta de opt ani, prinţul în costum sârbesc şi, în sfârşit, prinţul în uniformă de general. Miss Allen l-a părăsit atunci când tânărul a fost încredinţat profesorilor care aveau să se ocupe de instruirea lui. Era foarte isteţ, elegant şi cultivat, dar şi foarte răsfăţat, convins, de altfel, că n-avea să împărtăşească soarta verilor lui. Într-o zi, ne plimbam, Miss Allen şi cu mine, pe străzile Bucureştiului. Aveam treisprezece ani, eram o adolescentă încă timidă şi nu bănuiam că fostul elev al guvernantei mele era chiar atunci oaspetele Regelui nostru. Deodată, sosirea unui lung şir de trăsuri, zgomotul copitelor, uniformele colorate ale unei escorte de cavalerie ne-au atras atenţia. Eram în faţa Palatului şi o mulţime de curioşi aştepta să-l vadă pe mu-*Suveranii Serbiei* safirul regal. Echipajul regelui Milan trăsese în faţa intrării principale, iar Regele era gata să intre în Palat când, brusc, se întoarse, îşi făcu loc prin mulţimea de ofiţeri adunaţi în jurul lui şi, îndreptându-se spre noi, salută şi spuse: «Nu sunteţi cumva miss Allen? Sunt sigur că nu mă înşel, este imposibil să nu vă recunosc, chiar după atâţia ani. Niciodată nu v-am uitat, niciodată n-am uitat cum m-aţi adus la Băneasa, nici cum mă ghemuiam lângă dumneavoastră,

înspăimântat de poveştile cu lupi. îmi era atât de frică de lupul care o să vină şi-o să se repeadă la mine!»

Regele Milan era înalt, vânjos, lat în umeri; când vorbea, chipul lui tânăr se înflăcăra şi-şi mușca buzele la fiecare frază, fără să aştepte răspuns. Pana albă de la caschetă îi umbrea uşor faţa şi în priviri i se citeau ghiduşia, buna dispoziţie şi veselia. Aşa mi s-a înfăţişat prima dată. Nici mai târziu, cu toată vâlva în jurul existenţei sale agitate, alimentată de gesturile lui imprudente, de cruzimea lui crescândă şi de patima lui pentru bani, n-am putut să mi-l imaginez altfel decât aşa cum îl văzusem atunci, îndeplinind graţios un mic gest de amabilitate spontană şi curtoazie. L-am întâlnit a doua oară pe tatăl regelui Alexandru la Carlsbad, cu un an înainte de sfârşitul lui. Dacă părinţii mei, care îl cunoşteau bine şi-mi vorbiseră adesea despre fermecătoarele sale maniere, nu mi l-ar fi arătat, nu l-aş fi recunoscut, într-atât îşi pierduse aerul tineresc şi bucuria de a trăi. Încă robust, înainta spre noi, pe sub copacii din parcul în care ne luam cafeaua cu lapte de după-amiază, după obiceiul din Boemia. Se apropie de noi şi ceru zâmbind să-mi fie prezentat. Vorbi despre literatură şi artă şi, după câteva remarci prin care se arătă a fi cunoscător în ale cărţilor, conduse conversaţia spre alte subiecte, mai personale. Se vorbi despre politica ţărilor noastre şi despre necazurile vieţii unui rege. Făcu ironic aluzie la toate înşelătoriile şi ipocriziile situaţiei: «Nu vă puteţi imagina cât aş fi de fericit să fiu un om liber! Visul meu dintotdeauna a fost să duc

O viaţă înţeleaptă şi-mi curge în vine destul sânge românesc ca să regret că nu pot trăi în agitaţia veselă a Bucureştiului, să-i bat străzile pline de lume, dus de caii iuţi de-acolo. Nu voi fi nicicând despovărat de grijile oricui are vreo legătură cu tronul, nici măcar acum când am reuşit să-i trec altcuiva însărcinările mele. Voi fi întotdeauna legat de tron din cauza lui Saşa – adică a fiului meu, Regele.» Vocea

I se înmuie şi privirea îi deveni mai blândă: «E un băiat deştept, dar la fel de miop moral cât e şi fizic… Şi e aproape orb, cum ştiţi. Poartă lentilele cele mai tari care există. E prea bun, îi place să aibă încredere în oameni şi detestă să-i suspecteze – este exact opusul meu. În regatul sârbesc, n-aş avea încredere în niciun om care mi-ar trece pragul, nici în cel mai bun prieten. Şi-apoi, Saşa a fost crescut atât de ciudat – foarte răsfăţat, pe de o parte, şi extrem de aspru, pe de alta. A

fost foarte crudă despărţirea ce i s-a impus mai întâi de mama sa, apoi de mine, i-a fost greu să fie „un orfan artificial”, cum îi zic eu câteodată, bietul copil! Dar poporul îl iubeşte. L-a văzut crescând sub ochii lui. Şi l-a văzut devenind pe zi ce trece tot mai asemănător cu el şi tot mai diferit de mine. Păi, ce viaţă va avea, dac-ar şti, ca mine, de câte nopţi nedormite e nevoie ca să întocmeşti planuri, să dejoci intrigi!» Zâmbetul plin de bonomie al regelui Milan dispăruse, ochii lui căpă-tară o expresie severă, iar cutele din colţurile gurii lăsau să se vadă amărăciunea şi înverşunarea. Dar zâmbetul îi reveni câteva clipe mai târziu şi conversaţia apucă pe o altă cale.

Toată seara n-am vorbit decât despre farmecul fostului rege şi despre erudiţia lui. Şi, din nou, toate poveştile răuvoitoare, mulţimea de calomnii şi bârfe care se rostiseră în prezenţa mea ori de câte ori venise vorba despre el dispăruseră de tot. A doua zi, stând în grădina hotelului, am zărit nu departe, printre copaci, aceeaşi siluetă energică. După ce şi-a lăsat cartea de vizită la hotel, regele Milan s-a aşezat pe un scaun în apropierea mea. Nu mă observase şi era cufundat într-una din acele reverii melancolice care ne absorb atunci când rămânem singuri cu noi înşine. Era vizibil abătut, iar mâhnirea părea să i se accentueze. Nici nu-şi dădu seama când îi scăpă din mână, pe pietriş, bastonul gros. îşi scosese pălăria cu boruri mari iar fruntea îi era năpădită de atâta tristeţe, încât mi s-a făcut milă; de teamă să nu-i tulbur gândurile, n-am făcut nicio mişcare.

Poate chiar în acea clipă un presentiment, o nelinişte pentru viitorul fiului său, Saşa, tânărul rege sin *Suveranii Serbiei* guratic de la Belgrad, poate vreo bănuială despre propriul său sfârşit înnegurează gândul acestui om zdravăn, care a iubit atât de mult distracţiile, petrecerile şi banii!

Servitorul de la hotel se întoarse să-i spună «domnului» că persoanele pe care dorea să le vadă au ieşit. Cu un gest plictisit, fostul Rege se ridică, îşi reia aerul degajat şi o porneşte pe alee. Urcând în apartamentul nostru, am găsit cartea lui de vizită – «Contele de Takovo» – şi nu m-am mai gândit la el până când am auzit despre sfârşitul său prematur, la Viena, unde dorise din tot sufletul să fie prezent şi dragul lui Saşa, fiul ingrat, care n-a venit.

Prima mea întâlnire cu regina Natalia a avut loc la puţin timp după divorţul ei, atunci când a venit în vizită la Curtea noastră. Ne-am dus s-o întâmpinăm la gară. Eram curioşi s-o cunoaştem, căci nu era de

spiţă regală, dar era înrudită cu numeroase familii româneşti. Rudele soţului ei nu vorbeau niciodată despre ea cu bunăvoinţă şi ne obişnuiserăm s-o considerăm o parvenită care se străduise să convingă pe toată lumea că numai originea ei nobilă, şi nicidecum frumuseţea sau norocul, o ajutase să capete un asemenea rang. Zvonurile despre ţelurile sale ambiţioase, despre dorinţa de a-i vedea pe sârbi detestându-şi Regele şi de a-i lua acestuia locul pe tron, la care se adăugau meschine anecdote cu picioare lungi despre ifosele ei, ne treziseră mai degrabă curiozitatea decât mila pentru Regina repudiată. Numai Regele nostru n-o ponegrea, ci vorbea despre tactul şi curtoazia cu care ea îl primise la Belgrad. În acele zile de restrişte pentru ea, voia să-i arate din toată inima bunăvoinţa şi respectul lui. Când trenul a intrat în gară, iar fosta Regină, care băuse din cupa amară a nefericirii, l-a văzut pe suveranul ţării aşteptând pe peron, numai s-a umplut de recunoştinţă şi a fost mândră de izbândă. Regele s-a dus s-o întâmpine şi i-a oferit braţul, iar minunaţii ei ochi negri şi catifelaţi s-au umplut de lacrimi. Puţin greoaie şi masivă, încarna atunci frumuseţea exuberantă şi sănătatea. Dar un observator atent ar fi putut discerne în fiecare pas, în fiecare gest al său un amestec ciudat de nehotărâre şi fermitate, grija de a nu pierde niciun dram de măreţie şi în acelaşi timp de a părea întru totul în largul său, o mare dificultate de a şti cât îi este permis unei regine să se arate familiară şi cât rezervată, precum şi gândul atotprezent: «Sunt regină, trebuie să mă port, să simt şi să vorbesc ca o regină.» Purta o rochie de satin negru împodobită din plin cu steluţe şi mărgele de aceeaşi culoare. Cercei negri ca pana corbului îi atingeau umerii la fiecare mişcare. Tenul trandafiriu, unul dintre cele mai frumoase pe care le-am văzut vreodată, o făcea să semene cu o divinitate robustă a munţilor, cu o zână, dar nu una diafană. Doar acel lucru misterios, apanajul educaţiei alese şi al originii nobile, acel «nu ştiu ce» pe care-l au reginele şi alte puţine privilegiate – regine fără să se fi apropiat vreodată de tron, ducese fără coroană – îi lipsea acestei frumuseţi balcanice care, din această pricină, nu reuşea să fie un model real de

Suveranii Serbiei măreţie şi nenorocire. Mă gândesc adesea la cuvintele unui mare scriitor: «O femeie nefericită are nevoie de multă inteligenţă pentru a face din suferinţa ei o diademă şi din lacrimile ei, o coroană.» Regina Natalia n-a avut niciodată o astfel de inteligenţă, deşi era înzestrată cu destule virtuţi şi avea o inimă duioasă. Când intră,

alături de Regina noastră, în marele salon al Castelului Peleș, diferența se văzu foarte bine: Carmen Sylva, obișnuită din copilărie să joace un rol oficial, o făcea fără efort și reușea să-și estompeze personalitatea în dorința de-a cunoaște caracterul și gândurile persoanelor cărora li se adresa. Regina Natalia nu vorbea decât despre ea, despre cum vedea ea Serbia, poporul sârb și armata lui, despre suveranii pe care-i întâlnise. Ne apăru atunci limpede teribila greșeală a întregii ei vieți, o greșeală care ne-a desluşit şi de ce calităţile ei indiscutabile, puritatea sa sufletească şi bunele sale intenţii fuseseră inutile. Regina Natalia, spre deosebire de celelalte regine, voise să trateze problemele ei personale – conflictele ei, furia ei pentru că fusese părăsită pentru o altă femeie – ca pe niște afaceri de stat.

După dejunul oficial, cele două regine s-au retras în salonul oriental al castelului, unde am fost rugată să mă duc și eu. Florile înmiresmau încăperea, iar prin aerul sufocant de-afară venea până la noi vuietul muntelui. Lăsasem uşile deschise şi lumina se reflecta pe pereţii tapisaţi cu mătase brodată.

În rochia ei neagră, regina Natalia contrasta cu splendoarea asiatică a încăperii, iar blândul chip al lui Carmen Sylva, înveşmântată în costumul ei românesc, alb și fin, părea un nor căzut din cer în atmosfera unei odăi din o *mie și una de nopți*. Regina Natalia nu prea ştia cum să înceapă conversația și se juca nervos cu evantaiul. Apoi, cedând parcă unui impuls irezistibil, spuse: «N-am primit în dimineața asta nicio scrisoare de la Saşa. Mă bucur că voi petrece această zi de mare nelinişte pentru mine în compania Maiestăţii Voastre. Când sunt singură, în apartamentele mele, nu pot decât să umblu în lung și în lat și să plâng.» – «Fiul dumneavoastră vă scrie în fiecare zi? întrebă cu amabilitate Regina noastră. Este o mare mângâiere.» – «În fiecare zi? A, nu! Numai o dată pe săptămână, iar astăzi ar fi trebuit să primesc scrisoarea. Trăiesc o săptămână întreagă în aşteptarea acestei zile.» Se opri o clipă, apoi adăugă: «Pot să închid uşa? Lumina asta mare mă deranjează.» Devansasem gestul Reginei și, după ce am închis uşa, pereţii şi mobilele au fost învăluite de-o umbră purpurie. Splendoarea zilei de vară şi vuietul torentului nu ne mai atingeau. Regina noastră reluă ultimele cuvinte ale reginei Natalia: «Nădăjduiţi, aşteptaţi. Nu plângeţi câtă vreme aveţi ceva de sperat, ceva de aşteptat!» – «Uitaţi-vă, spuse regina Natalia, iată-l pe fiul meu la vârsta de şapte ani și iată-l aşa cum arată acum, un băiat frumos care mă iubeşte atât de

mult! Mă tem să nu-l înveţe să mă urască, să fie aspru, egoist şi laş! Oh, câte nu ne dorim pentru fiii noştri! Ce eroi, ce sfinţi am vrea să facem din ei!» – «Ca erou, ar muri tânăr, răspunse regina

Elizabeta. Şi ar trebui să sufere mult ca să devină sfânt. Uraţi-i numai să fie un om cumsecade. Toate bucuriile omeneşti vin din bunătate.» – «Va fi rege, va fi un personaj superb, celebru.» – «Dar, spuse Carmen Sylva, destinul cel mai măreţ şi demn de invidiat nu este oare acela de-a fi un rege bun şi paşnic? Speraţi să-l revederi curând?» – «O, da, poate! Dar niciodată, chiar niciodată el nu va mai fi numai al meu. Nu va mai fi niciodată micuţul meu Saşa!» – «Copilul unei regine nu-i aparţine mamei lui, ci poporului, care se va îngriji de el şi-l va iubi, destinului şi lui Dumnezeu.» – «Da, poporului, destinului şi lui Dumnezeu», repetă regina Natalia ca un ecou, ridicând capul neatinsă de vreun presentiment.

Am revăzut-o pe regina Natalia la Paris, la un *garden-party*, una din acele reuniuni care sunt, de fapt, doar un pretext pentru a etala toalete elegante şi a asculta muzică bună. Ferestrele marelui salon dădeau spre peluza unde, în mijlocul unui grup de doamne, am recunoscut-o pe Regină. Am găsit-o aproape neschimbată – devenise doar ceva mai masivă, iar tenul său roz căpătase o tentă mai vie. Părea mai deprimată şi mai gravă decât o văzusem în România.

M-am aşezat pe terasă şi am privit spectacolul vesel. îmi aşteptam câteva prietene, cu care îmi dădusem întâlnire. Două doamne îşi apropiară scaunele de al meu. Una dintre ele, o franţuzoaică, mă salută, iar cealaltă, pe care nu o cunoşteam, sta cu spatele. Purta o rochie simplă de serj cenuşiu; de îndată ce începu să vorbească, am recunoscut tărăgăneala ruşilor atunci când vorbesc franţuzeşte. Era Dragă Maşkin, care avea să devină o regină nefericită. Deşi nu o cunoşteam la acea vreme, persoana ei mă interesa şi doream să-i văd chipul. Câteva cuvinte pronunţate cu o voce cântată m-au uimit: «Eu, să mă căsătoresc? Nici nu mă pot gândi la aşa ceva, sunt o femeie bătrână!» Un zâmbet uşor îi însoţea vorbele. «Am terminat-o cu Satan şi cu plăcerile lumeşti. De altfel, nimeni nu se mai uită la mine.»

După un protest mut din partea celeilalte doamne, vocea insinuantă a continuat: «Nu sunt nici cochetă, nici nestatornică. Singura mea ambiţie se concentrează asupra acestei idei: să-i plac.» Şi arătă înspre locul de pe peluză în care se află regina Natalia. – «Şi aveţi o viaţă plăcută?» – «Da, dar foarte potolită. Am fost atât de nefericită şi

de neînţeleasă, atât de brutalizată de familia soţului meu, după moartea lui, încât nu-mi mai doresc decât tihnă. Biarritz este un oraş odihnitor, iar Regina este aşa de bună, că m-am ataşat enorm de ea… Sunt mai mult decât o doamnă de onoare.» Am auzit din nou acel râs forţat, care trăda, mai mult decât vorbele, o personalitate puternică. Apoi adăugă: «Sunt câteodată camerista ei. îmi place să-i pieptăn minunatul păr negru. În acele momente ne povestim vieţile. Şi ea a suferit. Cât de cumplit este să fii regină! Cum poate o femeie inteligentă să invidieze o asemenea soartă?» – «Sst!» Cealaltă doamnă îi şopti ceva la ureche însoţitoarei sale, care se întoarse brusc şi mă privi drept în faţă. Avea un chip foarte plăcut, deşi nicio trăsătură nu atrăgea atenţia în mod special. Tăietura nasului nu era clasică, gura se încreţea nervos şi părea că schiţează un zâmbet care nu avea curajul să înflorească. Părul negru lucios se ondula în jurul unei frunţi joase, brăzdate de riduri pe care nu le făcuse însă vârsta, ci gândul slujind o voinţă activă şi energică. Numai ochii erau perfecţi, dimpreună cu sprâncenele, şi evocau forţa de seducţie a unei hurii. Privirea era vagă, ca fascinată de o imagine îndepărtată, dar căpăta o sclipire autoritară atunci când fixa chiar scena din faţa noastră. Femeia avea un corp plăpând şi îmbrăcăminte modestă. îşi întoarse repede ochii, după ce mă fixase, şi conversaţia reîncepe.

În timp ce doamna Dragă Maşkin îşi descria existenţa nefericită şi povestea cât de bună fusese regina Natalia cu ea, apusul cobora încet peste grădina pariziană, învăluindu-ne într-o atmosferă împăcată. Murmurul vocilor, acordurile muzicii militare, invitaţiile servitorilor ce purtau tăvi pline de fructe şi răcoritoare, mângâierile unui soare blând apunând pe draperii de muselină – totul contribuia la reuşita acestor clipe de calmă desfătare. «O, suntem aşa de fericiţi în Franţa!», încheie doamna Draga, ridicând un pahar de şampanie. «Dacă ar depinde de mine, nu m-aş mai întoarce niciodată în Serbia.» – «Dar cine v-ar putea obliga să vă mai duceţi în ţara aceea oribilă?» – «O, nu e oribilă! E ţara mea, dar acolo am duşmani, pe când aici toată lumea mă iubeşte. Vedeţi, Regina este o mamă foarte devotată şi va dori cândva să-şi vadă fiul mai des decât o face acum, la Biarritz, unde el nu vine decât din când în când şi pentru câteva zile. Se va întoarce la Belgrad, unde o voi însoţi, iar dacă se instalează acolo, adio flirturi, adio orice speranţă de căsătorie! Nu mă voi recăsători, sunt prea bătrână, nu îndeajuns de frumoasă şi nici nu flirtez. Presupun, de altfel, că îmi voi uita şi limba

maternă. Am devenit atât de cosmopolită, încât în vara asta, la Biarritz, tânărul Rege a descoperit că nu mai înțelegeam anumite cuvinte sârbești și m-a tachinat pe tema asta.» – «Cum arată tânărul Rege?» – «Nu e frumos, e încă un copil. Se poate spune chiar că este foarte urât și nespus de miop! Am vrut să-l învățăm să danseze, dar este stângaci ca un urs care joacă pe cărbuni aprinși. E un tânăr sălbatic: nu știe nici să salute, nici să se întrețină cu o doamnă. Dar este încă tânăr. Un copil, ce mai! M-a rugat să valsez cu el pentru că nu avea destulă încredere în el însuși ca să ia la dans vreuna din doamnele prezente. Cum știți, eu nu dansez, n-am mai dansat de ani de zile și i-am spus Regelui: „Sire, sunt prea bătrână ca să mai valsez”, dar Regina a insistat, căci voia să-i conduc fiul prin labirintul dansului. Regele s-a împiedicat, aproape că a căzut și sunt sigură că am făcut pe toată lumea să râdă.» – «Dacă nu vă place să dansați, dacă nu vă place să flirtați, dacă nu vă surâde ideea de a vă recăsători, totuși, ce vă place?» – «Regina mea și o viață liniștită alături de ea. Dar îmi mai plac și multe alte lucruri: muzica, de exemplu, muzica militară. Există în ea ceva irezistibil, atât de puternic. Ascultați orchestra! Să ne uităm în program. Ah, e Schumann! Mă omor după Schumann.»

Draga se ridicase în picioare. Era de talie mijlocie; și-a pus mâna mică, înmănușată pe balustrada de „marmură a terasei. În amurg, razele de soare îi mângâiau trăsăturile delicate, trimițându-i un semn de rămas bun printre copaci. Sub voaletă înflorea un surâs pe buzele albite de răcoarea serii. Și din nou ochii ei căpătară o expresie vagă; se uita undeva departe, în viitor – departe, departe, în adâncurile soarelui de un roșu sângeriu.

Melodia lui Schumann se pierdu în noapte. Această femeie sortită nefericirii ascultase tocmai muzica tristă ce avea să răsune pe aleile și în grădinile dimprejurul palatului de la Belgrad în dimineața fatală în care, după o zadarnică luptă, cuplul regal va sfârși țeapăn și rece.

Margkervtas de *Scurola*.

Văxitims rtqelui Italiei

După ce ne-am cufundat privirea în lumina pură ce scaldă cele șapte coline, cu sufletul obosit de contemplarea trecutului Romei și uimit de splendoarea monumentelor care dau un înțeles fiecărui pas făcut de călătorul avizat, ne întoarcem pe încetul la viața modernă și trăsura noastră își croiește drum printre vehiculele ce se îndreaptă

spre Villa Borghese sau spre Villa Pamphili.

O mişcare neprevăzută în mulţime anunţă un eveniment: în ciuda oboselii, ne înviorăm şi căutăm să aflăm care e cauza agitaţiei. Se deschid peste tot ferestre, se flutură batiste. Trecătorii au un aer mulţumit şi cântă cu entuziasm în urechile noastre: «*La Benedetta Regina*, *la nostra Margherita*, îl *nostro* întruchipează laolaltă soarta poporului său şi a propriei dinastii; căci ea aparţinea de două ori casei de Savoia şi era de două ori prinţesă italiană înainte de a deveni regina Italiei. E singura dintre soţiile de regi care n-a fost nevoită să trăiască în altă ţară decât a ei; numai ea le poate vorbi supuşilor în limba ei maternă şi reuneşte în sufletul ei defectele şi calităţile neamului. Doar ea le-a dăruit un rege în vinele căruia nu curge decât sânge italian. Michelet[6] a spus: «Prin natura căsătoriilor regale, copiii regilor trebuie să fie întotdeauna străini în ţara lor.» Regelui Italiei nu i se poate face acest reproş. Toată lumea ştie cât de frumoasă a fost viaţa reginei Margherita şi cât de iubită este în ţara ei. În cel mai mărunt sat din Piemont, ca şi în cele mai somptuoase oraşe din sudul Italiei, fiecare *contadina* o numeşte «Margareta noastră», iar în cercurile cele mai înalte ale societăţii se spune că mama Regelui e o femeie

---

[6] Regina binecuvîntată, Margareta noastră, viitorul nostru ! (în limba italiană în text - n. trad.).

turile caracteristice, esenţa sufletului lor aşa cum mi s-a arătat în multele ocazii în care aceste înalte personaje etalau în faţa scriitorului şi a poetului sentimente pe care credeau că le exprimă în faţa unei oarecare femei de lume.

In cele cîteva luni pe care le-am petrecut la Roma, părinţii mei, care stătuseră aici o parte din vara şi din toamna dinaintea sosirii mele — tata fiind la acea vreme reprezentatul ţării noastre la Curtea italiană — vorbeau adesea cu mare admiraţie despre regina Margherita şi regele Umberto1, la care se duceau adesea în vizită. Marea durere, suferinţa cruntă care mă adusese în locuinţa noastră provizorie din Oraşul celor şapte coline mă ţinea departe de orice altă preocupare. Nici farmecul cetăţii divine, nici frumuseţea severă a faimosului for, nici binefăcătoarea lumină care cobora din cer, nici valurile mării azurii, nici măreţia palatelor străvechi, nici apusul învăluind Palatino şi colina lui Ianus, nici măcar interesul stîrnit la Roma de confruntarea dintre puterea spirituală şi cea temporală n-au reuşit să mă smulgă din durerea mea, din negura în care mă cufundam din ce în ce mai adînc. Faptul că am văzut-o pe regina Margherita n-a avut - ca, de altfel, nici vreo altă manifestare a frumuseţii — darul de a-mi alina deznădejdea. Cînd am întîlnit-o pe stradă, mama mi-a spus în zadar : « Iat-o pe Regină, priveşte-o, te rog ! Uită-te cum

desăvârşită. Pentru cei care n-au cunoscut-o, acest sentiment poate părea exagerat, căci prea e îmbrăţişat de toate păturile sociale şi niciodată pus la îndoială. Nu voi povesti aici numeroasele anecdote puse pe seama ei, nu voi descrie preocupările ei zilnice şi nici nu-i voi face biografia. Principalul scop al acestor pagini este acela de a înfăţişa impresiile mele despre reginele şi regii pe care i-am cunoscut şi cu care am stat de vorbă; de-a le zugrăvi cât mai clar cu putinţă trasă

Jules Michelet (1798 – 1874), istoric şi scriitor francez (*ti*. trad.).

zâmbeşte! Mi-a vorbit adesea despre tine, şi încă atât de frumos! Ne primeşte întotdeauna în rochie decoltată! Aşa e obiceiul aici, la Curte, ca ambasadorii străini să fie primiţi în straie de ceremonie. Din multe puncte de vedere, este o Curte foarte simplă; şi totuşi, eticheta este foarte complicată. Prinţul de Nea-pole i-a vorbit îndelung mamei sale despre vizita lui în România şi despre tine… Mama şi fiul ţin mult unul la altul! Când e plecat, îi scrie în fiecare zi, ba uneori chiar de două ori pe zi. Te rog, priveşte-o!»

Când trăsura regală s-a încrucişat cu a noastră, de-abia mi-am ridicat privirea, neputându-mi învinge deprimarea şi indiferenţa. Surâsul Reginei s-a oprit însă asupra mea de câteva ori şi ochii ei albaştri i-au căutat pe ai mei. Am simţit că Regina avea pentru mine – şi voia să mi-o arate – mai mult decât o bunăvoinţă trecătoare. Însemnele rangului său şi privirea plină de compasiune mi-au trezit cele mai chinuitoare amintiri. E greu să te împotriveşti voinţei şi bunătăţii reginei Margherita. La începutul toamnei, Regina i-a acordat mamei o lungă audienţă. Am crezut că, după această întrevedere ceremonioasă, mama avea să se întoarcă de la Quirinale[7] încântată,

---

[7] se fi cerut permisiunea de a-i prezenta omagiile. Aşteptaţi o încurajare, nu-i aşa ? Ei bine, o ai şi îţi sugerez următoarele : scrie-i marchizei de Villamarina şi solicită-i favoarea unei audienţe. Regina te va primi imediat. Vorbesc ca şi cum aş fi purtătoarea unui mesaj oficial. Crede-mă, vorbesc în cunoştinţă de cauză, scrie-i marchizei! »

In această situaţie, tactul şi delicateţea reginei găsiseră modalitatea de a-şi satisface dorinţa fară ca demnitatea ei să aibă de suferit. I-am scris de îndată marchizei de Villamarina, prietena cea mai apropiată a Reginei, demnă de afecţiunea şi încrederea stăpînei sale regale.

dar fără să fi aflat nimic nou, că şi una, şi cealaltă aveau să evite cu grijă delicatul subiect de conversaţie care eram eu. Nu cunoşteam însă obi

---

A doua zi, mama şi cu mine am fost invitate la Regină la orele două. Era o convocare precipitată şi la o oră mai puţin convenţională decît de obicei. Emoţionată şi impresionată, căutam să ghicesc ce urma să-mi spună Regina ; mi-am amintit că-i plăcea să pună multe întrebări. Cum avea să mă privească, pe mine şi destinul meu potrivnic ? Ce părere va avea o regină — care era de două ori regină, prin naştere şi prin căsătorie, şi care acorda o mare importanţă sîn-gelui regal — despre o femeie care ar fi putut deveni regină fără a avea nici un asemenea drept ?

Aceste gînduri şi altele asemănătoare îmi umblau prin minte atunci cînd, traversînd în trăsură curtea palatului, închisă de construcţii gălbui — şi cu o singură dîră de soare alunecînd de-a lungul vechilor pietre -, mi-au trecut prin faţă, fulgerător, statuile lui Castor şi Pollux. In hol, un şir de soldaţi înalţi, cu săbii şi caschete scînteietoare, au dat onorul. Am urcat pe scara cu trepte atît de joase şi comode, încît abia de simţeam suişul. In anticameră se aflau zece sau doisprezece lachei din cei îmbrăcaţi în livrea stacojie pe care-i vedem totdeauna însoţind echipajele regale la Roma sau la Londra. După ce am schimbat cîteva cuvinte curtenitoare cu princi-pessa romana — doamna de onoare care era de serviciu în ziua aceea şi care se străduia să-mi arate tablourile de mare valoare adunate în salonul albastru —, şi-a făcut apariţia marchiza de Villamarina. Era semnul unei mari favori, căci marchiza e foarte ocupată şi-i primeşte arareori pe vizitatorii Re-

mabilă tristeţe în adierea care mătură laguna, în şoaptele vîslelor care trec, noaptea, pe lîngă scările de piatră. Dar, fireşte, n-aţi văzut Veneţia cu ochii lordului Byron ! » — « Nu, Doamnă, eu am văzut-o cu ochii lui Tiziano, cu ochii soarelui care se miră şi el de frumuseţea pe care o iscă în ape înainte de-a se scufunda în ele. Mi se părea că aud rîsete şi zvon de petrecere plutind pe canalele dintre palate... » — « Da, Tiziano, Veronese, soarele Veneţiei! Şi ei sînt bucuria oraşului! Şi Tintoretto, îl admir pe Tinto-retto, gloriosul gigant. Scara uriaşului trebuie că se numeşte aşa din cauza lui. Există frumoase descrieri ale Veneţiei, atît de multe, încît ai impresia că oraşul aruncă aceeaşi vrajă asupra celor care încearcă să-1 zugrăvească în scris. Dintre toate, eu le prefer pe cele ale lui Pierre Loti... Am citit şi recitit toate paginile lui despre Veneţia şi mă emoţionează la fel de mult ca Chateaubriand. » îmi vorbi apoi despre regina României: « Ah, cît de mult o iubesc şi o admir pe Regina dumneavoastră ! Am văzut-o des în această toamnă la Pallanza1. Mi s-a întîmplat să mă duc la ea dimineaţa foarte devreme ; o găseam în pat şi petreceam împreună momente foarte plăcute, pe care nu le voi uita niciodată. Este o fiinţă extraordinară ! Suferinţele n-au facut-o să-şi piardă deloc blîndeţea. N-aţi fost la Pallanza, nu-i aşa ? Este un colţişor încîntător, care se pare că-i place mult Reginei. Vreţi

1 Palatul Quirinale, construit în secolul al XVI-lea, a fost reşedinţa de vară a Papilor, iar după 1870, locuinţa regilor Italiei (*n. trad*).

de *Savoia*, ginei. Ne întâmpină deci şi ne arătă uşa care ducea la apartamentele regale.

Plutim deodată în alb şi auriu, ca şi cum am avea în faţa ochilor un peisaj înzăpezit, luminat de soare. Regina, în rochia ei albă şi cu părul blond, părea că radiază. Avea în mâini o carte, pe care o puse pe un taburet, şi, după ce-i indică mamei un fotoliu scund, îmi face semn să mă apropii, mă luă de mână şi mă pofti să mă aşez pe canapea alături de ea. Cu o mişcare graţioasă, se depărta puţin şi, ţinându-mă în continuare de mână, îmi spuse: «Vreau să vă văd mai bine. Am văzut multe portrete de-ale dumneavoastră, dar niciunul nu vă seamănă. La urma urmelor, originalul n-are pereche, importantă e impresia vie pe care o resimţim în prezenţa omului în carne şi oase.»

La gât şi pe degete are o mulţime de perle şi de diamante, nestemate scânteiază în părul ei şi-i coboară pe frunte; pe trup şi în jurul ei, Regina latină revarsă o bogăţie demnă de o împărătească bizantină. Albul de zăpadă al încăperii luminate de soare, mătasea şi catifeaua brodate cu flori aurii pe o urzeală cu fir de argint, întreaga splendoare a decorului în care se afla indică importanţa imensă pe care o acordă Regina exigenţelor rangului său. Vocea ei blândă şi plăcută distona straniu cu acest fast. Trecea de la un subiect la altul ca o pasăre sărind de pe o ramură pe alta în pădure. Conversaţia ei însufleţită dădea la iveală o asemenea varietate de informaţii şi opinii personale încât era limpede că Regina nu cădea pradă reveriilor în orele ei libere. Această conversaţie documentată era atât de atrăgătoare, încât o putem lesne compara cu versurile poeţilor al căror lirism îşi ia zborul spre cer, pentru ca apoi să coboare pe pământ, unde regăsesc aceeaşi limpezime a limbajului ca şi în dialogul lor cu stelele.

Cu multă abilitate, regina Margherita evită să facă o aluzie directă la cauza mâhnirii mele, dar vorbi despre ceea ce-mi adusese pe chip lacrimile văzute de ea. «N-ar trebui să fiţi atât de îndurerată. Sunteţi tânără şi sunteţi poetă. îmi plac scrierile dumneavoastră, aşa cum le plac tuturor celor care vă citesc. Ce poate fi mai încântător pentru o femeie şi mai plăcut sufletului ei decât să audă lumea spunând în urma ei: „Este poetă!” Să nu vă închipuiţi că mă adresez orgoliului dumneavoastră feminin… Îi vorbesc minţii dumneavoastră,

sufletului şi sentimentului datoriei, pe care îl aveţi. De câte ori nu mi-am dorit să fiu şi eu poetă! Când, prin ceaţa dimineţilor de toamnă, urc pe cărări de munte, pe potecile mele preferate, ceva în mine cântă un imn frumuseţii, dar sunt neputincioasă să-l traduc în cuvinte.» Apoi continuă: «Vă place Veneţia? Veneţia ar trebui să ne facă pe toţi poeţi. Mă întreb ce simte un poet adevărat la Veneţia. V-am urmărit toate mişcările când aţi însoţit-o acolo pe Regina dumneavoastră. Regret că n-am putut veni şi eu atunci! Veneţia e minunată, nu-i aşa?» – «Da, Doamnă, este oraşul miilor de bucurii.» – «De bună seamă, aşa este, dacă o spuneţi dumneavoastră, care aţi suferit şi aţi plâns atât de mult acolo! Există, totuşi, o inexpri-*Margherita*, de *Savoia*, importantă, cea cu care ar fi trebuit să încep!» Şi, cu o voce căreia se străduia să-i imprime un ton rece şi ceremonios, Regina adăugă: «Sper că veţi avea un sejur plăcut aici şi că o să vă placă totul şi toată lumea în Italia. Veţi mai veni în vizită, nu-i aşa? întreabă ea cu un glas care redevenise natural. Vedeţi, uit mereu regulile etichetei, dar sunt sigură că această vizită v-a făcut bine. Obrajii dumneavoastră au căpătat culoare, iar ochii vi-s mai strălucitori. Sunt un doctor foarte bun. Vă mai aştept, vă aştept cât de curând!»

În pofida acestei insistenţe amabile, au trecut câteva luni fără să-mi exprim dorinţa de a reveni la Quirinale… Dar amintirea fermecătoarei Regine şi a bunăvoinţei sale, care nu mă părăsise, reuşise să producă în viaţa mea o schimbare. Cei din familia mea aveau în acel moment onoarea de a se afla foarte des în compania Maiestăţii Sale. Nu uita niciodată să întrebe de mine. Nu trecea nicio săptămână fără să primesc mişcătoare dovezi de interes din partea augustei sale persoane. Când ne-am hotărât să plecăm de la Roma – tatăl meu dorea să se întoarcă în România –, m-am amărât grozav. Iubeam cu patimă Roma. Mă legasem de ea aşa cum te legi de locurile unde ai suferit mult şi ai sperat mult; de altfel, Cetatea eternă mă fermecase şi mă simţeam în largul meu în mijlocul acestor splendori şi al tristeţii palatelor ei. Regretelor despărţirii li s-a adăugat mâhnirea de-a pierde vecinătatea imediată a reginei Margherita; n-aveam să-i mai văd în fiecare zi fermecătorul surâs şi nici să mă mai bucur de influenţa binefăcătoare a prezenţei sale. Toată lumea fusese atât de bună cu mine, atât în sferele cele mai înalte ale societăţii, cât şi în mediile cele mai modeste, am simţit atât de multă simpatie în singurătatea mea de atunci, încât gândul de-a lăsa deoparte tot ce-mi adusese alinare mi se părea

îngrozitor. Trebuia să-mi iau rămas bun de la Regină, de la idolul naţiunii şi, prin ea, de la toţi ceilalţi.

Regina ştia că ceruserăm audienţă pentru a-i prezenta omagiile înainte de plecare. A surâs cu tristeţe. «Aşadar, plecaţi! Să ştiţi că vă compătimesc! Nicio persoană în măsură să înţeleagă Roma nu părăseşte această cetate glorioasă fără regrete amare. Fiecare nor de pe cer, fiecare smoc de iarbă are un înţeles aici. îmi pare tare rău pentru dumneavoastră. Chiar trebuie să plecaţi?» – «Din păcate, da, Doamnă.»

N-am văzut-o niciodată pe regina Margherita mai frumoasă decât în ziua aceea. Ochii ei aveau cu adevărat nuanţa violacee a golfurilor Mediteranei, iar rochia ei violetă presărată cu flori de aur se aşeza în jurul trupului ei precum umbrele amurgului pe grădinile şi terasele Romei.

«Mă prezint în faţa Maiestăţii Voastre înainte de a pleca. Am solicitat onoarea de-a avea această audienţă nu numai pentru a-i mulţumi Reginei pentru simpatia şi drăgălăşenia sa, ci şi pentru a mulţumi naţiunii italiene şi întregului popor. Vreau să le mulţumesc prin intermediul celei pe care ei o adoră.

Maiestatea Voastră este simbolul preaiubit al ţării şi la picioarele sale doresc să mă plec. Toată lumea a fost bună şi atentă cu mine, o străină care a adus cu ea o lume de durere şi deznădejde.» – «Da, ştiu, sunt sigură că toţi au fost buni cu dumneavoastră, dar vă rog să nu uitaţi – şi Regina ridică mândră capul, făcând să-i scânteieze atât de tare diamantele din păr, încât părea să fie aureolată de mai multe coroane –, vă rog să vă amintiţi că Italia n-a fost generoasă cu dumneavoastră din simplă bunătate. Italia este ţara cavalerismului şi a romanului. Sunteţi femeie, sunteţi poetă şi sunteţi nefericită, slabă şi descurajată. Pentru a deveni o eroină în ţara noastră, e destul ca destinul sau iubirea să te rănească. Dacă, atunci când vă era bine, aţi fi venit printre noi, n-aţi fi fost, poate, primită la fel şi n-aţi fi putut înţelege întru totul generozitatea naţiunii noastre. Când veţi fi din nou fericită – şi, fără îndoială, *veţi fi* –, întoarceţi-vă la Roma şi arătaţi-i Romei surâsul dumneavoastră, aşa cum i-aţi arătat şi lacrimile.» – «Dar Regelui, cum să-i arătăm Regelui devotamentul şi gratitudinea noastră? Nu vom putea uita niciodată interesul şi bunătatea pe care ni le-a arătat!» – «Ah, dintre toţi, Regele este cel mai cavaler. Am să-i repet tot ce aţi spus despre Italia şi despre el însuşi şi se va bucura,

mai mult pentru Italia decât pentru el.»

Încăperea în care albul şi auriul străluceau ca zăpada la soare era acum scăldată de ultimele raze ale soarelui de toamnă. Ferestrele erau deschise şi oraşul se cufundase în vălul argintiu al apusului. Asemenea unei fortăreţe, domul catedralei San Pietro se ridica deasupra celorlalte biserici. M-am gândit la semnificaţia sa mistică şi mi-am zis, în adâncul inimii, că şi în palat există o forţă imaterială la fel de pură ca veşmântul imaculat al bătrânului Papă.

Nimic nu dădea de bănuit că Regina aceea mândră de a fi soţia unui Rege-cavaler în ţara cavalerismului îl va plânge într-o zi, copleşită de o cumplită tragedie, că-l va vedea răpus de o moarte violentă!

Dar atunci când îşi lua rămas bun de la noi, pe colina Quirinale, surâzând, în sufletul ei era pace!

şi reqiKO/ EUtuv

Merită să remarcăm că nu cunoaştem încă personalitatea reală a actualului rege al Italiei1, deşi domneşte deja de ani buni şi i s-au adus cu dărnicie toate elogiile rezervate prinţilor. În zadar s-au străduit unii să-i facă portretul şi să relateze anecdote ca să ni-l facă mai accesibil. Există ceva misterios până şi în înfăţişarea lui. Vorbeşte puţin cu străinii, iar anturajul său politic nu se poate lăuda că a obţinut prea multe declaraţii de principii din care să-şi facă o idee despre convingerile sale. Nu se ştie nimic – în Italia, mai ales – despre temperamentul şi aspiraţiile tânărului Rege. Toată lumea recunoaşte, în schimb, că este un om abil şi, de la Roma la Palermo, de la Milano

1 Victor-Emmanuel al III-lea, rege al Italiei (1900 – 1946). Fiul lui Umberto I şi al reginei Margherita de Savoia (n.trad.).

la Neapole, este prezentat ca un soldat desăvârşit, tot atât de priceput în a comanda pe cât era pe vremuri în a executa ordinele. Dar calitatea pentru care poporul italian a îndrăgit atât de mult casa de Savoia, trăsătura caracteristică a vechii familii, se pare că-i lipseşte cu totul Regelui, deşi acesta este înţelept, prevăzător, curajos şi, din aproape toate punctele de vedere, demn de glorioşii lui înaintaşi. Cum nobila casă de Savoia, care se mândreşte cu o ascendenţă mai veche şi mai aleasă decât cea a Habsburgilor, a strălucit prin măreţie şi eroism, ea poate oferi o mulţime de portrete de cavaleri, conţi şi duci, ce par să se fi preocupat de a lăsa moştenire secolelor viitoare imaginea atitudinilor şi a prestigioaselor lor costume. Cât despre prinţese, ele ne privesc cu superbie sau ne surâd îngăduitor din nenumărate muzee.

Plăcuţa de sub fiecare portret ne aduce la cunoştinţă că doamna era regină prin căsătorie sau mama unui rege. Astfel, Francisc I, unul dintre cei mai populari suverani ai Franţei, este fiul unei prinţese savoaiar de ducesa Luiza de Angoulême. Aceasta a trăit multă vreme cu teama că tronul nu-i va reveni preaiubitului ei fiu dacă i s-ar fi născut un copil bătrânului rege al Franţei, Ludovic al XII-lea, care, după decesul primei sale soţii, s-a căsătorit cu Maria Tudor, sora lui Henric al VIII-lea. O altă prinţesă din această mare familie este tânăra ducesă de Burgundia, care a venit la Versailles înainte de a fi împlinit vârsta de zece ani pentru a se căsători cu nepotul lui Ludovic al XIV-lea, a cărei tristă odisee a fost povestită de un ilustru istoric francez. Şi totuşi, nicio legenda care evocă măreţia trecută sau faptele eroice ale acestei nobile dinastii nu se compară cu povestirile actualului rege al Italiei, atunci când ajunge într-o conversaţie să abordeze acest subiect. Cunoaşte până în cele mai mici amănunte firea fiecăruia dintre înaintaşii lui. Faptele lor de vitejie, aventurile primejdioase, nenorocirile, izbânzile şi gloria lor par să reînvie de îndată ce începe să istorisească în stilul său pasionat dar convingător.

În lungile mele călătorii, am avut ocazia să văd numeroase documente şi tablouri referitoare la casa de Savoia – *la casa di Savoia*, cum se spune în Italia – şi m-am emoţionat adesea răsfoind pagini prăfuite sau rătăcind prin galeriile cu chipuri veşnic tinere care te întâmpină pe pereţi ca o armată de fantome. M-au marcat mai ales două impresii care, cât voi trăi, vor lumina pentru mine cuvântul «Savoia». Prima s-a produs atunci când l-am putut auzi pe Victor-Emma-nuel al III-lea vorbind despre războinicii şi prinţii cărora le datorează sângele său nobil. A doua impresie este foarte recentă. Am resimţit-o în cursul unei peregrinări printre comorile de arheologie ale Franţei. M-am dus să văd una dintre numeroasele bijuterii arhitecturale consacrate credinţei în această ţară. Rătăceam prin biserica albă, luminoasă, asemănătoare cu catedralele Italiei în care se conservă sentimentul pur al frumuseţii păgâne. Mi se părea că vorbele Prinţului se îngemănau cu liniştea ce învăluia albul mormintelor şi, în imaginaţia mea, spusele regale întăreau ceea ce spunea acea tăcere.

Vitraliile reprezentau un duce de Savoia îngenuncheat, atât de absorbit de rugăciunea sa, încât lăsase să-i cadă alături mănuşa de oţel şi nici nu remarca prezenţa sântului sub al cărui patronaj se afla. De secole, tânărul şi frumosul duce se ruga în această biserică, fără să-i

pese că pământul pe care se ridica ea nu-i mai aparţine familiei sale, indiferent la orice nu era devoţiunea sa. Nu departe de altar se află rămăşiţele sale pământeşti. Nu-şi va mai ridica niciodată mănuşa, nu-şi va mai pune niciodată peste buclele blonde casca pe care o ţine strâns la piept, dar va continua să se roage.

În această biserică, mormintele evocă mai degrabă iubirea decât moartea. Contemplând capodoperele de sculptură ale căror contururi par că se topesc în amurg, uităm că Prinţesa care a construit acest sanctuar şi a cărei imagine este reprodusă în piatră şi în vitralii a fost o femeie puternică, un suflet oţelit, fiica unui Cezar german, mătuşa lui Carol Quintul şi guvernatoarea Ţărilor de Jos. Nu şi-a petrecut viaţa în rugăciune şi în singurătate, ci a avut o existenţă activă, consacrată politicii. De nenumărate ori, călare pe calul de paradă, s-a dus să încheie sau să rupă tratate şi alianţe – era o femeie temută şi respectată de naţiunile aflate sub autoritatea ei.

Biserica mănăstirii din Brou1 este întreagă o poveste de iubire, un roman care îl mişcă pe poet şi

1 Edificiu ridicat de Margareta de Austria – sau de Savoia – (1480 – 1530) în memoria soţului său, Philibert al II-lea cel Frumos (1480 – 1504), duce de Savoia (*n. tra A.*).

pe călător. Pentru ei, Margareta de Savoia, soţia lui Philibert cel Frumos, este o fiinţă atrăgătoare. Logodită cu prinţul moştenitor al Franţei, care a trimis-o înapoi la tatăl său pentru că dorea să se însoare cu bogata ducesă de Bretania, ea a devenit apoi soţia regelui Juan de Castilia, care a lăsat-o văduvă. Soarta a părut să-i surâdă atunci când s-a căsătorit cu ducele de Savoia şi s-a stabilit, împreună cu el, în ţinutul cel mai bogat al ducatului. Dar nenorocirea se ivi iar, căci soţul mult iubit a murit după doi ani de fericită convieţuire. Deznădejdea a pus atunci stăpânire pe ea şi, în amintirea bărbatului care-i fusese atât de drag, îndurerata prinţesă a construit biserica în care odihnesc acum, unul lângă celălalt, cei doi îndrăgostiţi regali. Prin grija ei, imaginea soţului dispărut a fost sculptată şi pictată de trei ori; astfel, graţie iubirii ei, arta ne spune această nemuritoare poveste de dragoste credincioasă.

În trăsăturile frumoase ale ducelui Philibert, înscrise de trei ori în piatră şi pe sticlă, se văd cel mai bine caracteristicile familiei de Savoia, ce pot fi urmărite până la origini. Melancolia feţelor, altfel foarte virile, fermitatea mâinilor puternice, încrucişate pe cască,

privirea Prinţului îndreptată asupra crucii în faţa căreia îngenunchează – toate arată vitalitatea, pasiunea şi evlavia pe care dinastia le-a lăsat moştenire. Câte personalităţi diferite s-au perindat între spiritul cucernic al ducelui îngenuncheat şi sufletul actualului rege al Italiei! Câte puternice aplecări ereditare s-au ivit din unirea acestor străbuni cu aproape toate casele regale din Europa! înaintaşii săi au fost aliaţii caselor de Austria şi de Bourbon, precum şi ai prinţilor italieni din neamuri ce s-au stins între timp; şi totuşi, există încă o înrudire, pe de o parte, cu prive-ghetorul tăcut din biserica din Brou, iar pe de alta, cu toţi eroii ale căror fapte se regăsesc în arhivele acelei *Casa di Savoia*. În preajma fiului reginei Margherita, oricine poate afla urma sentimentelor ţinute la mare cinste în Evul Mediu, care, împletite cu ideile moderne, fac din el un personaj interesant pentru cei ce caută la contemporanii lor relicve îndepărtate. Victor-Emmanuel al III-lea poate fi considerat copilul bucuriei şi al speranţei. Născut atunci când toate inimile aspirau la unitatea Italiei, a primit de la părinţi sângele aceloraşi înaintaşi glorioşi, căci regina Margherita şi regele Umberto erau veri primari. Neapole, cetatea care celebrează bucuria sub cel mai frumos cer cântat vreodată de poeţi, acest oraş superb, încoronat de flori şi păzit de un vulcan –, Neapole i-a dat numele. Când cea de-a douăzeci şi două salvă de tun anunţă că Margherita, pe atunci prinţesă moştenitoare a Italiei, a dat naştere unui fiu, populaţia oraşului însorit se entuziasma peste măsură. Oamenii se salutau pe stradă spunând: *Italia ha un Re* («Italia are un rege»), iar aclamaţiile ajungeau până la palatul aflat pe înălţimile de deasupra golfului, de unde fericita mamă aude strigătele de bucurie, în timp ce tatăl binecuvântează această zi extraordinară. Pe Victor-Emmanuel îl aşteaptă un viitor strălucit. «Nu vrem ca Regele nostru să fie artist sau războinic, îi

Vletor Emma-nuel al III-lea, *şi regina*, *Elena*, cerem numai să fie inteligent, bun şi un italian adevărat.» Generozitatea regelui Umberto era cunoscută – a fost, de altfel, un adevărat italian până la capăt, chiar şi în ziua fatală în care, nesocotind rugăminţile Reginei de a-şi cruţa sănătatea, a prezidat acel miting de unde, întorcându-se, şi-a găsit sfârşitul.

La începutul domniei, mulţi supuşi s-au îndoit că Regele lor ar fi un bun, un adevărat italian, cu inima, cu vorba şi cu fapta, aşa cum fusese tatăl său, căci Prinţul se arăta foarte rezervat în discursuri şi în

purtări, şi nimeni nu părea să ştie mare lucru despre el. Deşi se spunea şi la Curtea noastră că avusese parte de o aleasă educaţie, am primit vestea vizitei lui cu indiferenţă. Eram obişnuiţi să nu acordăm un prea mare interes prezenţei şi discuţiilor cu oaspeţii regali. Ne aminteam de nenumăratele Alteţe Regale şi Imperiale întâlnite în România şi în străinătate care nu se osteniseră să ne pună decât întrebări apatice despre cum o ducem cu sănătatea etc. Dovedeau prin aceasta că posedau doar un vocabular rigid din care extrăgeau la nevoie fraze banale, repetându-le ori de câte ori se găseau în prezenţa unor cunoştinţe noi.

Trebuie să recunosc că am văzut multe persoane de la Curte onorate şi încântate cu firimiturile aruncate de politeţea superficială a unei Alteţe. În ceea ce mă priveşte, n-am putut atinge niciodată acea perfecţiune curtenească. Am avut întotdeauna cel mai profund respect pentru monarhie şi pentru reprezentanţii săi – din pricina dreptului divin acordat de Dumnezeu şi de naţiune capului încoronat –, ca şi pentru toţi membrii familiei regale, dar aceste sentimente tradiţionale de loialitate şi respect au fost şubrezite de meschina curtoazie a unui încremenit *Hoheit* nemţesc sau a unui obscur *DurchlauchO*. Am crezut întotdeauna că obligaţia Alteţelor de a arăta nu numai politeţe, ci şi interes şi simpatie persoanelor cu care intră în contact este una dintre cele mai preţioase prerogative ale lor. Cu ruşine trebuie să mărturisesc că am uimit adesea prinţesele şi prinţii trufaşi care abia de îndură să-şi mişte buzele sau pleoapele când li se adresează inferiorilor, căci le aruncam priviri ironice sau surprinse şi primeam în schimb altele care voiau să spună: «Ce impertinentă!» Trebuie însă să adaug, cu aceeaşi sinceritate, că nobilii de mai mică importanţă sunt cei cărora le place să lase în urmă un şir întreg de curteni încremeniţi de onoarea de-a le fi ascultat vorbirea tărăgănată.

Nu trecuse nicio oră de când prinţul de Neapole era oaspetele Regelui nostru şi temerile ni se şi risipiseră. Poseda o adevărată artă a conversaţiei, pe care o găseşti arareori printre cei de seama lui, şi cu atât mai puţin printre persoanele de rang inferior, a căror profesie depinde de-a dreptul de elocvenţă. Pentru a-i da fiului ei o perfectă stăpânire a etichetei, regina Margherita pusese să se aşeze în cerc scaune goale într-unul din marile sale saloane. Pe fiecare dintre

1 înălţime, maiestate, alteţă – termeni curenţi de referire şi adresare în relaţiile cu casa regală (în limba germană în text – n.trad.).

ele erau scrise numele şi titlul unui personaj aparţinând Bisericii sau statului. Îl punea pe fiul ei, care avea pe-atunci nouă ani, să stea de vorbă cu toate scaunele purtând etichete ca «Episcopul de Milano», «Ministrul Justiţiei», «Generalul B», «Ambasadorul Franţei» etc. Copilul a învăţat astfel repede cum să se adreseze doamnelor şi persoanelor oficiale, fără a lăsa conversaţia să treneze niciun moment. Cunoştinţele sale în domeniul militar şi istoric sunt remarcabile, iar pentru a-i înţelege firea şi gusturile, trebuie să-i evocăm pe câţiva dintre înaintaşii săi, acei duci din vechime care, pe lângă educaţia princiară, aveau şi darul înţelepciunii.

Prinţul de Neapole şi-a petrecut anii cei mai fericiţi din viaţă – cei ai primei copilării – studiind atât de mult, încât, dacă n-ar fi avut-o pe mama sa pentru a-i îndulci clipele cu bunătatea şi dragostea ei, truda şi concentrarea l-ar fi dus la o mare uscăciune – ar fi devenit, cu siguranţă, un singuratic împătimit al cărţilor. Din fericire, iubea sporturile şi, în ciuda eforturilor pe care le făcea pentru a obţine de la corpul său tot ce dorea, firea îl împingea spre acţiuni şi exerciţii violente. îi plăcea să-şi urmeze soldaţii pe cărările de munte sau să alerge laolaltă cu regimentele de *bersaglieri* în pasul acela frenetic pe care îl admirăm cu toţii. Este aproape de necrezut că un prinţ care declară că marea lui bucurie este să-şi petreacă zilele împreună cu trupele, la câmpie sau în păduri „poate fi în acelaşi timp un fin observator al oamenilor pe care-i întâlneşte. Examinarea atentă a seme-I *egi şi regine** pe *care** i-am *cunoscut*nilor săi îl împiedică să-şi exprime propriile păreri de la bun început, căci e preocupat mai mult de gândurile şi reacţiile celuilalt.

Pe de o parte, îi place la nebunie să călărească, să participe la curse şi să mărşăluiască alături de soldaţii lui, iar pe de alta, este pasionat de istorie; a scăpat astfel şi de primejdia de a deveni un simplu soldat de trupă, şi de aceea de a se transforma într-un savant încruntat, «un şoarece de bibliotecă». Dată fiind firea lui, oricare dintre aceste variante ar fi fost posibilă, iar preceptorii lui au avut cu siguranţă de luptat cu natura lui marcată de anumite idei şi obiceiuri. Spre deosebire de mulţi prinţi lipsiţi de energie şi de inteligenţă, care se străduiesc totuşi să imite viaţa marilor militari sau să rivalizeze cu înţelepţii, regele Italiei ar fi putut deveni cu uşurinţă un oştean strălucit sau un istoric desăvârşit, dacă apropiaţii lui n-ar fi păstrat un echilibru între gusturile şi aptitudinile lui.

Să ne întoarcem însă la prima impresie pe care a făcut-o la Bucureşti şi pe care am putut apoi să mi-o precizez la Roma, unde l-am revăzut de câteva ori. Am fost destul de îngrijoraţi aflând că moştenitorul tronului Italiei urma să petreacă trei sau patru zile la Curtea noastră; parcurgând programul festivităţilor pregătite în onoarea sa, văzuserăm că-şi manifestase dorinţa de a nu participa la nicio ceremonie oficială, dacă se putea, pentru că era în doliu. N-aveau să fie deci nici spectacole de gală, nici curse de cai, nici baluri. Avea să-şi petreacă după-amiezile în compania Reginei, în biroul ei sau în

Victor-Ewnuuuiel al ttt-lea, *şi regina** *Elena*, salonul de muzică, acolo unde ne petreceam cea mai mare parte a timpului.

În ziua sosirii sale, prinţul de Neapole a făcut o vizită la cazărmi şi o plimbare cu trăsura prin marele parc din Bucureşti. Apoi a pătruns în incinta consacrată artelor şi poeziei, aruncând în jurul lui o privire scrutătoare. A observat numaidecât tablourile, mobilierul, persoanele prezente – părea că răzbate până în ungherele cele mai ascunse ale fiinţelor, dând la o parte vălul care ne acoperea gândurile şi sentimentele. Ochii lui întrebători treceau de la o figură la alta, observând amănunţit gesturile şi zâmbetul; privirea iscoditoare se afla sub controlul unei politeţi desăvârşite şi evita să insiste asupra persoanei cercetate dacă observa cel mai mic semn de sfială.

«Nu va fi o săptămână plictisitoare», mi-am zis, în timp ce Prinţul înainta salutând, absorbit însă de observaţiile sale mute. Remarcă atunci un surâs amuzat pe chipul Reginei şi spuse: «Maiestatea Voastră mă găseşte, fără îndoială, ciudat şi, poate, grosolan. Caut doar să-mi fac o părere despre persoane şi lucruri înainte de a mă bucura de plăcerea conversaţiei, care constă în a prinde gândul omului din cuvinte. Trebuie să-mi domolesc puţin impresiile înainte de-a le lăsa să pună stăpânire pe mine, aruncând asupra imaginaţiei mele un văl de iluzii. Primul lucru pe care-l fac la sosirea într-o ţară necunoscută este să privesc în jurul meu, să reflectez şi să-i încredinţez hârtiei gândurile mele; astfel, adunând fapte în minte şi în jurnal, devin un soi de dicţionar. Am o memorie excelentă. Se pot găsi acolo, sunt sigur, în ordine, aproape toate persoanele şi locurile pe care le-am văzut, fiecare cu valoarea şi frumuseţea sa.» – «Şi asta vă amuză?» întrebă Regina. – «Este mai degrabă o necesitate decât o plăcere. Nici dacă aş vrea, n-aş putea renunţa. Am observat deja pe drumul de la frontieră până aici câteva

trăsături distinctive ale ţăranilor români. Ceea ce m-a frapat, mai mult chiar decât costumul lor, este felul în care îşi ţin capul. Da, îşi ţin capul sus, lucru neobişnuit la oamenii care sunt toată ziua ocupaţi cu muncile câmpului. Această atitudine are o semnificaţie în cazul lor. Ea arată că aparţin unei naţiuni îndelung oprimate, dar curajoase, o naţiune al cărei gest preferat a fost, generaţii de-a rândul, să ridice capul gândindu-se la asupritor şi să-şi întrerupă zilnic truda cu-getând: „Vom fi într-o zi un popor liber; ne vom scutura de tiranie şi de suferinţă". Şi femeile! Cât sunt de calme şi demne! îmi amintesc de samariten-cele, adunate seara în jurul fântânii.» Şi, întorcându-se brusc spre mine, spuse: «De ce continuaţi să scrieţi? Vă observ de zece minute. Pana dumneavoastră zboară ca şi cum n-aţi avea nimic mai important de făcut decât să scrieţi acum, când eu mă aflu aici.»

Am fost complet consternată… «Sire, e ceva important, care trebuie să plece prin curierul de la ora cinci. Maiestatea Sa m-a autorizat să scriu în camera sa atunci când sunt foarte grăbită. Scriu, dar am ascultat cu mult interes fiecare cuvânt pe care l-a pronunţat Alteţa Voastră Regală.» – «Lucrurile făcute pe jumătate nu valorează niciodată nimic; nu puteaţi acorda o reală atenţie spuselor mele, sau, dacă aţi fost atentă la mine, treaba dumneavoastră a avut de suferit. Acum, spuneţi-mi, aţi călătorit mult? De când mi-aţi fost prezentată mă tot străduiesc să ghicesc unde v-aţi făcut studiile. Sunt sigur că nu mă înşel dacă spun că nu aţi crescut în România. O să încerc acum să ghicesc ţara şi oraşul în care v-aţi petrecut câţiva din primii ani de viaţă. Aşteptaţi! Toată lumea vorbeşte aici admirabil franţuzeşte şi nemţeşte, dar dumneavoastră vorbiţi englezeşte aproape ca o englezoaică. Vorbiţi engleza la fel de bine ca franceza, şi totuşi… Ah, ce neghiobie din partea mea să nu-mi dau seama imediat! Aţi fost crescută la Paris. Nu mă pot înşela. E inutil să negaţi.» – «Nici nu încerc! Dar o pot întreba pe Alteţa Voastră Regală care sunt motivele care-i permit să formuleze această concluzie exactă?» – «Fireşte, răspunse Prinţul triumfător. Parisul, numai Parisul putea să vă înveţe…» – «Ce a învăţat-o Parisul şi prin ce e vizibilă educaţia franţuzească pe care a primit-o?» întrebă Regina. – «Maiestatea Voastră nu ghiceşte? Domnişoara este încă foarte tânără, şi totuşi foarte convinsă că femeia se află pe picior de egalitate cu bărbatul, dacă nu e chiar superioară lui. Are o manieră foarte calmă, autoritară de a-şi prezenta opiniile, ca şi cum ar fi absolut sigură că fiecare din

vorbele sale va fi luată în seamă. Dimpotrivă, în Germania, unde bărbatul domină, femeia vorbeşte cu umilitate şi este atât de mirată atunci când i se cere părerea, încât la început nici nu-şi găseşte cuvintele ca să răspundă, chiar dacă este foarte inteligentă şi instruită.» – «În cercurile nobile, poate, răspunse Regina, dar nu pot să nu vă amintesc că există femei remarcabile în Germania! Cât pot fi de convingătoare, şi ce tari sunt în argumente!» – «Maiestatea Voastră mă înţelege greşit. Nu mă refer decât la modul de a-şi exprima ideile, la siguranţa judecăţii şi a limbajului. Iar acest lucru este pur franţuzesc. Şi iată şi o altă trăsătură foarte particulară: continuaţi să scrieţi în timp ce noi vorbim!» – «Doar nu vreţi să spuneţi că time is money *e un proverb* franţuzesc?» – «Nu, dar francezii preferă ideile sentimentelor şi, în mod firesc, dumneavoastră urmăriţi o idee pe care vă temeţi c-o veţi pierde. Ce scriaţi? Un poem… sau o povestire?» – «O scrisoare mamei.»

Trăsăturile Prinţului se destinseră într-un surâs emoţionat. «Îi scrieţi des?» – «În fiecare zi.» – «Şi eu îi scriu zilnic Reginei.» – «Pentru că mama este dornică să afle despre vizita Alteţei Voastre Regale şi pentru că am multe lucruri de făcut pentru Regină, m-am gândit că-mi pot termina scrisoarea.» – «Iar eu n-am fost prea amabil şi v-am împiedicat să scrieţi… Lăsaţi-mă să-mi răscumpăr vina… Vă rog, spuneţi-i mamei dumneavoastră că scrieţi după dictare şi continuaţi aşa: „Prinţul de Neapole este încântat de România, îi iubeşte şi-i admiră Regina şi vă mulţumeşte că i-aţi dat fiicei dumneavoastră o excelentă educaţie (deşi a comis impoliteţea de-a vă scrie în prezenţa mea), că aţi învăţat-o atâtea limbi străine şi că i-aţi inspirat aceeaşi mare iubire pe care o resimte el pentru propria-i mamă.”» Când am terminat, Prinţul a luat tocul şi a scris în josul paginii: Vittorio-*Emmanuele di Savoia*.

«Acum fiecare dintre dumneavoastră trebuie să fie atent la ce spune, zise Prinţul râzând, câteva minute mai târziu, când ne adunaserăm în jurul mesei, la ceai. Atenţie, scriu totul în jurnal, nu-mi scapă niciun cuvânt. Sunt un fonograf… Dar jurnalul meu este închis. El conţine portrete pe care le-am desenat pe foi volante pentru a lăsa chipurile să vorbească de la sine.»

După fiecare excursie făcută în compania Regelui, prinţul de Neapole intră în budoarul Reginei ca un apropiat, iar din vorbele şi din atitudinea sa reieşea că aprecia curtoazia cu care era primit. Se

interesă în mod special de spitalele din Bucureşti şi din împrejurimi, despre care ne întrebă o mulţime de lucruri. «De ce sunt mai multe spitale în Bucureşti decât în celelalte oraşe?» – «Au fost construite aici de înaintaşii noştri, animaţi de un misticism aproape la fel de profund ca şi credinţa în Evul Mediu. Pentru a-şi obţine iertarea păcatelor, au creat spitale şi le-au făcut danii imense. Aceste spitale posedă multe din marile domenii ale ţării.» – «Ah, miracolele credinţei! răspunse Prinţul. Ar trebui să-i vedeţi pe pelerinii adunaţi în jurul Sfântului Mormânt de la

Ierusalim pentru a înţelege puterea şi frumuseţea credinţei. Ar trebui să vedeţi acolo pietrele udate de lacrimi; sunt aproape la fel de înnegrite ca şi acelea pe care cade ploaia neîncetat.» – «Da, am spus. Sunt lacrimile fraţilor mei ortodocşi, ale pelerinilor ruşi care traversează pe jos imensul deşert asiatic pentru a se duce la mormântul Mântu-itorului. Da, pelerinii ortodocşi ştiu să-şi arate iubirea.» – «Nu-L iubesc mai mult decât catolicii», răspunse Prinţul cu un fulger de indignare. «Pur şi simplu, vă înşelaţi. Vorbiţi din auzite, pe când eu am văzut… Dar nu trebuie să discutăm despre religie…» – «Nu, interveni Regina. Să lăsăm acest subiect pentru altă dată, căci altfel aş fi şi eu tentată să spun o vorbă în favoarea protestanţilor şi s-ar isca vrajba acolo unde trebuie să domnească armonia. Ştiţi că Prinţul este atât de amabil încât compară Curtea mea cu cea de la Ferrara? Alteţa Voastră Regală n-ar vrea să ne mai povestească despre călătoria sa la Ierusalim? Ce-aţi simţit când vi s-a arătat în faţa ochilor Oraşul sfânt?» – «O emoţie atât de puternică, încât mi s-a părut că nu eram destul de pregătit, deşi mă aşteptam să fiu impresionat. Momentul cel mai emoţionant al călătoriei mele s-a petrecut la poalele muntelui pe care Domnul nostru Iisus Hristos a predicat iubirea. Acolo am văzut dându-se la o parte norii care ascunseseră vârful şi ne-am amintit de zăbranicul din altar care s-a sfâşiat atunci când a murit Iisus. Norii s-au despărţit şi am zărit, profilându-se pe

Victo rew Moxnuel al III-teaşi regina, *Elena*, cerul senin, silueta unui păstor nemişcat, în comuniune solemnă cu forţele naturii şi cu Dumnezeu. Ni s-a părut că Bunul Păstor se întorsese pe muntele unde s-a rostit prima oară nepieritoarea rugăciune „Tatăl Nostru care eşti în Ceruri…”»

Tăceam cu toţii, cuprinşi de respect şi emoţionaţi de interpretarea acestei întâmplări excepţionale. Apoi Prinţul schimbă

subiectul şi se referi la soldaţii noştri. «Deşi de neam latin, par mai gravi decât cei din trupele italiene, dragii noştri soldaţi. Îi iubesc mult, îi iubesc *come i miei cieli*, ca pe ochii din cap. Ah, cât de veseli, de curajoşi, de neobosiţi *bersaglieri-i* noştri! Se mişcă repede, ca nişte cerbi, iar ciucurii de la beretă saltă în vânt. Cât de înălţătoare sunt marşurile care le ţin în cadenţă paşii iuţi! Vreţi să vă fluier sau să vă cânt melodiile?» Şi, spre marea noastră bucurie, Prinţul imită sunetul fluierului, al flautului şi al goarnei. Ca nişte năluci, se iviră în faţa ochilor noştri privelişti italiene şi vedeam regimente traversând în cadenţă *Campagna Romană* sau străzile vreunui liniştit oraş italian. Cu capul sus, energic, cu mâinile subţiri şi nervoase încrucişate pe genunchi, Prinţul cânta melodiile lui îndrăgite, care ne purtau cu gândul la înflăcărarea, la neobositul efort al Italiei moderne de a sluji civilizaţia. Progresul rapid, evident, al Italiei părea că se întrupează în acest tânăr prinţ care avea să ţină cândva sceptrul regatului în mâinile lui ferme în ale căror vine curge sângele nobilului prieten al lui Garibaldi, primul rege al Italiei.

«O să ne pară rău când o să plece prinţul de Neapole, îmi spuse într-o zi Regina. Ştii ce a făcut azi-dimineaţă? În zori, pe când aghiotantul lui încă dormea, s-a sculat uşurel, s-a strecurat afară, a chemat o trăsură şi i-a cerut vizitiului să-l ducă în mahalalele cele mai sărace ale oraşului. Îţi poţi imagina ce spaimă au tras ofiţerii când s-au trezit şi au văzut că Prinţul dispăruse! Tocmai s-a întors, cu câteva minute înainte de dejun.»

În clipa aceea a intrat Prinţul. «Văd că Maiestatea Voastră vorbeşte despre excursia mea matinală. Trebuie să spun că a fost foarte plăcută. Acum cunosc bine oraşul. Pe drum am vorbit cu câţiva ţărani şi cu un militar. Au înţeles ce le spuneam: româna seamănă mult cu italiana! Cred că nu vă aşteptaţi să mă mulţumesc cu relatările şi descrierile oficiale! Vizitiul habar n-avea cine sunt aşa că a vorbit fără grijă cu mine tot timpul.»

În acea seară s-a jucat o piesă de Molière la Palat. După spectacol, Prinţul mi-a spus: «Molière este un scriitor teribil, extraordinar de spiritual şi caustic. Dar eu îl prefer pe Shakespeare tuturor geniilor lumii. Vorbesc englezeşte aproape la fel de bine ca şi limba mea maternă şi-mi place limba asta foarte mult. Nicio alta nu exprimă mai bine umorul şi ironia elegantă. Ştiţi că-i scriu adesea mamei în engleză? Când o să veniţi în Italia, o să auziţi multe lucruri

false despre mine şi sunt fericit că m-aţi cunoscut în străinătate.» Cred că prinţul de Neapole se înşela, căci despre orice om – cu atât mai

VIUor-Emmunuel al III-lea, *şi regina*, *Elena*, mult despre un prinţ – poţi să-ţi faci mai bine o părere văzându-l în propria lui ţară. Câţiva ani mai târziu l-am întâlnit pe Prinţ în chip cu totul neaşteptat şi i-am descoperit calităţi pe care nu avusese ocazia să mi le înfăţişeze în România.

Era o după-amiază înăbuşitoare. Pisa dormita, învăluită într-o lumină blândă; iarba era îngălbenită toată în jurul lui Campo Santo şi al catedralei. Ne plimbaserăm între biserică şi Baptisteriu şi ne pregăteam să intrăm în Campo Santo, când cineva ne-a spus: «Nu puteţi să vizitaţi Campo Santo astăzi. Prinţul de Neapole este la Pisa şi va veni curând încoace. Campo Santo este închis pentru călători şi vizitatori.»

Contrariaţi, am încercat cu toţii să-l convingem pe om că nu-l vom deranja în niciun fel pe Prinţ, că dorim numai să vedem frescele lui Orcagna şi că vom merge pe-acolo în vârful picioarelor. A refuzat să ne asculte şi ne pregăteam să renunţăm la ideea de a vedea frescele, deşi nu ştiam când ne-am mai putea întoarce la Pisa, când l-am văzut venind spre noi pe unul dintre aghiotanţii Regelui. I-am explicat situaţia, el a dat un ordin şi în clipa următoare, am trecut hotarul teritoriului interzis. Mergeam de la un mormânt la altul, de la o inscripţie la alta, impresionaţi de calma splendoare a acelui loc de repaus etern. Trandafirii erau în floare în colţul acesta de pământ sfânt adus de la Ierusalim şi o linişte blândă, ca impregnată de torpoare, se lăsase peste necropolă.

Deodată, muzica militară răsună în străvechiul Campo Santo. Acordurile marşului regal se auzeau printre coloanele de marmură. Mi-am amintit că-l auzisem pe Prinţ fluierând acea melodie, pe care de această dată îşi făcu apariţia. Deşi foarte puţin schimbat, părea altul în mijlocul strălucitorului cortegiu şi în postura celui pregătit să se arate mărinimos şi să împartă favoruri. Recunoscându-ne, ne invită să-l urmăm şi, trecând de la un mormânt la altul, făcu să reînvie episoadele din istorie când cu un citat, când cu un comentariu. îşi punea mâinile nervoase pe bătrânele lanţuri ruginite, ce stăteau mărturie şi astăzi că Pisa fusese un port şi că-şi oglindise chipul frumos în marea necredincioasă…

Un prinţ desăvârşit, cu o personalitate puternică, un monarh

cultivat şi înţelept, disprețuind plăcerile şi preocupările frivole, are nevoie de o soţie care să contribuie, cu energia şi talentul ei, la înflorirea casei regale.

«Nu mă voi însura nici cu o păpuşă, nici cu un toiag! Nu voi contracta o alianţă după voia poporului sau după tradiţie, ci voi face o căsătorie care să-mi aducă fericirea deplină, căci dacă eu sunt fericit, fericiţi vor fi şi părinţii mei, şi naţiunea! Iar dacă voi găsi femeia visurilor mele şi dacă idealul dumneavoastră poetic va fi de acord cu alegerea mea, vreau să fiţi prima care să mă felicite, nu uitaţi!»

Asta mi-a spus Prinţul la Bucureşti în acea seară de martie dinaintea plecării sale, iar Regina a râs de promisiunea mea. Când prinţesa de Neapole, radioasă, sprijinindu-se de braţul soţului său, a ieşit din

Regi, *şi regine*, *pecare*, *i-anv cunoscut*

La încheierea discursului, prinţesa se ridică. Avea în mişcări o pasivitate graţioasă care amintea mai degrabă dezinvoltura orientală decât vitalitatea omului de la munte, dar de îndată ce începu să vorbească, energia strămoşilor i se ivi în pupilele de catifea neagră, străjuite de gene întunecate. «A, Florenţa este minunată! încerc să descopăr ce oraş italian îmi place mai mult! Dacă stau două sau trei zile în unul, îi sunt necredincioasă celui pe care tocmai l-am părăsit. Italia este pentru mine un ocean de flori, de tablouri, de zâmbete. E mare păcat că nu se pot descifra aceste inscripţii etrusce! E trist să te gândeşti că o seminţie întreagă poate pieri astfel de tot!» Prinţesa se înfiora. «La noi, în Cernagora, oamenii cred că amintirea unui popor nu piere atâta timp cât îi supravieţuiesc cân-tecele. Vreau să spun baladele, cele care povestesc faptele de vitejie. Etruscii au lăsat mai mult decât un cântec. Au lăsat statui, urne, arme, fragmente de costum, morminte în care se odihnesc regii lor, atât de fastuos înveşmântaţi, şi ei sunt totuşi morţi pentru noi, căci niciun semn al lor n-a traversat secolele ca să ne cucerească sufletul. Ce pare că numai graiul omenesc sau reproducerea lui cuprinde în el singura viaţa adevărată.»

Elena a Italiei şi a Muntenegrului era înconjurată acolo de vestigiile civilizaţiei şi artei etruscilor. Părea mai înaltă decât celelalte doamne prezente, iar faţa ei palidă strălucea. Prin ferestrele deschise, vântul adiind deasupra Florenţei aducea parfum de trandafiri

Virtor-Enunanuel ai Itt-lea, *şi regina*, *Elena*, şi zumzetul unui oraş activ. Toată vigoarea şi promisiunile primăverii umpleau sala,

ocolind urnele şi statuile fără viaţă pentru a se concentra în jurul fiicei prinţului-menestrel, al cântăreţului războinic, Nicolae al Muntenegrului.

Regina/ Marian Chrutuuv şi regele, Alfons al XIIILea, al Spaniei

Dacă apuci drumul pietros care duce spre Madrid prin mijlocul câmpiilor sterpe şi laşi în urmă îmbietoarele ţinuturi înverzite ale provinciei Guipujera şi frumosul Burgos – ciudată cetate străveche, în mantia ei de frunziş, bântuită de fantoma eroului naţional, a admirabilului războinic Cid Campeador[8] –, te simţi izolat de lume, chiar înfricoşat. De o parte şi de alta a căii ferate se întind cât vezi cu ochii pietre cenuşii şi pământ cafeniu; numai turmele care rătăcesc în căutarea câtorva smocuri de iarbă tulbură calmul acestor triste deserturi. Nici Escorialul[9], care se

1 Pe numele său adevărat, Rodrigo Díaz de Bivar (cca. 1043 – 1099) – cavaler spaniol, erou al Reconquistei (n.trad.).

2 Ansamblu arhitectural construit între 1563 şi 1584, ca o necropolă regală pentru Filip al II-lea (n.trad.).

---

[8] Cuvînt spaniol care înseamnă « ferăstrău » şi desemnează un lanţ de munţi (n. trad.).

[9] Filip al II-lea, rege al Spaniei (1556-1598) (n. trad.).

somptuoasele echipaje arată ce le oferă Madridul exuberanţilor lui fii şi explică de ce aceştia îl pun deasupra tuturor oraşelor lumii. Iar străzile pline de oameni la orice oră din zi şi din noapte stîrnesc curiozitatea şi plăcerea... Unde îşi mînă oraşul cohortele beate care te fac să te îndoieşti de vreo eternă suferinţă ?

Cînd bat clopotele, cu aceeaşi grabă, cu acelaşi pas vioi şi aceeaşi exuberanţă zgomotoasă, întreaga suflare, fără excepţie, merge să se roage cîteva clipe în bisericile care nu-şi închid niciodată porţile. Deasupra haosului şi vacarmului trecătorilor, deasupra trăsurilor, strigătelor, pălăvrăgelilor, bolboroselilor şi cotcodăcelilor, Palatul regal îşi întinde, ca o pasăre albă, prelungile aripi... înfăţişarea lui, la fel de modernă ca mobilierul de la Escorial, poate chiar mai modernă, te uimeşte. Dar, ca să nu fii contrariat, trebuie să-ţi aminteşti cît de rigidă este tradiţia spaniolă, căci măreţia monarhiei nu poate fi separată de legendele din jurul lui camerera major1. Curtea Spaniei nu s-ar mai putea mîndri că e cea mai strictă Curte din Europa, dacă n-ar rămîne credincioasă tuturor regulilor sale. Teama de ridicol nu a eliminat decît cîteva detalii din datinile seculare, iar eticheta austeră n-a fost deloc modificată. Şi azi, cel ce vine în vizită la Palat şi urcă scările ce duc la marea sală de la etaj trebuie să-şi scoată pălăria, iar doamnele care-1 însoţesc trebuie să salute. De-acolo poate

zinte o bară a grătarului, curţile simbolizau spaţiile dintre bare, iar apartamentele private ale Regelui formau minerul. Aproape toţi suveranii dinastiei austriece s-au simţit atraşi de această clădire bizară în care, printre rugăciuni şi proiecte sângeroase, şi-a dus viaţa Filip al II-lea; de-aici, de la poalele tenebroasei *sierra*, pândea neîncetat, răspândind veninul mâniei sale peste ţara întreagă. Poporul nu ştia decât că regele Spaniei trăia acolo respectând o etichetă severă, care transforma un om viu într-o umbră încovoiată sub greutatea propriei măreţii; crima se sprijinea pe teroare; nimeni nu îndrăznea să ridice ochii spre el. Scene de spaimă creau în jurul suveranilor o atmosferă la fel de apăsătoare şi de morbidă ca şi emanaţiile sumbrului *Pudrideiro* unde, după moarte, trupurile regilor rămâneau întinse până când picăturile de apă le descompuneau complet. Aceste scene îngrozitoare spun mult despre un neam ai cărui ultimi reprezentanţi, livizi, semeţi şi vlăguiţi, apăsaţi de crimele strămoşilor, par ţepeni doar graţie trufiei care le mai sălăşluieşte în ochi.

Numai Madridul, frumosul şi însufleţitul Madrid, poate şterge din minte aceste asocieri sumbre, care se potrivesc cu pământul cafeniu şi cu pietrele cenuşii. Doar Madridul poate elibera călătorul care, ameţit de gălăgie şi soare, îi parcurge străzile năpădite de trecători indolenţi. Cine se mai gândeşte aici la Filip al II-lea, cine să mai mediteze la trecutul dureros? Bucuria şi efervescenţa, agitaţia negustorilor, siluetele toreadorilor în costumele lor bogate, zări o cută sau doar umbra colorată a uneia dintre cele trei flamuri aparţinând vechilor ordine cavalereşti ale Spaniei. Află, de asemenea, dacă însoţitorul său cunoaşte uzanţele Curţii, că granzii Spaniei au dreptul de a intra la orice oră în Palat, fără să fie invitaţi, pentru a cere o audienţă Regelui, iar acesta li se adresează cu apelativul «vere», şi că nobilul n-are dreptul să-şi poarte titlurile ereditare decât după ce Regele îi dă încuviinţarea sa. Aceasta se acordă în urma unei ceremonii bizare şi foarte complicate la care asistă toţi ceilalţi granzi purtând robe tradiţionale şi enorme pălării cu pene. îşi ţin însă în mână pălăriile până când Regele îl întreabă pe noul duce sau conte despre originile sale şi despre meritele strămoşilor şi-i spune «să-şi înnobileze pălăria»; granzii adunaţi în jurul lui fac acelaşi lucru şi toţi stau cu pălăria pe cap în faţa Regelui – un privilegiu foarte drag nobilimii spaniole. Pentru a compensa lipsa măreţiei feudale, Palatul regal din Madrid e plin de comori de artă care amintesc că unul din strămoşii

actualului Rege1, din ramura Bourbonilor, era nepotul acelui rege francez cu remarcabile înclinaţii pentru splendoare şi eleganţă. Tânărul suveran aparţine gintei latine, lucru ce se vede în trăsăturile lui

1 Alfons al XIII-lea, rege al Spaniei (1886 – 1931), fiul lui Alfons al XII-lea şi al Mariei-Christina. A trebuit să accepte dictatura generalului Primo de Rivera în 1923, iar în 1931, după alegerile câştigate de republicani, a plecat din ţară. A murit la Roma în 1941 (n.trad.).

pânire de sine şi să nu pară niciodată c-ar cere sfatul cuiva. Mistic şi melancolic, suveranul tânărului regat italian ar trebui să îndrăgească oratoria, călătoriile, dezbaterile parlamentare şi să fie mereu în mişcare – iată idealul frumoasei ţări dintre mări. Regele Eduard al VII-lea este un monarh britanic exemplar. Acţionează astfel încât să-şi asigure un loc dominant în istoria ţării sale.

Ce ar dori spaniolii să fie şi să facă Regele pentru ei reprezintă o sumă de exigenţe pe cât de variate, pe atât de greu de definit. Regele Alfons al XII-lea, tatăl actualului Rege, pare să-i fi mulţumit în multe privinţe. Oamenii spun despre el: «Nu era numai un adevărat spaniol, ci şi un desăvârşit rege al Spaniei», deşi le-ar fi fost greu să explice de ce şi cum reuşise Regele să merite acest dublu titlu. Eu am ajuns la următoarea concluzie: un adevărat spaniol trebuie să fie întreprinzător, mereu în mişcare, să iubească luptele cu taurii (*tressilio*), să cheltuiască generos, să se comporte natural cu cel trufaş şi trufaş cu cel natural şi să-l imite pe spaniolul adevărat pentru a deveni un rege perfect. Dar tocmai în această imitare se află pericolul, căci, fiind aidoma celorlalţi spanioli, el poate uita sau le poate îngădui să uite că el este regele, iar dacă s-ar apuca să le-o amintească, ar pierde pe loc calităţile susmenţionate. Ni se pare acum că Alfons al XII-lea a putut să joace de minune cele două roluri, când pe rând, când simultan, şi ne aşteptăm ca fiul lui să-i semene. Mama sa, austriacă, a avut de luptat de nenumărate ori împotriva instinctelor şi principiilor atât de dragi inimii sale atunci când simţea dorinţa naţiunii de a-l împinge pe copil înainte. Tânărul rege al Spaniei este un adevărat spaniol şi, din cap până-n picioare, un adevărat rege. Ceva din demnitatea Habsburgilor se îmbină cu graţia Bourbonilor şi-l fac simpatic, deşi nu poate fi considerat un bărbat frumos.

Urmele luxului şi ale imenselor bogăţii stăpânite de regii de altă

dată ai Spaniei te întâmpină în uriaşele grajduri regale, în care poţi petrece momente interesante. Pe lângă un mare număr de trăsuri de gală, cu interiorul de fildeş, abanos şi aur, sau pictate de cei mai mari artişti ai timpului, armăsarii pur-sânge ai Regelui, ai Reginei-Mamă şi ai prinţilor ne trezesc admiraţia; rândaşi şi servitori în livrele elegante stau ca nişte statui în faţa fiecărei boxe, veghind asupra nobilelor animale; sunt gata, la primul semnal, să înşăueze calul de vânătoare sau de tracţiune ce li s-a încredinţat. O încăpere vastă cât un muzeu e plină de hamuri de tot felul, vechi şi noi, folosite zi de zi ori rezervate solemnităţilor. Sunt expuse împletiturile de un roşu aprins, cu ciucuri albaştri, care împodobeau catârcele îndrăgite ale sărmanei tinere regine Mercedes; se văd şi micile şei ale Prinţesei care adoră să călărească în galop pe sub copaci, în parcurile regale. A murit în dimineaţa zilei în care a împlinit optsprezece ani, iar bubuitul tunului care trebuia să anunţe vesela aniversare a răsunat în jurul palatului în care ea zăcea pe catafalc.

Şi soarta reginei Mercedes a fost amarnică, fără îndoială, dar nicio eroină din istoria Spaniei, poate doar cu excepţia Ximenei, nu impresionează mai mult ca Juana la Loca, Ioana cea Nebună, soţia lui Filip cel Frumos. Acesta a fost un mare cavaler, bun şi curajos, iar Juana îl adora. Când l-a văzut cuprins de paloarea morţii, când şi-a dat seama că nicio îmbrăţişare nu-i mai putea încălzi mâinile de gheaţă, şi-a pierdut minţile. Durerea s-a spulberat şi simţurile i s-au atrofiat. Îngenuncheată în faţa cadavrului bărbatului ei, profera ameninţări sau murmura vorbe drăgăstoase: «Trezeşte-te! Trezeşte-te, nobilul meu stăpân, soţul meu, Regele meu! Cine îndrăzneşte să spună că eşti mort? Şoimul şi roibul te aşteaptă jos în curte, iar nobilii tăi însoţitori hoinăresc pe aici şi mă plictisesc cu pălăvrăgeala lor. Tu nu poţi muri. Cum să îndrăznească moartea să se atingă de fruntea ta, de părul tău auriu, de braţul puternic care flutura deasupra capului sabia cea mai grea, de pieptul tău vânjos care a purtat armura cea mai grea? Trezeşte-te şi-i vom arunca în temniţă pe cei ce îndrăznesc să spună vorbe necugetate. Nu sunt eu oare Regina, stăpâna acestui palat şi a acestei ţări? I-aş fi îngăduit eu oare morţii să intre pe pământurile mele şi să mi te ia, pe tine, Regele meu?»

Zile în şir a repetat aceste gemete sălbatice, în vreme ce doamnele de onoare şi curtenii o implorau să accepte adevărul. În cele din urmă, a consimţit ca Regele să fie pus într-un sicriu şi a călătorit cu

el de la un palat la altul, de la o mănăstire la alta, refuzând să-l înmormânteze. Din când în când, oprea lungul cortegiu de cavaleri şi doamne, cerea să fie pus sicriul pe pământ şi aştepta, pe drumul plin de praf, ca mortul să se scoale. Părul negru ca pana corbului îi flutura în vânt şi soarele îi ardea pielea delicată, dar nimic nu o trezea din visul ei. Într-o zi, curtenii, cuprinşi de milă, profitară de somnolenţa care pusese stăpânire pe ea pentru a lua sicriul şi a-l pune în mormânt. Când s-a trezit, Regina nu şi-a dat seama de ce se petrecuse şi şi-a continuat drumul, crezând că soţul ei se odihneşte în rădvanul negru pe care-l comandase. Înăuntru se aflau perne din piele neagră şi până şi ferestrele mânjite cu negru aminteau de faimosul car în care Pluton o răpise pe Persefona pe când aceasta culegea primele flori de primăvară împreună cu însoţitoarele sale. La Madrid se poate vedea această caleaşca fantastică. Regina Maria-Christina şi regele Alfons s-au mirat aflând că doream să mă urc în trăsura funebră, fie şi numai pentru o clipă. «Nici nu pot să mă gândesc la aşa ceva, a spus Maria-Christina. E adevărat că regina Ioana nu-mi stârneşte deloc interesul.»

Aranjuez, ca şi celelalte palate regale din Spania, nu prezintă vreun interes istoric pentru că mobilierul lor s-a înnoit, iar vechile tapiserii au fost înlocuite cu textile, în culori vii. Domeniul este o plăpândă şi palidă imitaţie a parcului de la Versailles. Grădinile, bine îngrijite, îmi aminteau la fiecare pas de aleile, potecile şi desişurile de carpeni unde Ludovic al XIV-lea se plimba, însoţit de curteni, deşi sperasem să găsesc aici urme ale Spaniei din vremea lui Don Carlos[10]. Acestuia, după cum ne arată tragedia lui Schiller, i-ar fi plăcut palatul Aranjuez, un loc al plăcerilor care fusese reşedinţa de vară a lui Filip al II-lea.

În acest palat, regina Mercedes este încă o prezenţă vie, pentru că de aici a plecat, logodnică înveşmântată în mantia albă a puritătţii pe care nicio femeie n-o îmbracă de două ori în viaţă. Trecutul trebuie să lase însă loc viitorului – amintirea logodnicei-regine se şterge în faţa salonului spaţios care dă spre fluviul Tajo şi în care a fost aşezat leagănul regelui Alfons al XIII-lea atunci când a fost adus pentru prima oară la Aranjuez. În această încăpere îi plăcea regelui-copil să se

---

[10] Joc cu mingea, originar din Ţara Bascilor şi asemănător cu oina («. trad.).

odihnească şi să asculte murmurul apei. La vârsta de trei ani, când a întrebat, curios, încotro se îndreaptă atât de năvalnic apa şi a auzit că Tajo părăseşte Spania şi devine mare pe pământul altei ţări, copilul a plâns cu amărăciune, întreba mereu dacă n-ar putea cineva să convingă apa să rămână şi să se facă mare în Spania. Guvernanta sa i-a dat atunci răspunsul pe care Victor Hugo l-a pus în gura unei bătrâne urâcioase; «Toate lucrurile de pe pământ le aparţin prinţilor, cu excepţia vântului.» De data aceasta însă nu vântul, ci apa a refuzat să se supună voinţei prinţului. Stătusem deja zece luni la Madrid şi nu văzusem

1 Fiul lui Filip al II-lea şi al Mariei de Portugalia (1545 – 1568), evocat în piesa cu acelaşi nume de Schiller (*n. trad*).

Maiestatea Sa doreşte să te vadă, Elena. Nu-ţi îngăduie să părăseşti Spania fără să te fi dus la Palat. Îi plac poemele tale şi se miră că n-ai cerut îngăduinţa de a-i fi prezentată. Ţi-ar fi acordat-o imediat. Regina este curioasă din fire şi ne-a pus multe întrebări despre cum arăţi şi ce gândeşti. Am asigurat-o pe Maiestatea Sa că vei fi bucuroasă să te opreşti douăzeci şi patru de ore la San Sebastián, dacă te-ar invita la Miramar, şi am adăugat c-o vei însoţi în călătorie, căci te grăbeşti să te întorci în România. Cu ocazia asta, ai putea vedea şi Mira-mar-ul.» Două zile mai târziu soseam la San Sebastián cu trenul de dimineaţă şi, urmând instrucţiunile pe care le primisem, am trimis imediat un curier la Miramar rugând-o pe doamna de onoare să-i aducă la cunoştinţă Reginei că mama şi cu mine aşteptăm ordinele Maiestăţii Sale. Un tânăr funcţionar al ministerului de Externe al Spaniei a venit să ne anunţe că Maiestatea Sa doreşte să ne primească în ziua aceea chiar la orele trei. N-aveam nicio clipă de pierdut. Am comandat o trăsură şi ne-am dus la Miramar. Această reşedinţă ni s-a părut la prima vedere lipsită de orice fast, de orice solemnitate regală; o atmosferă plăcută, tihnită domnea în holul cu lambriuri şi în salon, se vedea marea, ale cărei nuanţe estivale păreau că le reflectă pe cele ale zidurilor şi ale mobilelor. N-am avut răgazul să cercetăm ce se afla înjur, căci majordomul ne-a anunţat că Maiestatea Sa ne aşteaptă. Urmându-l, am intrat pe o uşiţă şi ne-am pomenit în prezenţa Reginei-Regente a Spaniei – acesta era titlul pe care îl purta atunci. Am fost foarte surprinsă să constat că era înaltă şi zveltă. Asemănarea sa cu arhiducesele austriece m-a frapat şi m-am gândit că vizita noastră avea să fie destul de banală, interesantă numai prin aceea că persoana care

ne invitase era o regină.

Înainte de-a apuca să iau loc pe scăunelul pe care Maiestatea Sa mi-l indicase cu evantaiul deschis, am fost nevoită să-mi schimb părerea şi să-mi adun toate forţele pentru această întrevedere; mi-am dat seama că va trebui să fac un efort pentru a mă pune în valoare. Cu o mare măiestrie, Regina a condus conversaţia astfel încât să ne putem exprima sentimentele personale şi să-i prezentăm lucruri care s-o intereseze. Conform uzanţelor, a început prin a ne lăuda ţara şi ne-a spus cât de mult apreciază talentul de poetă al lui Carmen Sylva şi virtuţile sale de femeie şi Regină. Felul în care trata aceste subiecte demonstra o cunoaştere atât de profundă a României, a operei şi a vieţii Reginei noastre, încât mi s-a tăiat respiraţia de uimire. Abia m-am abţinut s-o întreb: «Dar de unde a obţinut Maiestatea Voastră informaţii atât de ample?»

Trecând la alte lucruri, Regina a dovedit aceeaşi precizie, aceeaşi cunoaştere a oamenilor, a legilor şi a evenimentelor pe care nu le-aş fi crezut la îndemâna competenţei regale sau feminine. îşi mişca graţios capul şi mâinile la fiecare remarcă, iar atunci când întreba ceva, cu o voce blândă şi veselă, pe chip i se citea un fel de nedumerire copilărească, în ciuda obrajilor ridaţi de lacrimi: «Nu vă puteţi închipui cât de des am plâns în viaţa mea, nici cât de singură m-am simţit atunci când copiii mei erau încă prea mici pentru a-mi ţine tovărăşie. De îndată ce-au început să se joace, ne-am amuzat împreună ceasuri întregi. Aşa, am căpătat curajul şi limpezimea minţii indispensabile pentru a asista la consiliile de miniştri pe care le prezidam. Am avut o tinereţe fericită şi am încercat să-i păstrez vie amintirea acelei perioade, iar încetul cu încetul, sufletul meu a devenit un curcubeu care surâde între două furtuni. Este făcut din lumină şi lacrimi, ca şi sufletul meu… Deşi nu sunteţi decât de câteva ore aici, vă întreb totuşi dacă vă place San Sebastián. Este un loc încântător, iar marea le face bine copiilor. Cât despre Alfons, sunt sigură că, dacă n-ar fi Rege, ar fi marinar şi n-ar coborî pe uscat decât ca să asiste la corridas *sau* la partidele de pelotas. *Dar* îi place mult şi să călărească. În copilărie, făcea scene când trebuia să coboare de pe cal. îmi era ruşine pentru el! Sunt foarte tristă că nu mai puteţi rămâne încă o zi aici. Chiar trebuie să plecaţi? L-am invitat pe Pierre Loti să ia dejunul cu dumneavoastră aici, la Miramar. Este vecinul nostru, locuieşte la Hen-daye. Este atât de sincer şi curtenitor, şi are geniu! Descrierile Bretaniei şi ale

provinciilor basce îmi par cu totul remarcabile. Mă emoţionează mai mult decât Chateaubriand, pe care-l adoram înainte de a descoperi operele lui Loti. Ce om încântător şi rafinat! Am mare încredere în el şi-i tot observ

Regina, *Maria*, – *Christina*, *şi regele*, *Alfons al XIII-lea*…

manierele blânde şi discrete, în contrast cu sufletul lui neliniştit, obsedat de moarte şi nemurire.»

Regina privi îndelung marea scânteietoare, al cărei murmur se strecura printre cuvintele ei: «Vă reţin mult şi nici nu v-am întrebat dacă n-aveaţi altceva mai bun de făcut, deşi mă gândesc că numai Dumnezeu ştie când o să mai veniţi în Spania. Sunteţi tânără, dar aţi cunoscut atâtea fiinţe la care ţin, pe care le admir şi pe care nu le voi revedea niciodată – dar şi multe altele pe care nu le-am întâlnit niciodată sau pe care le-am văzut doar o dată în viaţă. Pe Regina Victoria, de pildă, sau pe prinţesa de Wales. Spuneţi-mi cum mai arată acum! Povestiţi-mi despre vizita dumneavoastră în Anglia şi despre şederea la Balmoral! Nu vă puteţi imagina cât de mult îmi plac aceste istorisiri. Fireşte că am veşti despre ceilalţi suverani prin comunicatele oficiale, prin ambasadori, dar este greu să obţii informaţii personale. Presupun că vreţi să-i cunoaşteţi pe copiii mei. Se vor întoarce de la mare în zece minute… Sunt oare foarte diferită de cea pe care v-o imaginaţi? Sunt mioapă şi miopii par de zece ori mai reci şi. mai dezagreabili decât sunt în realitate. E o mare neplăcere şi un mare dezavantaj să fii miop. Observ că şi dumneavoastră purtaţi lornion.» – «Da, Doamnă, sunt aproape oarbă, dar văd foarte bine când mă uit de aproape la un obiect. La depărtare, în schimb, nu pot distinge nici figurile, nici peisajele. Nu iau însă acest defect ca pe o calamitate şi nu împărtăşesc opinia Maiestăţii

Regina, *Maria*, – *Christina*, *şi regele*, *Alfons al XIII-lea*…

Voastre.» – «De ce?» – «Pentru că miopia m-a cruţat de multe impresii dezagreabile: mutre nemulţumite, priviri aspre sau furioase îndreptate asupra mea. Pot astfel să ignor majoritatea lucrurile* urâte din viaţă şi, cu ajutorul unei imaginaţii bogate şi al unei firi vesele, îmi păstrez iluzia că pe pământ nu există decât graţie şi frumuseţe.»

Atunci, chiar în clipa în care Regina se pregătea să-mi răspundă, s-au deschis uşile şi un aprod a anunţat: «Regele». Au intrat infantele, îmbrăcate în costume albe austere, cu fermecătoarele lor figuri bronzate. Regele venea în urma lor. A înaintat, şi-a dat la o parte

surorile şi s-a năpustit spre scaunul pe care stătea Regina. Şi-a dat însă seama brusc de prezenţa noastră şi a luat o poză demnă, lucru uimitor pentru un băiat de vârsta lui. Cu mâinile întinse, s-a apropiat… «V-am zărit adesea. Vă place Spania? Ce preferaţi: luptele cu tauri, pelota sau parada militară? Nu ştiu care dintre aceste minunate spectacole îmi este mai drag. Totuşi, parcă parada.»

Vorbea cu amabilitate naturală, în timp ce infantele o ascultau pe Regină expunând teoria mea despre avantajele miopiei. Au râs, iar în acel moment grupul forma un tablou de familie atât de reuşit, încât i-am spus Reginei: «Sunt fericită că am văzut-o pe Maiestatea Voastră în bătaia soarelui, în faţa unei mări lucitoare şi înconjurată de razele vieţii ei.»

Ochii negri ai Reginei s-au umplut de lacrimi şi a surâs: «Când vă întoarceţi în Spania? Plecaţi, într-adevăr, diseară?» «Diseară? exclamă Regele. Mamă, nu le voi îngădui să treacă frontiera», adăugă el cu vocea-i veselă şi provocatoare. Ochii îi scânteiau ca şi ochii mamei sale austriece, dar avea atâta graţie spaniolă şi o atitudine atât de cavalerească, încât am murmurat: «Un adevărat spaniol şi un adevărat Rege al Spaniei!»

ŢIGANII DIN ROMÂNIA O minoritate în tranziţie de Emmanuelle Pons

Ce s-a întâmplat cu rromii în ultimul secol? Cine sunt ei azi Ce spun cifrele – dar şi ţiganii înşişi – despre felul în care trăiesc, migrează şi coabitează membrii comunităţii cu românii şi cu celelalte minorităţi? 160 pagini Preţ: 45.000 lei

CE ESTE UN EVREU? Iudaismul povestit tinerilor de Marek Halter

În ciuda miilor de cărţi al căror subiect îl constituie, evreii şi iudaismul rămân o enigmă pentru majoritatea contemporanilor noştri, ba chiar pentru mulţi evrei. Scriitorul Marek. Halter le povesteşte astăzi tinerilor epopeea iudaismului. 160 pagini Preţ: 70.000 lei

DEMOCRAŢIA LA PACHET

Elita politică în România postcomunistă de Mariuş Tudor şi: Adrian Gavrilescu

«O prioritate a studiului nostru a fost aceea de a-i avertiza pe cititori că politica de tranziţie nu s-a profesionalizat. De unde şi erorile ei, comise într-un mediu public apatic, inapt să conteste eficient actele puterii şi-ale opoziţiei.»

352 pagini Preț: 132.000 lei